—Людзьмі звацца!
Янка Купала

ГАЗЕТА ТВОРЧАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ БЕЛАРУСІ

ЛіМ

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

ПЯТНІЦА
8
ЛЮТАГА
1991 г.
№ 6 (3572)
ВЫХОДЗІЦЬ з 1932 г.
КОШТ — 15 кап.
(Па падпісцы — 10 кап.)

ЧЫТАЙЦЕ

ШЛЯХ У БЯСКОНЦАСЦЬ ЖЫЦЦЯ

На Мележавай дарозе—70

Іван Мележ.

Іван Паўлавіч Мележ.

Ён мог бы быць сёння яшчэ сярод нас: семдзесят гадоў — гэта не так ужо і многа. Мы маглі б бачыць яго, бачыць ягоную добрую ўсмешку, усмешку не паблажлівую, а ўсмешку чалавека, якому вядома пра жыццё наша і нас саміх нешта значна большае, чым нам, і ад таго ён адчувае нібы нейкую вінаватасць перад намі; маглі б чуць ягоны голас, чуць ягонае слова, слова не катэгарычнае, а раздумнае, глыбокае і шчыра-даверлівае.

Маглі б...

Ды, на жаль, не можам.

Мележа няма з намі ўжо каля пятнаццаці гадоў — са жніўня 1976 года.

Сёння на Мележавай дарозе, ужо без яе гаспадара і творца, час паставіў яшчэ адну значную вяху, пазначаную лічбай семдзесят.

Яшчэ пры жыцці, у 1961 годзе, у невялікай прадмове да зборніка апавяданняў «Што ён за чалавек», азіраючыся на крыху больш як 15-гадовы творчы шлях, І. Мележ пісаў: «Дарога гэта мае свае ўздымы і спады, свае павароты. Ёсць людзі, якія лічаць, што творчасць пісьменніка павінна быць простай, няспыннай дарогай угору. У жыцці так бывае — калі толькі бывае — рэдка. Нават шасэ, як яго ні стараюцца раўняць, амаль ніколі не сцелецца роўным абрусам. Творчая ж дарога, мне здаецца, — гэта дарога ў полі, між лесу, дарога цераз выспы і брады, дарога па звычайнай зямлі. Можна засыпаць на ёй ямы і каляіны, зрабіць грэблі цераз брады, але адзнакі спаду і ўздыму, сляды таго, хто ішоў тут, застануцца на ёй для пільнага вока назаўсёды». Так пісьменнік ацэньваў сваю дарогу яшчэ тады, да таго, як былі напісаны раманы «Людзі на балоце», «Подых навальніцы», «Завеі, снежань» — творы, якія склалі знакамітую «Палескую хроніку», да таго, як з'явілася глыбокая на думкі, страсная пафасам кніга артыкулаў, эсэ, інтэрв'ю «Жыццёвыя клопаты». Але, думаецца, і ў канцы свайго жыццёвага шляху Мележ пра сваю творчую дарогу сказаў бы таксама, бо ніколі не была яна простай і роўнай. Хаця сумленнай, мужнай, мэтанакіраванай — заўсёды. І вывела яна яго, сына палескай зямлі, у вялікую літаратуру, у вялікае жыццё. Зразумела, пісьменнікава дарога ў літаратуры, у жыцці — гэта не толькі факты ягонай біяграфіі, ягоныя творы, але і ягоныя ідэі...

(Працяг на стар. 8—9).

Кола Дзён

30 студзеня

з-за аварыі на газаразмеркавальнай станцыі ў Дзяржынску (Мінская вобласць) адразу ў некалькіх месцах выбухнулі хатнія ацяпляльныя катлы. У выніку згарэлі 7 прыватных дамоў, сотні кватэр на нейкі час засталіся без газу і ацяплення. На шчасце, ахвяр няма. Прычыны аварыі высвятляюцца.

Пажары і разбурэнні нясуць не толькі ракеты «СКАД» ці бомбы з лазерным навядзеннем...

31 студзеня

у Маскве на Старой плошчы прынята Палітычная заява сумеснага Пленума ЦК і ЦКК КПСС «Аб бягучым моманце і задачах партыі». На пленуме, сярод іншых, выступілі першы сакратар ЦК Кампартыі Беларусі, член Палітбюро ЦК КПСС А. Малафееў, першы сакратар Віцебскага абкома КПБ У. Грыгор'еў.

На сесіі Вярхоўнага Савета БССР прынята Палажэнне аб Сакратарыяце Вярхоўнага Савета. Начальнікам Сакратарыята, па прапанове М. Дземянцея, зацверджаны А. Анціпенка.

1 лютага

на пасяджэнні Савета Федэрацыі СССР разглядаліся пытанні, звязаныя з Саюзным дагаворам, а таксама з нядаўнімі падзеямі ў Прыбалтыцы. Як паведамляецца, поўнага адзінства, асабліва ў падыходзе да апошняга пытання, дасягнуць не ўдалося.

5 лютага

апублікавана паведамленне Дзяржкамстата БССР аб сацыяльна-эканамічным развіцці рэспублікі ў 1990 годзе. Валавы нацыянальны прадукт у параўнанні з 89 годам павялічыўся на 0,8 працэнта. Нацыянальны даход у супастаўных цэнах зменшыўся на 1,4 працэнта. Недаатрымана нацыянальнага даходу на 600 мільёнаў рублёў.

Насельніцтва Беларусі за год узрасло на 38 тысяч чалавек і склала 10,3 мільёна. Колькасць народжаных у параўнанні з 89 годам павялічылася на 7 працэнтаў, смяротнасць узрасла на 6 працэнтаў.

Цэны на нехарчовыя тавары ўзраслі ў сярэднім на 5,6 працэнта. Цэны так званага «чорнага рынку» на нехарчовыя тавары і многія харчовыя ў снежні 90 года перавышалі дзяржаўныя ў 1,5—2 разы. На алкагольныя напіткі — у 2—2,6, на тытунёвыя вырабы — у 7—8 разоў.

Патрэба ў леках забяспечана толькі на 81 працэнт.

Злачыннасць узрасла на 13,8 працэнта.

Характэрна, што раздзела «культура» ў зводцы Дзяржкамстата няма.

6 лютага

адбыўся другі з'езд Сялянскага саюза Беларусі. У ім прынялі ўдзел каля 300 фермераў, арандатараў і кааператараў. Зараз у рэспубліцы ўсяго сто фермерскіх гаспадарак і 300—400 арэндных. У адным з інтэрв'ю напярэдадні з'езда старшыня праўлення ССБ К. Ярмоленка аб перспектывах стварэння новай партыі сказаў так: «Думаю, умовы для стварэння сялянскай масавай палітычнай арганізацыі выспяваюць. Але мы не збіраемся прыспешваць падзей».

ПРЭМ'ЕРА

1 лютага, 14-30. У Купалаўскім акадэмічным тэатры — аншлаг. Ніводнага свабоднага месца ў зале.

На гэты раз людзі прыйшлі сюды не на тэатральную пастаноўку, аднак, слова «прэм'ера» тут будзе дарэчы. У гэты дзень упершыню быў падпісаны пратакол аб супрацоўніцтве паміж Міністэрствам культуры нашай рэспублікі і саюзным Міністэрствам культуры (пакуль — толькі на год). Яго падпісалі міністр культуры Беларускай ССР Я. Вайтовіч і міністр культуры СССР М. Губенка. У цырымоніі падпісання дакумента ўдзельнічалі народныя дэпутаты БССР Н. Гілевіч, А. Трусаў, намеснік Старшыні Савета Міністраў БССР Н. Мазай, народны дэпутат СССР І. Лучанок, дзеячы тэатральнага мастацтва М. Яроменка, В. Раеўскі і іншыя. Сведкамі цырымоніі ў зале былі многія вядомыя дзеячы культуры, работнікі музеяў, клубаў, бібліятэк, выкладчыкі мастацкіх і музычных ВНУ і вучылішчаў Мінска, міністэрскія работнікі, журналісты.

Падзея ў тэатры імя Я. Купалы (у будынку якога, дарэчы, адбываліся шмат якія гістарычныя падзеі) магла б застацца чыста пратакольнай, ці фанфарна-ўрачыстай. Але гэтага не адбылося — у многім дзякуючы выступленню Мікалая Мікалаевіча Губенкі, вядомага акцёра і рэжысёра, а цяпер і дзяржаўнага дзеяча.

Ён гаварыў пра тое, што грамадства наша сёння апынулася на краі грамадзянскай вайны, і агромністая доля адказнасці за будучыню ляжыць у гэтай сітуацыі на інтэлігенцыі. Самае важнае — захаваць, наколькі гэта магчыма, яе братэрства, сяброўства і еднасць на падставе творчай ідэі. Дзеля гэтага можна і трэба працаваць 25 гадзін у суткі. Навошта наогул патрэбна цяпер саюзнае Міністэрства культуры? На думку міністра, задача ў наступным — каардынаваць і стымуляваць развіццё культуры і мастацтва ў рэспубліках. Дзеля гэтай мэты ўжо створаны спецыяльны фонд пры МК СССР (падобны фонд, дарэчы, ствараецца і пры Мінкульце Беларусі).

Пасля падпісання дагавору.

М. Губенка ў Літаратурным музеі Я. Купалы. Фота Ул. КРУКА.

Каб вызначыць прыярытэты ў культурнай палітыцы, гаварыў далей міністр культуры СССР, пры міністэрстве створаны савет рэспублік, які будзе прыцягваць да работы шырокае кола высакакласных экспертаў. Функцыі міністэрства цяпер рэзка змяніліся, таму апарат яго скарочаны на сорак працэнтаў. З астатнімі спецыялістамі заключаны дагавор тэрмінам на адзін год.

Аб планах рэарганізацыі МК БССР на конкурснай аснове гаварыў і Я. Вайтовіч.

Пасля абмену выступленнямі пачалося нешта падобнае да творчай сустрэчы ці прэс-канферэнцыі. М. Губенка адказаў на шматлікія пытанні — у прыватнасці, аб дапамозе работнікам культуры, якія жывуць у пацярпеўшых ад Чарнобыля раёнах, аб праблемах мастацкай экспертызы твораў, што прадаюцца за мяжу, аб увядзенні кантрактнай сістэмы ў тэатрах, аплаце і датацыях на культуру і г. д. Не абмінуў міністр і такога пытання: чаму яго подпісу няма пад зваротам 116 дзеячаў культуры і навукі, якія асудзілі палітыку Прэзідэнта і Вярхоўнага Савета СССР у сувязі з падзеямі ў Літве? М. Губенка, паводле яго слоў, асуджае прымяненне сілы ў палітыцы пры любых абставінах, але, разам з тым, адназначна падтрымлівае пазіцыю свайго Прэзідэнта і Вярхоўнага Савета краіны.

Мікрафоны, устаноўленыя ў зале, былі выкарыстаны і для выступленняў. Кіраўнікі Саюза кампазітараў БССР і Саюза кінематаграфістаў рэспублікі І. Лучанок і В. Нікіфараў, у прыватнасці, рэзка крытыкавалі рэспубліканскае Міністэрства культуры.

В. Т.

«СЛАВЯНСКІЯ СУСТРЭЧЫ»

Распачаў працу аргкамітэт міжнароднага тэатральнага фестывалю «Славянскія сустрэчы», які мае адбыцца ў Мінску ў красавіку бягучага года. У аргкамітэт на чале са старшынёй Саюза тэатральных дзеячаў БССР М. Яроменкам увайшлі супрацоўнікі апарату СТД і Міністэрства культуры. Вызначаны склад рабочых груп. Створаны штаб фестывалю, які ўзначальвае Л. Бажко.

Намеснік начальніка штаба па творчых пытаннях В. Тарнаўскайтэ пазнаёміла прысутных з праектам фестывальнай афішы і культурнай праграмы. Урачыстае адкрыццё фестывалю адбудзецца 5 красавіка ў тэатры імя Янкі Купалы, у той самы вечар гаспадары пакажуць свой спектакль «Страсці па Аўдзею». У наступныя дні тамсама і на сцэне Дома афіцэраў будуць дэманстраваць сваё мастацтва Тэатр імя І. Франка (Кіеў), Драматычны тэатр імя Р. Стаянава (Габрава, Балгарыя), Славенскі нацыянальны тэатр драмы (Любляна, СФРЮ), Тэатр імя Я. Заборскага (Прэшаў, Славакія), драматычная трупа з Познані (Польшча). Спектакль Маскоўскага мастацкага тэатра імя А. П. Чэхава «Вішнёвы сад» — уклад Расіі ў праграму фестывалю. Дарэчы, афішы сплатаваны так, каб даць уяўленне не толькі аб славянскім тэатральным мастацтве, але і славянскай драматургіі. Закрыццё фестывалю адбудзецца 13 красавіка.

У культурнай праграме прадугледжаны сустрэчы з рэжысёрамі і акцёрамі мінскіх тэатраў-студый, з педагогамі і студэнтамі БДТМІ, прагляд студыйных і вучэбных спектакляў. У рэспубліканскім Доме мастацтваў будзе працаваць вячэрні клуб з відэатэкай. Гасцям і ўдзельнікам прапануюць экскурсіі па горадзе, паездку ў Хатынь. 7 красавіка адбудзецца ўскладанне кветак на магілы Янкі Купалы і тых акцёраў ды рэжысёраў, што стаялі ля вытокаў беларускага нацыянальнага тэатра.

НАШ КАР.

РЭПЛІКА

АБ ПРЫНЦЫПЕ ПАРТЫЙНАСЦІ Ў СЕЛЬСКАЙ ГАСПАДАРЦЫ

Тое, што прынцып партыйнасці, — вялікая сіла, мы старанна засвоілі яшчэ за школьнай партай. Нас вучылі, што прынцып партыйнасці ў мастацтве дапамагаў жывапісцам адлюстроўваць рэальную карціну жыцця, у навуцы адкрываў перад вучонымі тайны нашага зямнога існавання і космасу, у літаратуры натхняў пісьменнікаў і паэтаў на паказ у сваіх творах гераічных будняў сацыялістычнага будаўніцтва... Аб прынцыпе партыйнасці ў сельскай гаспадарцы ў апошнія дзесяцігоддзі гаварылася меней, мабыць, таму, што шэдэўры «сацыялістычнага рэалізму» прыходзілі і адыходзілі, а есці людзям хацелася заўжды. Прадуктовых жа лішкаў чамусьці не назіралася.

Зрэшты, паслярэвалюцыйная гісторыя ведае не адзін, а нават некалькі слаўных перыядаў асабліва актыўнага ўнясення прынцыпу партыйнасці ў сельскагаспадарчую глебу. Згадаем хоць бы «лысенкаўшчыну». Ніякі «арганізаваны сабатаж» разам з «кулацкай контррэвалюцыяй» не прынеслі сельскай гаспадарцы і сотай долі той шкоды, якую прынеслі ідэалагічна вытрыманыя трызненні «сталінскага агранома». Пасля гэтага сумнага вопыту энтузіязм у партыйных колах наконт прынцыпу партыйнасці ў сельскай гаспадарцы крыху апаў.

І вось сёння, здаецца, мы можам стаць сведкамі яго новага ўзлёту. А марксізму, відаць, прызначана стаць паўнацэнным заменнікам мінеральных угнаенняў, камбікармоў і сельскагаспадарчай тэхнікі, што ў дэфіцыце на вёсцы. Менавіта так можна зразумець афіцыйную інфармацыю аб пастанове Бюро ЦК Кампартыі Беларусі, у той яе частцы, дзе выказваюцца адносіны да стварэння Беларускай сялянскай партыі: «Аб'ектыўна такога роду дзейнасць (па стварэнні сялянскай партыі. — А. М.) можа прывесці да зніжэння эфектыўнасці намаганняў, якія робяцца ў рэспубліцы па ўздыме эканомікі, сацыяльна-культурным і духоўным адраджэнні вёскі, да пагаршэння забеспячэння насельніцтва прадуктамі харчавання».

Вось і атрымліваецца, што кароўка з фермы, дзе загадчык і даяркі цвёрда стаяць на платформе КПБ, як ні круці, павінна даць малака болей і вышэйшай тлустасці, чым рагуля арандатара, які намерыўся ўступіць у сялянскую партыю. А калі загадчык фермы, не дай Божа, яшчэ выйдзе па неразуменні з КПБ ды лераклнецца на бок сялянскай партыі, то чакай тады рэзкага падзення надояў — з прычыны перамены партыйнай атмасферы на ферме.

Можна было і яшчэ пацешыцца з нагоды гэткай арыгінальнай пастановы, але, выбачайце, неяк не да смеху. Нават калі (каторы раз!) стылістыка тут падгуляла, усё роўна спакайней не становіцца. Не магу зразумець, чаму так непакоіць стварэнне на Беларусі сялянскай партыі членаў Бюро ЦК КПБ, партыі, якая на працягу апошніх гадоў нязменна дэкларавала сваю вернасць ідэі шматпартыйнасці? Адкуль узялося гэтае злое прароцтва Касандры, што са з'яўленнем сялянскай партыі сельская гаспадарка прыйдзе ў занядад?

Каторы раз даводзіцца пераконвацца, што ў кіруючых структурах КПБ не пераадолены сіндром «манаполіі на ісціну», як і цяга да манапольнай улады. Прынцыпова не хочуць мець палітычнага канкурэнта ў асобе сялянскай партыі. І сапраўды, навошта лішні клопат? Але ж ва ўмовах палітычнага рынку, які прадугледжвае дэмакратыя, усякая канкурэнцыя толькі на карысць грамадству. Відаць, да грамадскіх інтарэсаў гэтая пастанова не дарасла, а вось вузкапартыйныя адлюстроўвае дакладна.

Ініцыятарам стварэння сялянскай партыі ставяць у віну тое, што яны «маюць на мэце аслабіць уплыў сельскіх камуністаў і іх арганізацый, расколоць кампартыю рэспублікі шляхам адтоку з КПБ камуністаў аграпрамысловага комплексу».

Дык у чым іх грэх? Што дзіўнага ў тым, што партыя, якая будзе знаходзіцца ў апазіцыі да правячай КПБ, будзе спрабаваць аслабіць уплыў апошняй на масы і перахапіць палітычную ініцыятыву? У палітыцы як у палітыцы. Ніхто, мяркую, у сялянскую партыю камуністаў сілком не пацягне. І трымаць у партыі пад прымусам — таксама марная справа. Шкада, што ў КПБ разумеюць гэта далёка не ўсе. Не мне першаму прыходзіцца цытаваць словы першага сакратара Лепельскага РК КПБ Я. Слесарава: «...спецыялістам і кіраўнікам нават сярэдняга звяна павінен быць чалавек толькі з партыйным білетам». Што гэта, дазвольце запытаць, як не адкрыты шантаж і пагроза забароны на прафесію па палітычных матывах?

Што далей? Цяпер, мабыць, на чарзе пастанова ЦК КПБ аб адносінах да стварэння Беларускай Сацыял-Дэмакратычнай Грамады. Бо тут таксама ёсць пагроза расколу КПБ — шляхам адтоку з КПБ камуністаў, занятых у сферы духоўнай вытворчасці. Ізноў замах на ўплыў камуністаў, на гэты раз сярод творчай інтэлігенцыі. А яшчэ Рабочы Саюз ніяк не суцімаецца, відаць, хоча пасварыць партыю з рабочым класам і падарваць праграмы забеспячэння насельніцтва прамысловымі таварамі.

А чаму б на гэтыя працэсы не паглядзець інакш — як на эвалюцыю грамадства ў бок дэмакратыі, як на фарміраванне шматпартыйнай сістэмы — асновы палітычнай дэмакратыі? І тады б адпала ўсякая патрэба ў такіх пастановах, а энергію, якая цяпер расходуецца на іх напісанне ды прапаганду, скіравалі б на стварэнне ўнутры партыі адаптацыйных механізмаў. З імі і ва ўмовах палітычнага плюралізму і жорсткай канкурэнцыі кампартыі не страшна было б. Мабыць, такой ахвоты якраз і няма.

Тады ніяк не разумею, навошта дарэмна турбавацца пра «дэмакратыю»?

Анатоль МАЙСЕНЯ.

ЮБІЛЕІ

ШЛЯХАМ АДРАДЖЭННЯ

«Берасцейскае вогнішча» — такую назву меў святочны вечар з нагоды 10-гадовага юбілею Брэсцкага абласнога аддзялення Саюза пісьменнікаў БССР.

— Сёння святкуецца не толькі 10-годдзе абласной пісьменніцкай арганізацыі, — адзначыў ва ўступным слове лаўрэат Дзяржаўнай прэміі імя Якуба Коласа У. Калеснік, — бо карані яе ў тым першым літаб'яднанні, якое ўзнікла ў Брэсце перад вайной і якое атаясамліваецца ў нашай памяці з імем Міколы Засіма. Сёння мы ўшаноўваем працу той інтэлігенцыі Брэстчыны, якая пасля вайны ў вялікіх матэрыяльных нястачах знайшла ў сабе сілы, каб не толькі вучыць дзяцей грамаце, але і выяўляць іх творчыя здольнасці, шукаць таленавітых людзей. Тут не падвяла інтуіцыя ні школьных настаўнікаў, якія арганізоўвалі дзіцячыя літаратурныя гурткі, ні журналістаў, якія стварылі пры рэдакцыях літаб'яднанні, перыядычна выдавалі літаратурныя старонкі.

Штогод арганізоўвае вучнёўскія конкурсы сачыненняў абласное ўпраўленне народнай адукацыі. Калісьці хлопчык з вёскі Сялец Бярозаўскага раёна А. Разанаў сваё конкурснае сачыненне напісаў вершамі. Педагогі заўважылі талент Алеся, пахвалілі, з гэтага часу ён у полі зроку прафесійных літаратараў. І вось летась за кнігу вершаў «Вастрыё стралы» Алесь Разанаў атрымаў Дзяржаўную прэмію БССР імя Янкі Купалы.

На святочным вечары не змаглі прысутнічаць усе пісьменнікі, якіх выпеставала пасляваенная Брэстчына, бо вялікая частка з іх раз'ехалася па краіне. Сярод тых, хто прыйшоў у літаратуру пасля М. Рудкоўскага, М. Купрэева, С. Курылёвай, у вобласці добра вядомы імёны лаўрэата літаратурнай прэміі імя А. Куляшова Н. Мацяш, паэтаў Алеся Каско (яго абралі на пасаду сакратара абласной пісьменніцкай арганізацыі), М. Пракаповіча, І. Арабейкі, З. Дудзюк, А. Мінкіна, М. Бусько, В. Сахарчука. Усе яны — члены абласнога аддзялення Саюза пісьменнікаў БССР. І амаль усе выпускнікі філфака Брэсцкага педінстытута, вучні прынцыповага, удумлівага эрудзіраванага крытыка, прафесара У. Калесніка.

На вечары адзначалася, што сёння літаратурная Брэстчына прадстаўлена ва ўсіх жанрах. З'явіліся новыя імёны ў прозе. Перш за ўсё гэта С. Крываль, кніга прозы якога «Аднойчы летам» выйшла ў мінулым годзе. Не за доўгім часам выйдзе кніга прозы Л. Філатава, часта друкуе свае апавяданні ў газетах і часопісах В. Кукса.

Доўга прыйшлося чакаць выхаду берасцейцаў у рэспубліканскую драматургію. Адкрыў тут дарогу М. Арахоўскі (аднавясковец А. Разанава, з той жа вёскі Сялец і празаік В. Супрунчук, які прысутнічаў на вечары ў якасці намесніка старшыні Рады СП БССР). П'еса М. Арахоўскага «Машэка» пастаўлена абласным драмтэатрам.

Ёсць на Брэстчыне і прафесійныя перакладчыкі. З першых перакладаў выйшла на рэспубліканскі ўзровень Н. Мацяш.

Свежым струменем у агульную канву вечара ўліліся маладыя галасы членаў абласнога літаратурнага аб'яднання «Заранка». Прафесійны ўзровень твораў маладых пісьменнікаў дае падставу спадзявацца, што духоўная сувязь пакаленняў не будзе парушана і гэты раз.

А. ГУРЫН.

г. Брэст.

На сцэне — Алесь Каско, Ніна Мацяш, Уладзімір Калеснік, паэтэса з Луцка Вера Амельянчук, Ян Чыквін з Беластока.
Фота Ю. МАКАРЧУКА.

НА ПАВАРОЦЕ

ЗАГАДАНА ЗМАГАЦЦА!

НАДЫДЗЕ, мабыць, і для нас той час, калі пераважнай большасці суайчыннікаў будзе ўсё роўна, якія рашэнні прыняў форум той ці іншай партыі, што сёння галасавалася ў парламенце і нават чым завяршыўся ўрадавы крызіс. «Усё роўна» ў тым сэнсе, што людзі будуць спакойна працягваць займацца сваімі справамі, сустракаць будні і святы, дакладна ведаючы: уплыў палітыкаў і палітыкі на ход жыцця будзе не больш і не менш за дапушчальны. Так ужо «зроблены» грамадзянін і падаткаплацельшчык, — ён плаціць грашыма і лаяльнасцю, а ўзамен просіць стабільнасці. Упэўненасці ў тым, што ніхто не стане яго выспяткам гнаць у шчаслівае заўтра, а правячая партыя не пачне раптам выкідаць конікі...

СЁННЯ ў нас ані той стабільнасці, ані той упэўненасці. Калі яшчэ будуць? Правячая партыя —ёсць. І толькі «прадузяты, альбо, як цяпер модна казаць, «зацыклены», а можа, проста неадукаваны, чалавек не разумее, што іншай палітычнай сілы, здольнай... выкарыстаць дадзены гісторыяй шанц, акрамя нашай партыі, сёння няма».

Гэтыя словы прагучалі на студзеньскім аб'яднаным Пленуме ЦК і ЦКК КПСС. Пагадзіцеся, яны ставяць чытача перад досыць жорсткім выбарам: альбо прызнаць гістарычную абранасць КПСС, альбо — уласную непаўнацэннасць. І не крыўдуйце, калі ласка, апошняе зусім магчымае, бо на пленуме таксама адзначалася «недастатковая абароненасць» грамадскай свядомасці «ад прапагандысцкай лавіны антыкамунізму, нацыянал-шавінізму, таннага папулізму».

Між тым, матэрыялы аб'яднанага пленума вымагаюць менавіта непрадузятасці, цвярозага аналізу. Вядома, спакуслiва лёгкім пёркам прайсціся па найбольш адметных узорах партыйнага слэнгу, пакпіць з выступлення адыёзнага функцыянера... Найперш важна задумацца над тым, што будзе вынікаць з такіх, напрыклад, выказванняў партыйных лідэраў: «КПСС не застаецца нічога іншага, як прыняць выклік уступіць у палітычную барацьбу», «калі нам навязваюць жорсткую палітычную барацьбу, КПСС не павінна ўхіляцца ад выкліку»?

ЯК БУДЗЕ весціся гэтая барацьба, якімі метадамі, — улічваючы тое, што час палітычных хітрыкаў мінуў, і тое, што пастаўлена КПСС на карту?

«У цэлым можна сцвярджаць, —сказаў намеснік Генеральнага сакратара У. Івашка, — што на нашых вачах адбываецца нежартоўная спроба ажыццявіць праграму ліквідацыі эканамічнай, палітычнай і сацыяльнай сістэмы ў нашай краіне». «На палітычнай арэне ўжо вызначыліся і спрабуюць аб'яднацца сілы, якія абралі за мэту змяненне грамадскага ладу ў СССР, — адзначаецца ў палітычнай заяве пленума. — Іх задума — адхіліць ад улады прыхільнікаў сацыялістычнага выбару, надаць пераўтварэнням, якія ідуць, антысацыялістычны, антынародны характар».

З гэтымі ацэнкамі цяжка не пагадзіцца. Сфармулявана дакладна — для той, вядома, сістэмы каардынат, для таго тыпу мыслення, дзе паняцці «антыкамуністычны», «антысацыялістычны», «антыпартыйны» і «антынародны» з лёгкасцю выстройваюцца ў адзін сінанімічны рад. Калі чалавеку казаць слова «антыкамунізм» і пры гэтым біць яго малатком па галаве, як гэта доўга ў нас было, у чалавека выпрацоўваецца адпаведны ўмоўны рэфлекс.

На шчасце, у нас паярысе ўтвараецца сітуацыя, калі многія ўсхваляваны не тым, як завецца лад іх жыцця, а тым, найперш, наколькі якаснае гэтае жыццё. Але грамадству зноў спрабуюць навязаць безвыніковую альтэрнатыву «камунізм—антыкамунізм», падзел на «чырвоных» і «белых». Многія выступленні на пленуме вызначаліся менавіта такім, небяспечна спрошчаным поглядам на рэчаіснасць. Чым гэта пагражае, тлумачыць наўрад ці трэба. Так, некаторыя апаненты КПСС часам не вельмі пераборлівыя ў сродках, але ж толькі КПСС апелюе да ўладных і рэпрэсіўных структур дзяржавы. І — не безвынікова.

Такія вось справы. З аднаго боку, можна толькі вітаць, што кампартыя пачынае ўсведамляць сябе палітычнай сілай, дэкларуе намер весці палітычную барацьбу. З іншага боку, — страшнавата, калі ў гэтай барацьбе ёй ужо не будзе чаго губляць...

ЗРЭШТЫ, беларускія камуністы пачалі ўжо кіравацца ўстаноўкамі аб'яднанага пленума. Днямі ў Вярхоўным Савеце рэспублікі з падачы партыйнай групы быў завалены законапраект аб грамадзянстве. Адбылося гэта настолькі нелагічна, што і самі парламентарыі, падалося, былі збянтэжаны абсурднасцю становішча, ў якое трапілі. Сапраўды, толькі «прадузяты, альбо, як цяпер модна казаць, «зацыклены», а можа, проста неадукаваны, чалавек» мог не прыслухацца да доказных, часам бліскучых выступленняў тых дэпутатаў, якія адстойвалі законапраект. Але што зробіш, калі загадана змагацца?

Андрэй ГАНЧАРОЎ.

І ГЭТА РЫНАК!

ВЯСЁЛАЕ ЖЫЦЦЁ

Дальбог жа, спадары, з кожным днём жыць становіцца ўсё весялей. Самае ж цікавае ў тым, што, нягледзячы на шырокую галоснасць і рэшткі дэмакратыі, да апошняга часу не ведаеш, хто і адкуль гэтую «весялосць» табе падкіне. Відаць, знарок усё разлічана на нечаканасць і раптоўнасць. Каб не толькі сам «узрадаваўся», а паспяшаўся і з іншымі такой нечаканай навіной падзяліцца. Што, дарэчы, я і раблю. Але — папарадку.

Удалося, нарэшце, прыдбаць у Доме мэблі тры кніжныя шафы. Зразумела, не па дзяржаўнай цане і не пасля гадавога ці двухгадовага адзначэння ў розных чэргах раніцой, днём, вечарам і... ноччу. Зрэшты, гэта ўжо іншая гамонка.

Дык вось, прыдбаўшы чаканыя шафы, з адпаведнымі квіткамі кіруюся да сімпатычнай жанчынкі, што ў сваёй асобе прадстаўляе «Трансагенцтва». Яна хуценька падлічыла выдаткі за дастаўку мэблі: нешта з дваццаць рублёў. Паведаміўшы гэта, жанчына загадкава ўсміхнулася і дадала:

— І наверх яшчэ дзевяноста пяць капеек!

Улавіўшы маё недаўменне, дадала:

— Пяць працэнтаў... Прэзідэнцкі падатак.

Я збянтэжыўся:

— А хіба я прэзідэнту нешта вінен? Падаходны плачу рэгулярна...

Жанчына растлумачыла, што гэты бярэцца з розных паслуг, падатак у дадзеным выпадку — за дастаўку мэблі. Ці ж не весела? Падатак з грошай, якія і так аддаеш дзяржаве! У гэта проста не хацелася верыць.

Ды літаральна праз пару дзён я зноў у гэтым пераканаўся, калі ў атэлье пракату вырашыў прадоўжыць тэрмін карыстання швейнай машынай. Па-першае, паслугі выраслі амаль у два разы, а па-другое... Заплаціў пяць працэнтаў прэзідэнцкага падатку...

Днямі ж давялося пачуць яшчэ пра адзін падатак. У чарзе жанчыны абмяркоўвалі, што цяпер будзе брацца падатак з заробку для будучай пенсіі. Нехта не ўстрымаўся: «А калі я не дажыву?»

А і сапраўды, можна ж і не дажыць. Калі, скажам, пачнуць браць «прэзідэнцкі» падатак з усіх паслуг без выключэння. Купіў кіло каўбасы «Вясковай», III гатунку і, калі ласка, з пяцідзесяці капеек — на 3 капейкі раскашэльвайся. А можна ўзяць і капейку.

Не, што ні кажыце, а жыць стала весела!

А. М.

З'ЕЗД БСДГ— 2—3 САКАВІКА

2 студзеня 1991 г. на чарговым пасяджэнні Ініцыятыўнага камітэта па стварэнні (адраджэнні) Беларускай Сацыял-Дэмакратычнай Грамады (БСДГ) было прынята рашэнне аб яго пераўтварэнні ў Арганізацыйны камітэт па стварэнні Беларускай Сацыял-Дэмакратычнай Грамады. У гэты ж дзень Арганізацыйны камітэт вырашыў склікаць Устаноўчы З'езд БСДГ 2—3 сакавіка 1991 г.

5 лютага Арганізацыйны камітэт пашырыў свой склад, абмеркаваў пытанні, звязаныя з падрыхтоўкай да Устаноўчага З'езда, а таксама вылучыў прадстаўніка на нараду сацыял-дэмакратычных партый суверэнных рэспублік, якая мае адбыцца ў Маскве 9—10 лютага г. г.

АРГКАМІТЭТ БСДГ.

АДГАЛОСКІ

Ці ж наша «Нива»?

У студзені газетныя каталогі рэспублікі дапоўніла новая назва — «Белорусская нива». Такая метамарфоза адбылася з выданнем ЦК КПБ і Саюза аграрнікаў БССР «Сельская газета». Некаму, мабыць, закарцела прадоўжыць традыцыі «Нашай Нівы», ці паспаборнічаць на чытацкім рынку з беластоцкай «Нівай»...

Але ці прарастуць зярняты, што сее журналісцкая брыгада «Белорусской нивы», на беларускай ніве? Здаецца мне, што маем мы чарговы прыклад новазаветнага падання аб сейбіце, толькі ў гэтым выпадку зерне не адпавядае глебе — і таму сумніцельна, ці будзе ўраджай... Ці не вялікая рызыка ў выдаўцоў «Белорусской нивы», прэтэнзіі якіх самыя глабальныя?

Адрэзаны палетак

У студзені гэтага года прафесар Віленскага універсітэта В. Чэкман заявіў па тэлеканале летувіскай тэлевізіі «Запрашае «Сябрына», што беларускія моваведы пасля вайны беспадстаўна і несправядліва «адрэзалі» ад свайго пазнаваўчага поля арганічную частку беларускамоўнай тэрыторыі — Віленскі край. Далей прафесар-славяніст распавёў аб несправядлівым лёсе беларускага этнасу ў Летуве і заклікаў мінскіх навукоўцаў ладзіць там даследаванні.

Ад сябе хачу дадаць, што сімптомы згаданага забыцця і падмены паняццяў сёння можна згледзець амаль ва ўсіх заявах па Летуве і прачытаць у шмат якіх газетах. Бо калі кажуць, што на Віленшчыне ёсць карэннае насельніцтва і нацыянальныя меншасці, дык робяць меншасцю менавіта карэннае беларускае, польскае, у меншай ступені рускае насельніцтва, якое яшчэ да 1950-ых гадоў складала колькасную большасць у Віленскім краі, і толькі потым міграцыя летувісаў з этнічнай Летувы зрабіла іх меншасцю.

Вільня сёння — напалову не-летувіскі горад, і паняцце «карэннае насельніцтва» прымальнае толькі ў сэнсе «поліэтнічнае».

Даследаванне «Бярозкі»

А вось часопіс «Бярозка» ў адрозненне ад марудлівых навукоўцоў самахоць даследуе этнаграфічныя з'явы на Беларусі. У нумары першым за г.г. змешчаны артыкул М. Клімковіча «Паляк другога гатунку». Аўтар распавядае аб польскім руху ў Гродзенскай вобласці і яго-ных хібах, пераканаўча гаворыць аб адсутнасці на Гродзеншчыне этнічных палякаў.

Зусім слушнымі з'яўляюцца сумненні аўтара ў дзейсным супраціве паланізацыі вобласці з боку мясцовых савецкіх уладаў, якія дзяржаўную мову ігнаруюць, а адзінай беларускамоўнай гродзенскай газетай з'яўляецца... «Мужыцкая праўда» К. Каліноўскага... Не хочацца верыць, што паланізацыя на Гродзеншчыне свядома падтрымліваецца ўладамі. Але што сама з'ява працягвае палітыку нацыянальнага нігілізму — асабіста ў мяне ніякіх сумненняў няма. Бяздзеянне «властей придержащих» (!), хочаш не хочаш, а ляжыць у рэчышчы такой палітыкі.

Падрыхтаваў
Юрась ЗАЛОСКА.

ФОТАРЭПАРТАЖ

З ПАДАРУНКАМІ НА БЕЛАСТОЧЧЫНУ

Дзіўнае нядаўна я зрабіў для сябе адкрыццё: аказваецца, у Польшчы, у Беластоцкім ваяводстве, беларускую мову іншы раз можна пачуць нават часцей, чым у нас на Беларусі. Прычым гучыць яна ў вуснах людзей, якія ёю гавораць, вельмі лёгка, шчыра, адкрыта і без усякай там «натугі» і штучнасці, якія іншы раз адчуваеш ад людзей, што прывыклі ў нас размаўляць па-руску.

Пашанцавала: Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны ў склад дэлегацыі, якая адвозіла ў падарунак дзецям з Беласточчыны беларускія кніжкі, уключыла і фотакарэспандэнта. У аўтобусе побач са мной сядзелі народныя дэпутаты БССР Яўген Цумараў і Міхась Слямнёў, старшыня згуртавання беларусаў свету «Бацькаўшчына» Яўген Лецка, таксама пісьменнік Уладзімір Ягоўдзік, іншыя актывісты гэтай грамадскай арганізацыі. Везлі мы ў «Ікарусе» каля чатырох тысяч асобнікаў, выдатна выдадзеных у «Юнацтве», «Беларускіх народных казак» і яшчэ шмат якіх кніжак, якія ахвяравалі браткам-беларусам з Польшчы студэнты, журналісты, пісьменнікі, рабочыя... Акцыя Таварыства мела канкрэтны намер — уручыць падарунак кожнаму школьніку, які вывучае родную мову. А такіх, згодна з самымі апошнімі і дакладнымі звесткамі — 3 677 чалавек, і вучацца яны ў 45 пачатковых школах і ў двух ліцэях.

Вельмі цёпла прымалі нас усюды. Вось, напрыклад, ліцэй з беларускай мовай навучання ў Бяльску Падляскім.

Кабінету беларускай мовы, шчыра кажучы, могуць пазайздросціць і многія нашы школы. Маецца на ўвазе, што з выключнай любоўю аформлены стэнды. Тут і партрэты пісьменнікаў, і карты Беларусі, і нацыянальная сімволіка, і цытаты з твораў, і стэнды з перыёдыкай... Аказваецца, сочаць, выпісваюць, ведаюць, чытаюць. А з якой ахвотай чыталі на памяць вучні вытрымкі з твораў Якуба Коласа, вершы вядомых нашых паэтаў. Высветлілася, што многія з ліцэістаў маюць сваякоў у Беларусі, бывалі ў гасцях. Ды і сваё будучае таксама звязваюць з Беларуссю, бо маюць намер паступаць у вышэйшыя навучальныя ўстановы рэспублікі. А дырэктар ліцэя прывёў лічбы, якія ўразілі нас усіх: аказваецца, штогод ледзь не дзевяноста шэсць працэнтаў выпускнікоў вытрымліваюць уступныя экзамены ў ВНУ. А гэта перш за ўсё гаворыць аб узроўні і якасці адукацыі. Таму вельмі многія бацькі жадаюць, каб іх дзеці вучыліся менавіта ў гэтай навучальнай установе.

Яшчэ адзін ліцэй дзейнічае ў Гайнаўцы, на вуліцы маршала Пілсудскага. Заўважаю, што на некаторых дамах нават не паспелі старыя таблічкі зняць «вуліца Ліпова». Але палітыка мала кранае жыццё і дзейнасць у ліцэі. Дырэктар Аляксандр Іванюк расказаў, што няма ў іх падобных на нашы піянерскіх і камсамольскіх арганізацый, няма ў іх і сакратара партыйнай арганізацыі. Так, грамадскія арганізацыі ёсць, дзейнічаюць, але яны зусім не палітычнага напрамку. І значна меней у Польшчы розных там структурных падраздзяленняў, што «зверху» ўмешваліся б у работу ліцэя.

Сёння ў Гайнаўскім ліцэі вучацца 270 юнакоў і дзяўчат. Усе прадметы выкладаюць на польскай мове, але чатыры гадзіны ў тыдзень вывучаюць тут беларускую мову і літаратуру, гісторыю і культуру Беларусі. Заняткі вядуць вопытныя выкладчыкі. Ёсць і праблемы. Адна з іх у тым, каб быў пабудаваны новы будынак ліцэя. Бо гэты знаходзіцца ў старым, хоць і добра дагледжаным драўляным будынку. Не хапае і беларускіх кніг, падручнікаў. Так што наш прыезд быў тут вельмі даспадобы.

Наведалі мы шмат яшчэ якія пачатковыя школкі. Відаць, трэба адзначыць, што пачатковай у Польшчы лічыцца школа, у якой ёсць з першага па восьмы класы. Сустрэчы, выступленні... І як прыемна было бачыць на тварах дзяцей радасныя, шчаслівыя ўсмешкі, нават гонар і задаволенасць, што ім прывезлі такія прыгожыя кніжкі аж з самай Беларусі. Падыходзілі да аўтобуса і сяляне. Некаторыя з іх працуюць у кааператыўных гаспадарках, але большасць — на ўласных надзелах зямлі. Беларусы жывуць там, як правіла, цэлымі вёскамі, падтрымліваюць адзін аднаго.

Цікава было пачуць беларускія народныя песні ў будынку Беларускага грамадска-культурнага таварыства ў Беластоку. Жыццё тут бурліць. Дзейнічае мастацкая самадзейнасць, праходзяць розныя дыспуты, сустрэчы, абмяркоўваюцца ў сваім крузе і надзённыя праблемы жыцця беларусаў. Сакратар беларускага грамадскага культурнага таварыства Віктар Стахвюк, напрыклад, расказаў нам аб планах пабудаваць у Беластоку гатэль, у якім яны маглі б прымаць гасцей з Беларусі. Лепш, вядома, было б, каб да гэтай справы падключылася якое-небудзь прадпрыемства з нашай рэспублікі.

У час паездкі былі вырашаны і некаторыя пытанні. Напрыклад, чытачы «ЛіМа» ўжо ведаюць, што з'явілася магчымасць аформіць падпіску на беластоцкі тыднёвік «Ніва». Прывезлі мы і выдадзены ў Беластоку «Праваслаўны малітаўнік».

...Цікавай, насычанай была паездка. Таварыства беларускай мовы мае намер праводзіць і ў далейшым такія акцыі, таму звяртаецца з прапановай да ўсіх жадаючых: калі ў вас ёсць кнігі, якія вы хацелі б падарыць беларусам з Польшчы, вас будуць чакаць у доме па вуліцы Румянцава, 13. Заходзьце, калі ласка!

Дзмітрый ЛУПАЧ,
фотакарэспандэнт часопіса «Нёман».

Адна з пачатковых школак на Беласточчыне.

Яўгену Лецку, як відаць, даспадобы быць і кніганошай.

Сустрэча з школьнікамі.

НА СКРЫЖАВАННІ ДУМАК

ТАК ЖЫЦЬ ДАЛЕЙ НЕЛЬГА

«Богат и славен Кочубей, его поля необозримы...»,—сказаў некалі паэт у сваёй «Палтаве». Чамусьці ўспамінаю гэты радок, калі бачу, як на сесіі Вярхоўнага Савета БССР устае гэткі сучасны «Качубей» з мандатам народнага дэпутата і пачынае гаварыць супраць прыватнай уласнасці на зямлю. «А калі хто хоча ўзяць зямлю ў арэнду, дык хай плаціць за яе», — прапануе ён. Слухаю яго і ў думках кажу: «Ды той былы франтавік, які прыйшоў да цябе на паклон, каб даў зямліцы, некалі, у вайну, прапоўз на жываце, перакапаў сапёрнай рыдлёўкай зямлі больш, чым ты аб'язджаеш яе за тыдзень на сваёй старшынёўскай «Волзе».

Хто помніць, адразу пасля вайны са Злучаных Штатаў Амерыкі таксама ішла нам дапамога, як яе тады называлі — «юнраўская». Каму яна ў першую чаргу трапляла? Ну, вядома ж, не бедалагу селяніну ці рабочаму. Помню, як аднойчы на адзін з пленумаў ЦК КПБ прыехалі сакратары райкомаў і абкомаў партыі скрозь у амерыканскіх скураных паліто. Нехта шапнуў Панцеляймону Кандратавічу Панамарэнку, першаму сакратару ЦК, што тыя скураныя паліто — форменнае адзенне заакіянскіх вайсковых шафёраў. Панамарэнка тады вельмі ўзлаваўся і папярэдзіў партапаратчыкаў, каб яны не толькі ў ЦК, а нават у Мінску не паказваліся ў тых паліто.

Вось цяпер дапамога ідзе з Германіі ад нашых былых ворагаў, якіх ты, былы радавы салдат, перамог. А вось «качубеяў» сваіх ты перамагчы не можаш. Пішуць у газетах, што тыя пасылкі з прадуктамі ў першую чаргу перадаюць дзіцячым дамам і садкам. Пытаюся днямі ў свайго ўнука, што ён еў у садку? Адказвае: «Бурачок, хлеб, кашку».

Эх, «качубей», «качубей»! Ты сядзіш сёння ў Вярхоўным Савеце і вырашаеш лёс сялян, якія састарэлі, знясілелі на калгаснай працы. А што многія з іх трымаюцца сёння за тую калектыўную гаспадарку, дык таму, што лепшага ў жыцці не бачылі. Помню, сусед маіх бацькоў Іван Савіцкі ў 45-м вярнуўся з Германіі, дзе быў у палоне, і запрасіў нашу сям'ю ў госці. Я, студэнт, акурат тады быў дома і таксама трапіў у яго дом. Размаўляем, а ён і кажа: «Я да вайны ў калгасе працаваў шафёрам, і лічылася, што жыву добра. Неблагая быццам бы гаспадарка і цяпер у маёй жонкі Сцёпы. Але калі б я прывёз сюды жонку з Германіі, і яна стала гаспадыняй на месцы маёй Сцёпы, то адразу б павесілася вунь на той яблыні, што, бачыш, расце на двары».

Недзе да 80-га года я сябраваў з былым партызанам Фімкам Алінскім. Увесь пасляваенны час ён працаваў шафёрам-экспедытарам і няблага жыў. Па нашых, вядома, мерках. Цяпер ён у ЗША. Калі збіраўся ехаць, я казаў Фімку, што там ён так добра жыць не будзе, ды і траім яго дарослым дзецям не так проста будзе ўладкавацца на працу. На гэта ён мне адказаў, што хоча, каб дзеці жылі не так, як ён тут.

У тым, што народ наш жыў нібы сляпы, вінаваты, відаць, многія з нас, у прыватнасці, мы, газетчыкі, якія ўслаўлялі і лад наш, і парадкі. А што ты будзеш рабіць, калі табе загадваюць пісаць і аб высокіх надоях, якіх на самай справе няма, і багатых ураджаях пры пустых сусеках, а, самае страшнае, — мы выхоўвалі і ў людзях апатыю, абыякавасць да ўсяго, што робіцца благога ў краіне.

Я вось думаю, ці спаў бы сабе ў шапку селянін, калі б ведаў, што на яго ўласным полі застаўся не ўбраным ураджай? Ці сцярпела б яго сэрца, калі б яго ўласныя каровы ад галадухі вылізвалі мох паміж бярвеннямі хлява?

На працягу многіх гадоў у мяне, як пісьменніка, журналіста, свярбела на душы, каб выказаць свае адносіны да нашага калгасна-саўгаснага ладу, да прыватнай уласнасці на зямлю. Ды хіба можна было тады сказаць тое, што думаеш?

1941 год. Вайна. Адносна хутка гітлераўцы акупіравалі Беларусь. Праехалі нямецкія конныя разведчыкі і па вёсачках калгаса «Чырвоны баец» Жлобінскага раёна. Зразумела, кіраўніцтва з раёна знікла, уцёк і мой дзядзька, старшыня гэтага калгаса. Каровы былі загадзя адпраўлены ў тыл краіны, а калгасных свіней, коней сяляне разабралі, склаўшы пры гэтым спіс, каб, калі вернуцца нашы, жывёлу вярнуць назад у калгас. Раздзялілі і зямлю. І што я хачу сказаць—хоць невыносна цяжка было жыць пад акупантам, многія не ведалі, ці пашанцуе ім застацца жывымі, але з голаду ніхто не паміраў, на ўласнай зямлі людзі вырошчвалі неблагую бульбу, жыта, гародніну. Ураджаі былі, якіх не снілі ў тым даваенным калгасе. У партызанскай зоне сялян часта рабавалі немцы, але ўсё роўна хапала і на ўласныя патрэбы, і на тое, каб карміць вялікую армію партызан.

1944 год. Вярнуўся з Саратаўскай вобласці мой дзядзька, і зноў стаў старшынёй «Чырвонага байца». Бацюхны, як не хацелі людзі ісці ў тую сельгасарцель. Помню, хадзілі тады паміж народа чуткі (відаць, ні на чым не заснаваныя), што вось любімы ўсімі маршал Жукаў абяцаў салдатам пасля перамогі скасаваць усе калгасы, а зямлю аддаць сялянам. Але калгас, вядома, быў зноў арганізаваны, і ад вяскоўцаў патрабавалі, каб яны вярнулі ўзятую жывёлу, паставілі яе на грамадскую ферму. Ні кармоў, ні належнага дogляду на той ферме не было, і скаціна неўзабаве пачала падаць.

У першы пасляваенны год калгас здаў 120 тон збожжа дзяржаве. Гэта падатак і натураплата МТС. Выйшла па 60 пудоў з двара. Вясной калгаснікі, у пераважнай большасці жанчыны, на сабе неслі праз балота насенне для пасеву на калгасным полі. Старшыня тады атрымаў ордэн Працоўнага Чырвонага Сцяга.

Будзе рэферэндум па пытанні прыватнай уласнасці на зямлю. Не ведаю, як дзе прагаласуюць, але ў нас, на Беларусі, большасць, як гэта ні дзіўна, будзе за калгасы. Па-першае, — самыя нашы працаўніцы-жанчыны нарэшце атрымалі пенсіі. У большасць вёсак прывозяць хлеб, цукар, іншыя прадукты. Можна і каровы сваёй не трымаць. А пра тое, што ўсё жыццё таму селяніну даводзілася ўкалваць, часам за нішчымны працадзень — мала хто ўспамінае. Такія многія з нас — без прэтэнзій, што ёсць, тое і добра. Ці не гэтым карыстаюцца «качубеі»?

Я не супраць моцных калгасаў і саўгасаў. Але слабыя, на маю думку, можна расфарміраваць, а іх зямлю раздаць сялянам. Некаторыя калектыўныя гаспадаркі, мне здаецца, трэба разбуйніць, а на іх месцы стварыць кааператывы, якія не будуць мець нашай груваcткай кіраўнічай сістэмы, калі начальнікаў-спецыялістаў у калгасе — сорак-пяцьдзесят чалавек. Зараз сёй-той даводзіць, што селяніну нельга даваць ва ўласнасць зямлю, бо ён яе не апрацуе — няма ў нас малой механізацыі. Але ж некалі, яшчэ пры аднаасобным гаспадаранні, добра зарэкамендавалі сябе таварыствы па сумеснай апрацоўцы зямлі, дзе ў складчыну была набыта тэхніка, якой карысталіся ўсе сяляне.

Я не бяру на сябе смеласць сцвярджаць, што захады, накіраваныя на ўздым, адраджэнне сяла, якія я прапаную, — ісціна ў апошняй інстанцыі. Відаць, ёсць і іншыя шляхі. Відавочна адно — вёска наша мае неадкладную патрэбу ў карэннай перабудове. Так жыць, як мы жывём, далей нельга.

Уладзімір ФЕДАСЕЕНКА.

ЦІ ТОЛЬКІ РАСЧАРАВАННЕ?..

«...Бюро райкома КПБ, усебакова абмеркаваўшы факт выхаду з КПСС дырэктара эксперыментальнай базы «Кастрычнік» А. Т. Жулегі разам з жонкай і дачкой, адзначыла, што гэты ўчынак зроблены, безумоўна, у вузкакарыслівых, эгаістычных мэтах... Убраўшыся ў тогу барацьбіта супраць таталітарызму і падпяваючы праціўнікам КПСС, ён у чарговы раз паказаў маладушша, прыстасаванства, двайную мараль. Зрабіўшы такі крок, Жулега А. Т., відаць, разлічваў умацаваць свой аўтарытэт кіраўніка, які прыкметна пахіснуўся. Не сакрэт, што ў апошнія гады на эксперыментальной базе «Кастрычнік» наглядаецца зніжэнне вытворчасці жывёлагадоўчай прадукцыі. Продаж мяса дзяржаве зменшыўся з 499 тон у 1976 годзе да 374 тон у 1989... Бюро райкома партыі, усе сумленныя камуністы не могуць пакінуць па-за ўвагай учынак Жулегі А. Т. Бюро прапануе ўсім пярвічным партыйным арганізацыям абмеркаваць факт выхаду Жулегі А. Т. з КПСС і даць яму прынцыповую партыйную ацэнку. Паўсюдна вызначыць і мэтанакіравана ажыццявіць меры па ўдасканаленні форм і метадаў ідэалагічнай, партыйна-палітычнай работы ў працоўных калектывах і па месцы жыхарства».

(«У бюро райкома КПБ». Воранаўская раённая газета «Ленинское знамя» за 20 кастрычніка 1990 года.)

«ГРЭХАПАДЗЕННЕ» сям'і Жулегаў — самога Анатоля Трахімавіча, яго жонкі Хрысціны Аляксандраўны, іх дачкі Марыны адбылося 10 верасня 1990 года на партыйным сходзе эксперыментальнай базы-саўгаса «Кастрычнік» у прысутнасці першага сакратара Воранаўскага райкома партыі І. Філімонцава. Як і дзесяткі папярэдніх сходаў, і гэты гатоў быў пайсці па наезджанай каляіне, ажно раптам падняўся дырэктар базы А. Жулега і, папрасіўшы хвілінку ўвагі, зачытаў заяву аб сваім выхадзе з КПСС, палітыку, ідэалогію і практыку якой, як ён сказаў, больш не прымае. Перадаўшы заяву разам з партбілетам у прэзідыум, ён спакойна сеў на месца. Прысутныя не паспелі ачомацца ад гэтага афронту свайго кіраўніка, як зачытала заяву аналагічнага зместу яго жонка, дырэктар сельскага Дома культуры Хрысціна Аляксандраўна. Следам за бацькамі іх дачка, выкладчыца гісторыі мясцовай дзесяцігодкі Марына таксама заявіла аб сваім выхадзе з партыі.

Калі б статыстыка ўлічвала агульны партстаж усіх членаў КПСС, дык пасля таго сходу ў саўгасе ад гэтай сумы давялося б адмінусаваць акурат шэсцьдзесят гадоў...

Анатоль Трахімавіч потым мне раскажа, як успрыняў усю гэту гісторыю Філімонцаў. Пачуўшы аб жаданні дырэктара выступіць з заявай, ён быў, аказваецца, упэўнены, што заява тая будзе прысвечана падзеям у Малдавіі, дзе ў тыя дні быў абвешчаны дзяржаўны суверэнітэт,— што Жулега выкрые мясцовыя сепаратысцкія сілы. «А калі пачуў твае словы, дык думаў, што са мною здарыцца інфаркт», — скажа ён пасля Жулегу.

Потым была раніца і быў дзень. І яшчэ адзін дзень, і яшчэ. Нарэшце Жулегу паклікалі на бюро райкома і пачалі «вымаць» з яго душу. Сарамацілі, пагражалі, але Анатоль Трахімавіч стаяў на сваім.

Ведаеце, я тут гатоў быў нават паспачуваць таму бюро, якога час пазбавіў самага дзейснага некалі сродку ўздзеяння на непакорлівых — пагрозы зняцця з работы. А цяпер што зробіш з Жулегам? З партыі не выключыш — сам выйшаў. «Рэкамендаваць» пазбавіць яго дырэктарскай пасады, — могуць паслухацца, а могуць і не. Эксперыментальная ж база «Кастрычнік», якую ўзначальвае Жулега, знаходзіцца ў сістэме абласнога навукова-даследчага інстытута насенняводства. Адзінае, што магло зрабіць бюро райкома партыі, дык гэта зняславіць, дыскрэдытаваць яго. Але ж нават кампрамат на Жулегу адшукаць было не так проста. Хоць бы па той прычыне, што «Кастрычнік» па многіх сельскагаспадарчых паказчыках займаў першае месца ў раёне.Летась, напрыклад, сярэдняя ўраджайнасць збожжавых тут склала 43,1 цэнтнера з гектара, бульбы — 215 цэнтнераў (па раёне адпаведна — 36,5 і 175 цэнтнераў). Малака летась было атрымана ў гаспадарцы па 910 цэнтнераў на сто гектараў сельскагаспадарчых угоддзяў, па раёне—584,1 цэнтнера. Помніла таксама раённае кіраўніцтва, як вазіла да Жулегі рознае начальства з Мінска і Гродні, каб паказаць, што на Воранаўшчыне не спяць у шапку, дамагаюцца на ніве сельскай гаспадаркі вунь якіх поспехаў. Цяжка было падкапацца і пад самога Анатоля Трахімавіча. Па-першае, ці многа знойдзеш людзей, якія б папрацавалі дырэктарам на адным месцы трыццаць гадоў запар? А ці многія маюць ордэны Леніна і Працоўнага Чырвонага Сцяга? На пачатку васьмідзесятых гадоў выбіраўся Жулега дэпутатам Вярхоўнага Савета БССР.

Вырашылі зрабіць акцэнт на маральны бок справы. Так нарадзіўся «дакумент» — пастанова бюро РК КПБ, дзе пра «ўчынак» сям'і Жулегаў гаварылася, што ён «зроблены безумоўна ў вузкакарыслівых, эгаістычных мэтах», што, «апрануўшы тогу змагара супраць таталітарызму і падпяваючы ворагам КПСС, Жулега ў чарговы раз паказаў маладушша, прыстасаванства, двайную мараль».

Вось так! Ці даўно сярод абывацельскай часткі насельніцтва бытавала думка, што ў КПСС уступаюць толькі дзеля кар'еры? Сёння ж партыя падазрае ў такіх грахах тых, хто вырашыў выйсці з яе радоў!

Роўна праз тыдзень пасля з'яўлення ў райгазеце нагаданай пастановы бюро РК першая старонка была аддадзена падборцы лістоў, аўтары якіх— ветэраны партыі, былыя наменклатурныя работнікі раёна выкрывалі «здрадніцкі ўчынак» Жулегі. У сваіх лістах яны прадэманстравалі падазронае аднадушша, за якім, відавочна, стаялі раённыя ідэолагі. Потым адзін з «аўтараў» пры сустрэчы скажа Анатолю Трахімавічу: «Ты, браце, прабач. Сам ведаеш, як арганізуюцца такія лісты ў рэдакцыю. Я б і сам даўно здаў свой партбілет, ды смеласці не хапае. Тут, у раёне, хоць і пенсіянер, а ўсё роўна залежыш ад райкома, баюся, стануць помсціць».

Да слова, у тым жа «Кастрычніку» пасля Жулегаў падалі заявы аб выхадзе з партыі яшчэ сем чалавек. Сярод іх — і галоўны бухгалтар гаспадаркі В. Насовіч. Прадстаўнік райкома спачатку ўгаворваў яе «ўзяцца за розум», потым прыгразіў: «Усё роўна працаваць не будзеце, даб'ём рэвізіямі і праверкамі». І жанчына, у якой, дарэчы, пяцёра дзяцей, здалася... Адчулі на сабе ўсю моц райкомаўскага прэсу работнікі саўгаса муж і жонка Янелі, муж і жонка Клебаны, якія таксама падалі заявы аб выхадзе з партыі.

Сустрэўся я, вядома, і з некаторымі раённымі кіраўнікамі. У прыватнасці, з другім сакратаром райкома партыі Міхаілам Кандратавічам Рудко. Мне расказвалі, што менавіта ён быў галоўным арганізатарам выкрывальнай кампаніі супраць Жулегі. Я спытаў у яго, чым вытлумачыць такі абразлівы, зневажальны тон пастановы бюро райкома? Міхаіл Кандратавіч скоса зірнуў на мяне і вымавіў: «Гэтым чалавекам мы больш не займаемся. Па яго ж уласнай просьбе...». Што ж, Анатоль Трахімавіч сапраўды аднойчы зайшоў да сакратароў райкома і папярэдзіў: калі ў раёне не спыніцца паклёпніцкая кампанія супраць яго, ён звернецца да нефармальнага друку рэспублікі. Гэта, відаць, падзейнічала — райком «пайшоў» насустрач.

Гутарыў я і з першым намеснікам старшыні Воранаўскага райвыканкома, старшынёй раённага аграпрамысловага аб'яднання, народным дэпутатам рэспублікі Генадзем Уладзіміравічам Кузюкам. Мой субяседнік, заўважыўшы, што не быў на тым бюро (быў у Мінску на сесіі ВС), гаварыў пра Жулегу з пэўным піетэтам, падкрэсліў яго прывабныя чалавечыя і дзелавітыя якасці, адзначыў вельмі высокую культуру земляробства ў саўгасе. «Ніхто ў раёне ніколі не меў такіх высокіх ураджаяў збожжа і бульбы, ды і па вытворчасці малака гэтая гаспадарка трымае трывалае першынство». Крыху памаўчаўшы, Генадзь Уладзіміравіч перасмыкнуў плячыма і, нібы спахапіўшыся, дадаў: «І ўсё-такі «Кастрычнік» апошнія гады топчацца на месцы. Вось і па мясе пачаў адставаць, мала што робіцца тут па механізацыі ферм, сацыяльным развіцці вёскі, паляпшэнні дарог...»

ДАЛЬБОГ, ручкацца з Анатолем Трахімавічам небяспечна — такое адчуванне, што тваю далонь сціснулі вялікімі кавальскімі абцугамі. Потым, калі мы будзем гутарыць, я зноў звярну ўвагу на яго цяжкія сялянскія рукі. Ды і сам ён — высокі, жылісты чалавек з рашучым маршчыністым тварам — выпраменьваў, здаецца, не страчаную з гадамі сілу і энергію.

Што я ведаў пра яго? У лісце, які быў дасланы ў рэдакцыю нашым чытачом з Воранава, паведамлялася толькі пра факт выхаду сям'і Жулегаў з партыі і што дырэктарам гэтай гаспадаркі працуе Анатоль Трахімавіч тры дзесяцігоддзі і пачынаў усё ледзь не на пустым месцы.

Ад самога ж Жулегі пачуў пра тое, што трапіў сюды з даволі прэстыжнай пасады намесніка старшыні Гродзенскага абласнога ўпраўлення сельскай гаспадаркі. «Да смерці надакучыла перабіраць паперкі. Пачаў прасіцца на самастойную працу ў калгас ці саўгас». Напісаў некалькі заяў у аблвыканком, абком партыі, нарэшце выклікалі на бюро і паведамілі, што просьбу яго задавальняюць і даюць на выбар чатыры гаспадаркі. Вырашыў ехаць у «Кастрычнік».

«Выйшаў з бюро,— згадваў Анатоль Трахімавіч,— а на душы кошкі скрабуць. Я ж жонцы нічога не сказаў аб сваім рашэнні ехаць працаваць у вёску. Толькі што атрымаў трохпакаёвую кватэру з усімі выгодамі, якой мая Хрысціна не магла нацешыцца, а тут такое... Жонка як пачула, дык адразу ў крык: «Ты пра дзіця наша малое падумаў? Нікуды я з Гродна не паеду, ты папрасіўся, ты і едзь». І паехаў. Агледзеўся— жахнуўся: ні кватэры, ні электрычнага святла. А гаспадарка... Каровы стаяць у дзіравых хлявах, бяскорміца. Сабраў актыў, пайшлі па хатах прасіць у людзей сена — хто колькі дасць...

Кватараваў я тут месяцы тры, як раптам прыехала жонка з дачкою. Весялей стала. Да іх прыезду ў нас ужо электрычнае святло было — прыстасавалі для гэтай мэты стары лакамабіль. Напружанне ад той «электрастанцыі» такое, што лямпачкі ў хаце ледзь свецяцца — газету ўвечары не пачытаеш...

Гэтак жа слаба радзіла тут і зямля — збожжа збіралі крыху больш за пяць цэнтнераў, бульбы — пад восемдзесят. Што сеялі, тое амаль і збіралі...».

Гадоў дваццаць-трыццаць назад я, тады раённы газетчык, абавязкова папытаўся б у свайго субяседніка, як яму ўдалося выцягнуць гаспадарку. Помню і набор тых хутчэй прыдуманых, чым рэальных сакрэтаў, якія быццам бы дазвалялі «выходзіць у людзі» таму ці іншаму старшыні: выбіў у банку грошы і праавансаваў людзей, узняўшы такім спосабам іх працоўны імпэт; забяспечыў сяльчан будаўнічымі матэрыяламі; раіўся з мясцовымі аксакаламі; дастаў гатунковае насенне і падняў ураджайнасць і г. д. Пра такія «сакрэты» я ў Жулегі не пытаўся, адышоў іх час. Гаварылі мы з ім пра жыццё, пра яго радасці, перамогі, памылкі і страты. Але вось адзін штрышок, які мне яшчэ да знаёмства сказаў шмат пра гэтага чалавека. Каб дамовіцца аб сустрэчы, я некалькі разоў званіў у саўгас з Мінска і кожны раз чуў аднатыпны адказ: «Паехаў на ферму», «На полі», «У свірне», «Сабраў нараду». Вырашыў пазваніць Жулегу дахаты вечарам. Трубку ўзяла жонка, сказала, што Анатоль Трахімавіч яшчэ на працы. Паглядзеў на гадзіннік — адзінаццатая гадзіна вечара...

«Ну і якая сувязь паміж руплівасцю Жулегі і яго рашэннем выйсці з партыі?» — спытае каторы нецярплівы чытач. Нібы між іншым я спытаў у Анатоля Трахімавіча, калі ў яго выспела думка «пакласці» свой партбілет. «Даўно», — скупа адказаў ён. Раптам усміхнуўся: «А ведаеце, я ж з вельмі, калі можна так сказаць, правільнай партыйнай сям'і. Бацька мой Трахім Цярэнцьевіч, стары камуніст, перад самай вайной працаваў старшынёй райвыканкома на Беласточчыне, потым другім сакратаром Гродзенскага райкома партыі. У вайну быў камандзірам партызанскага атрада, камісарам злучэння. Адказныя пасады займаў у пасляваенны час. Памёр бацька ў сямідзесятыя гады персанальным пенсіянерам...» «Як бы ён рэагаваў на ваш крок?» — задаў я, відаць, не вельмі далікатнае пытанне. «Не ведаю, — паціснуў плячыма Анатоль Трахімавіч,— хоць ён, хачу вам сказаць, многае бачыў, многім быў незадаволены. Але гэта была незадаволенасць парадкамі ў партыі і не кранала, па сутнасці, каранёў. Бывала, прыедзе да мяне, і ледзь не з парога: «Ну ты чуў, каго выбралі сакратаром абкома? Я ж яго помню інструктарам райкома. Адно што ўмеў, дык гэта падлашчыцца да начальства». Ды і ў мяне заслона з вачэй не адразу апала. Вы ж, мабыць, ведаеце, якая праца ў кіраўніка гаспадаркі — у шэсць, а летам у пяць гадзін раніцы ўсхапіўся і пайшоў круціцца, як вавёрка ў коле, то туды, то сюды — сто розных клопатаў. Вечарам прыедзеш дахаты, схопіш нешта ў рот і хутчэй у ложак. Толькі, здаецца, паклаў галаву на падушку, як ужо трэба ўставаць. Пры такой спешцы няма калі агледзецца вакол сябе, задумацца, як кажуць, над сэнсам жыцця. Але сёе-тое ў душы назапашвалася. Трэба было быць сляпым, каб не бачыць, што робіцца вакол — ілжывасць партыйных дэкларацый, бязмежнае самаўсхваленне. Партыя — розум, гонар і сумленне нашай эпохі... Які розум, які гонар?.. Помню, у пяцьдзесят шостым, пасля дваццатага з'езда, газеты, радыё трубілі аб тым, што партыя знайшла ў сабе сілы развянчаць культ асобы Сталіна. Не мог слухаць гэтай хлусні. Ды каб тыран не памёр, ніхто б і не пікнуў... А той лозунг — партыя наш рулявы? Даруліла. Помню, выклічуць у райком, тупнуць нагой — чаму кукурузы мала пасеяў, чаму не выконваеш партыйнай пастановы аб ліквідацыі травапольнай сістэмы? А на той канюшыне ў мяне малочная жывёлагадоўля трымалася. Не сцерпіш, скажаш што, дык на цябе адразу воўкам глядзяць: ты цішэй, а то... На кожным кроку — рабі так, не рабі гэтак. А паслухаеш таго партыйнага «спеца», які цябе вучыць, і плюнуць хочацца — такога б я ў сябе і звеннявым не паставіў... Пачынаў я пакрысе разумець, што справа ў самой партыі, яе антыдэмакратычнай сутнасці, неабмежаваных правах, якія яна сабе прысвоіла.

Зараз многія радуюцца, што адмянілі шосты артыкул Канстытуцыі: маўляў, партапарат цяпер не будзе лезці ва ўсе дзіркі, ва ўсё ўмешвацца. Будзе. Добраахвотна ён сваю ўладу не аддасць».

Слухаю Анатоля Трахімавіча і ўспамінаю пра нагаданую вышэй сустрэчу з другім сакратаром райкома Рудко. «Вы, відаць, не ведаеце,— сказаў ён мне,— што гаспадарка Жулегі мінусуе з малаком, аж па 1,7 кілаграма на карову!» Я выказаў здзіўленне з нагоды такой яго дасведчанасці ў чыста гаспадарчых справах. Рудко нічога не адказаў...

«А хто стаіць за непахіснасць калгасна-саўгаснага ладу? — працягваў між тым Жулега.— Зноў жа — партдзяржапарат. Неяк давялося мне прысутнічаць на нарадзе, дзе выступаў адзін абласны начальнік. Ён строга папярэдзіў — разбазарваць грамадскую маёмасць не дазволім, розным там арандатарам, фермерам адводзіць толькі няўдобіцу. Вось табе і прыняты Вярхоўным Саветам рэспублікі Закон аб зямлі...»

«А возьмуць зараз сяляне зямлю ў прыватнае карыстанне?» — пытаюся я ў дырэктара. Ён круціць галавой: «У масе сваёй пакуль што ўстрымаюцца. Па-першае, вынішчылі мы ў вяскоўца ўсё сялянскае, тое ж пачуццё гаспадара. Па-другое, і гэта мне здаецца найбольш істотным — людзі не вераць уладзе. Многія кажуць: сёння тую зямлю далі, заўтра, глядзіш, забяруць, ды яшчэ ў кулакі запішуць, а з кулакамі ведаем, што рабілі... А наогул, скажу вам, нямала людзей ма-

(Працяг на стар. 12).

Павел ПРУДНІКАЎ

Палявы часнок

Строфы з паэмы «КОЖНЫ ДРУГІ»

Нас, заклятых, прыгналі туды,
Дзе бясконца «спяваюць і скачуць»,
Дзе не толькі старым — маладым
Горш за смерці падобная «дача».

Па галовах хадзіла жуллё,
І лічылася гэта за норму.
Нас кармілі не хлебам — галлём,
«Каб трымалі галодную форму».

Нас з'ядалі цынга і панос
Ад пакут і харчоў «міласэрных».
Хто ўсё тое тады перанёс,
Той з'явіўся «устойлівым зернем».

Мы каналі ад розных хвароб
І адзінкамі, і калектыўна.
Браў «пуцёўку ў нябыт» хлебароб,
Актывіст і рабочы пасіўны.

Так да продкаў ішлі кожны дзень
У бараках сырых, лазарэце.
Смерці ў вочы прывыклі глядзець,
Як на пекла і рай на тым свеце.

План на голад, мільёны смярцей,
Невыносныя мукі-пакуты..
Чалавек пераходзіў у цень,
Не асіліўшы здрады-атруты.

●

Дабівала брыдота-цынга
Безадказнага Юрку Галузу.
Ледзь трымаўся на кволых нагах,
Ідучы да аб'екта па друзу.

Трэба насып было адсыпаць
Забайкальскай чыгуннай дарогі
І паспешна кюветы капаць,
А яму адмаўлялі ўжо ногі.

Не хацелі і рукі трымаць
Ні рыдлёўкі, ні тачкі, ні лома.
Ён марнеў, нібы ўвосень трава,
І п'янеў, як ад горкай ці рому.

Безнадзейна глядзеў у прасцяг
Аслабелы, знясілены «вораг»,
Дзе буяла трава на касцях,
А далей — узвышаліся горы.

Думаў, як ратаваць тут сябе
Ад бязлітаснай, страшнай хваробы.
Не паспееш у час — заграбе
Незямная, з рагамі асоба.

Раптам глянуў гаротнік убок
Ненаеднай гвалтоўніцы-трасы:
Там сцяной красаваўся часнок —
Ратавальнік суровага часу.

Толькі ён, палявы прыгажун,
Мог адолець такую брыдоту.
Але ж трэба сягаць за «мяжу»,
Дзе зямля без калючага дроту.

Доўга Юрка вагаўся і ўсё ж
Не ўстаяў перад гэткай спакусай.
Ён падумаў: «Цана таму грош,
Хто нідзе ратавацца не мусіць».

Так сказаў сабе і сігануў
За мяжу забароненай зоны,
Дзе ў зялёным, густым мурагу
Ззяла безліч каштоўнейшых зёлак.

І адразу ж ён скубсці пачаў
Гаркавата-духмяныя пёры...
Боль і слабасць знікалі ў плячах.
І здавалася, што ўжо не хворы.

Але ўсё гэта бачыў здаля
Канваір з неразлучным аўчарам.
Ён сказаў толькі зверху:
— Аля! —
І той скочыў ваўком на ахвяру.

Нават крыкнуць юнак не паспеў —
Перагрыз ваўкадаў яму глотку...
Толькі вецер над ім прашумеў,
Над яго пашматанай пілоткай.

У пілотцы ж і бралі яго
З пагранічна-усходняй заставы —
Са скалістых марскіх берагоў,
Што даўно ўжо дазорнымі сталі.

Паміраў, а ў руцэ ўсё трымаў
Жменьку чыстых «укра́дзеных» пёраў.
Быццам толькі на час задрамаў
На заставе ля шумнага мора.

Так яго і схавалі сябры —
З часнаком у руцэ і ў пілотцы.
Будуць зоркі яго серабрыць
Пад гарой, па-над ціхім балотцам.

«Анкета «ЛіМа»

Сёння мы завяршаем друкаванне анкеты, мэта якой — азірнуцца на літаратурныя падзеі 1990-га і ў меру магчымасці асэнсаваць іх. Думаецца, што асноўныя вехі года ў адказах крытыкаў пазначаны досыць выразна. Калі ж што-небудзь выпала з-пад увагі (а гэта, бадай, непазбежна), то ў будучых публікацыях зможам, як кажуць, «выправіцца».

Нагадаем, што ў папярэдніх нумарах «ЛіМа» на пытанні аддзела крытыкі і бібліяграфіі адказвалі В. Акудовіч, П. Дзюбайла, І. Чарота, М. Арочка, І. Жук, Л. Тарасюк. Яшчэ раз паўтараем пытанні анкеты:

Якімі бачацца Вам здабыткі мінулага літаратурнага года?

Якія кнігі, публікацыі, дэбюты запомніліся?

Што радуе і што непакоіць?

Ала СЯМЁНАВА:

«АСНОЎНЫ ЛЕЙТМАТЫЎ — ТРЫВОГА»

Усё больш адчуваю сябе дзеючай асобай у спектаклі тэатра абсурду: крамы нагадваюць пустэльню, установы сервісу — вар'яцкі дом, дэбаты ў парламентах — дзіцячую казку пра белага бычка. На сцэне быцця — нібыта бясконцы трагіфарс. Але — «до полной гибели всерьёз». Асноўны лейтматыў — трывога. Тая, што няспынна рушыць усю «сукупнасць матэрыялу духу» (Г. В. Гегель). І тая, што гоніць біць у званы. Відавочная пагроза трэцяй сусветнай вайны — Персідскі заліў. Відавочная пагроза дэмакратыі — падзеі ў Прыбалтыцы. Відавочны эканамічны разлад. Талоны. Візіткі. І над усім гэтым — аперэтачны вэрхал Цэнтральнага тэлебачання і яго ж акуратна-панылыя лжэсведчанні.

Трывога. І прыкрасць. Чаму ва ўсе часы, «у хвіліны ракавыя» і ў гістарычнае бясхмар'е ўмеюць аб'яднацца цемрашалы і дазваляюць сябе знішчаць духоўна і фізічна па адным людзі сумленныя? Ці таму, што сярод іх больш асоб, ці таму, што больш людзей адукаваных? З гэтай прычыны — ваганні, нязгода, спрэчкі, бязладзіца? А там усё проста і зразумела, як стрэл у мішэнь. Страляць. І ўсё ясна. Тыя ж, каму вызначаецца роля мішэняў, мацуюць сваю асабовасць, адзінкавасць. Высвятляюць чысціню поглядаў і ідэй... Калі чытаеш матэрыялы 30-х гадоў, дзіву даешся — што вярзлі адзін на аднаго, здавалася б, сумленныя, нармальныя людзі. Амаль нікога гэта не выратавала. На жаль, мне здаецца, не дало і ўрока. Нават і ў светлыя дні Беларускага Адраджэння 80-х колькі было відавочных і невідавочных захадаў зусім не et aequo et bono (не па справядлівасці і не па дабраце).

А што будзе, калі добра захмарыць? Вось і сёння — дзе яно, на 22-е студзеня 1991 года, як я ладкую гэтыя радкі, калектыўнае слова Саюза пісьменнікаў паводле апошніх падзей? Асобныя галасы... Калі вырашаецца лёс дэмакратыі, лёс краіны, лёс нашай Беларусі! Што мы скажам нашчадкам? Зноў ухапілі Жар-птушку за хвост і зноў выпусцілі?

І што сёння можна паставіць побач з «Тутэйшымі» Янкі Купалы і «Адвечным шляхам» Ігната Абдзіраловіча? Гэта самыя актуальныя творы і добра, што яны ўрэшце вярнуліся да нас. Як, спадзяюся, вернуцца не асобнымі публікацыямі, а ў поўным, так бы мовіць, аб'ёме Н. Арсеньева, А. Салавей, В. Ластоўскі, А. Луцкевіч, А. Цвікевіч, Я. Станкевіч... І інш., і інш... А тады можна спрачацца, прымаць ці не прымаць. Але ж гэта наша культура, наша гісторыя.

У Скарынавы год выходзілі адна за другой кнігі беларусаў і не беларусаў масквічоў: А. Каўко, Ю. Лабынцава, Я. Неміроўскага. Мабыць, гэта таксама добры знак: ёсць пра што распавесці гаворку.

Нельга перадаць увагі з'яўленню «Споведзі» Ларысы Геніюш на старонках «Маладосці». Знята табу шмат з якіх тэм гэтым чалавечым і мастацкім дакументам. Выбуховай была і публікацыя дакументальнай аповесці В. Гігевіча і А. Чарнова «Сталі воды горкія». Распачаты цяжкі і, мабыць, трагічны доўгі летапіс.

Своеасаблівым летапісам нашага часу абернуцца і публікацыі, перш за ўсё публіцыстычнага кшталту — В. Быкава, В. Каваленкі, А. Адамовіча, У. Калесніка, А. Сідарэвіча, Н. Гілевіча, А. Кудраўца, У. Арлова, С. Дубаўца, М. Сердзюкова...

Я асабіста чакаю ўзважанага, мудрага слова Я. Брыля, сачу за вопытамі А. Разанава, дзе адчуваецца ўзаемазлучанасць быцця і ўсеагульнасці, уяўленняў і настрояў, заўсёды чытаю ўважліва эсэістыку В. Карамазава, маю слабасць да мяккага, немітуслівага слова А. Васілевіч і Я. Скрыгана... Мне здаецца невыпадковай творчая паўза В. Адамчыка і І. Пташнікава. Чакаю новых старонак і радкоў, магчыма, новага павароту творчасці Р. Барадуліна, А. Вярцінскага, а таксама В. Коўтун, Т. Бондар, Х. Лялько, У. Арлова, С. Дубаўца, А. Глобуса, Л. Галубовіча...

Якімі яны будуць, гэтыя старонкі, ці з'явяцца яны ў друку, будзе залежаць не толькі ад творчага імпэту аўтараў, але ж і ад таго, ці зможам мы адстаяць тое, што атрымалі: галоснасць, адсутнасць цэнзуры, свабоду. Хаця ўсё гэта і ўчора, і сёння — на жаль, было адносным.

Надзею маю на альтэрнатыўны друк. Не той, што захлынаецца гарачымі грашыма за літаратурныя падробкі, а той, які будуць жывіць высокія ідэі і высокі густ. Я ўсё ж крыху рамантык. Як казаў М. Стральцоў, рэалістычны рамантык ці рамантычны рэаліст. Мне здаецца, што і сёння лёс дэмакратыі — а без яе немагчымая сапраўдная легальная літаратура — лёс нашай нацыі залежыць ад нашага розуму, ад нашага адчування годнасці, ад нашай смеласці, урэшце.

Мне вельмі хацелася б спадзявацца, што мы, і чалавечая супольнасць планеты, і народ Беларусі, дасягнем «усеагульнага самаўсведамлення» (Г.-В. Гегель), калі самасвядомасныя суб'екты зразумеюць і агульную справу, і інтарэсы дзяржавы, і сумленне, і гонар як нешта «субстанцыяльнае, сапраўды ўсеагульнае». І калі самасвядомасць утворыцца розумам, а хаатычная абсурднасць існавання пачне набываць імкненне да гармоніі.

Міхась ТЫЧЫНА:

«ЦІ ВЫРАТУЕ ХАРАСТВО СВЕТ?»

Салодкагалосы Арфей, як вядома, заварожваў спевамі слухачоў і даваў ім магчымасць перажыць катарсіс. І Арфей, і стары Баян, і наш Бай, мабыць, добра ведалі таямніцы эстэтыкатэрапіі, якія мы занядбалі, як толькі прынялі пастулаты «спецрэалізму» (В. Каваленка).

Мінулы літаратурны год ці не першы год ад пачатку «перабудовы», калі памацнела надзея, што наша прыгожае пісьменства сапраўды адраджаецца і набывае здольнасць уздзейнічаць на духоўнае здароўе нацыі. Так, беларускае слова ўзбунтавалася супраць татальнай хлусні і няшчырасці, і прыручыць яго не кожнаму па сіле. Як і раней, на многае здольна энергія адмаўлення мёртвых грамадскіх структур, якой насычана агаленае публіцыстычнае слова (сатырычныя вершы В. Жуковіча). Нават просты, без асаблівых літаратурных вышукаў, пераказ падзей «чорнага» красавіка і мая 1986 г. — дзень за днём і гадзіна за гадзінай — здольны ўсхваляваць, бо за ім жыццёвая праўда таго, што адбывалася ў «высокіх» і «нізкіх» сферах (дакументальная аповесць «Сталі воды горкія» В. Гігевіча і А. Чарнова). А «прамое маўленне» ўдзельнікаў падзей часта ашаламляе сваёй наіўнай прастадушнасцю, з якой апавядаецца пра выхаванага КПСС «новага чалавека» («Цынкавыя хлопчыкі» С. Алексіевіч).

Але прыкметна мацнее і туга па слову, якое грае ўсімі колерамі вясёлкі. Нават калі гэта слова «мясцовае», «лакальнае», як у «аўтаэкалаграфічным рамане» А. Казловіча «Каб ды калі б...». Нават калі яно шырока ўжытковае, у ім адкрываецца бяздонне сэнсаў і значэнняў, як у «вершаказах» А. Разанава. Сівой даўнінай і беларускім каларытам вее ад слоў, узноўленых у кароткіх «Слоўніках» С. Дубаўцом, З. Санько і А. Гурыновічам, многія з якіх існавалі з адзнакай «устар». Як заўсёды, уражвае словатворчая фантазія «парабка ад мовы» Р. Барадуліна. З той адзнакай, што Муза паэта, не губляючы сваёй народна-карнавальнай гуллівасці, прыкметна пасур'ёзнела: «адзін я, як і Сусвет — мой сусед». Катэгорыя трагічнага займела асаблівае месца ў паэтычнай свядомасці В. Зуёнка, Р. Баравіковай, Л. Галубовіча, В. Шніпа. Скажам, лірычная гераіня Р. Баравіковай яшчэ неяк мірыцца з «распраклятым бытам» (ці ж нам, савецкім людзям, прывыкаць!), але яе мучае тое, што «душа далёка ад душы». Хараство чалавечых узаемаадносін, прыгажосць людскіх твараў, жаночая краса, чысціня позіркаў і намераў, нарэшце элементарная добразычлівасць — дзе яны?

Пафас адмаўлення-адштурхоўвання, такі моцны ў нашай публіцыстыцы (В. Быкаў, З. Пазняк, В. Акулаў, А. Ганчароў, В. Тарас), у асобных крытычных публікацыях (С. Дубавец, А. Сідарэвіч, М. Мушынскі, С. Букчын), у таленавітых пародыях М. Скоблы, у добрай згодзе з пафасам сцвярджэння пазітыўных маральных і эстэтычных каштоўнасцей, які выяўляе сябе і ў «традыцыйнай», і ў «новай» прозе. Знаёмая «жыццеапісальная» (у добрым сэнсе слова) проза В. Адамчыка, які завяршыў на высокай трагічнай ноце свой раман-эпапею («Голас крыві брата твайго»), А. Кудраўца («Смерць нацыяналіста»), В. Казько («Нахаў, ці сучасная спадарожная казка»), А. Жука («Праклятая любоў») асвяцілася знутры новым бачаннем падзей, якое адпавядае «жорсткаму рэалізму» XX веку. Гэта новае бачанне актыўна выпрацоўваецца і ў прозе маладзейшых літаратараў (А. Глобус, У. Сцяпан, А. Наварыч, А. Федарэнка, У. Сіўчыкаў, П. Васючэнка), якая часам шакіруе прыёмамі, пазычанымі ў заснавальнікаў натуралізму: аўтарскае ўяўленне яўна пасуе перад фантастычнай рэчаіснасцю.

Сатырычныя інтанацыі зноў, як і ў 50-я гады, памацнелі ў ліраэпасе Я. Брыля. Уважлівы чытач даўно адчуваў, што многія старонкі, асобныя з іх драматычныя («Муштук і папка»), свядома апушчаны аўтарам: важна не толькі сучаснасць гучання, але і своечасовасць публікацыі. Яшчэ адна прыкмета часу: міжволі аддаеш перавагу шчырай роздумнасці аповесці-эсэ «Крыж на зямлі і поўня на небе» В. Карамазава перад цяжкаватай эпічнасцю яго ж «Бежанцаў». Або: здзіўляючыся размашыстаму пэндзлю Л. Дайнекі, аўтара гістарычнага рамана «Жалезныя жалуды», тым не менш спыняешся ў роздуме перад строгай графікай апавяданняў У. Арлова («Рандэву на манеўрах», «Хроніка Лаўрына Баршчэўскага»), М. Чарняўскага, фрагментаў з твораў В. Чаропкі. Спачувальна назіраючы за форматворчасцю і старэйшых («паэзы» Л. Галубовіча), і маладзейшых («рысасловы» Л. Сільновай), усё ж адтайваеш душой, калі чытаеш «элітарную прозу» Л. Дранько-Майсюка («Ратаванне Грэцыяй») або любоўную лірыку В. Аксак і Г. Дубянецкай.

Чытач ужо заўважыў, як шмат імёнаў і твораў у маім адказе на анкету. А гэта значыць, што «цэх майстроў слова» пасля досыць працяглай замінкі зноўку ажывае. Глядзі, што ў гэтай шумнай грамадзе і з'явіцца свой Арфей, які заварожыць нас спевам пра хараство беларускага краю і беларускай душы.

Тамара ЧАБАН:

«НАДАКУЧЫЛІ БЯЗАДРАСНЫЯ ВЫКРЫВАННІ»

Ужо некалькі год (і мінулы быў не выключэннем) цікавасць чытачоў да беларускай літаратуры падтрымліваецца ў асноўным публікацыяй спадчыны. Так, найбольш значная літаратурная падзея 1990 года — публікацыя ў часопісе «Маладосць» «Споведзі» Ларысы Геніюш, што хораша супала з выхадам яе паэтычнай кнігі «Белы сон». У «Полымі» надрукаваны ўрыўкі з рамана Лукаша Калюгі «Пустадомкі», вершы Казіміра Сваяка, у «Нёмане» — філасофскае эсэ Ігната Канчэўскага «Адвечны шлях», у «Спадчыне» — проза Вацлава Ластоўскага... Жывыя нашы вытокі!

А што «на паверхні», у сучаснай літаратуры? Для мяне як чытача тут больш расчараванняў. Не ўвасабляецца пакуль надзея на «новую хвалю» — маладую літаратуру. Імі шмат было абяцана — і фантастыка,

і дэтэктыў, і займальнасць, і прыгодніцтва, і прыход новага героя, і новы погляд на свет, і свая паэтыка... Можа, усё гэта і ёсць дзе ў рукапісах, але калі меркаваць па дзвюх кніжках маладых празаікаў, што выйшлі ў мінулым годзе ў бібліятэчцы «Маладосці», то ўжо не кажучы пра аматарскі ўзровень, адсутнасць прафесіяналізму ў большасці апавяданняў, ім бракуе глыбіні, псіхалагізму, імкнення дакапацца да першапрычын. Так, «вясковыя» рэаліі жыцця змяніліся «гарадскімі», стаў больш жорсткі воблік знешняга і ўнутранага свету чалавека, які пазбавіўся ад ілюзій і марных надзей. Але ствараецца ўражанне, што проста звыклы сацрэалізмаўскі «фатальны» аптымізм змяніўся «фатальным» песімізмам, а чалавек гэтак жа пакорліва, як нешта знешне наканаванае, ад яго не залежнае, прымае апакаліптычнае зло, безвыходнасць і абсурднасць быцця, як раней прымаў наканаваную яму «светлую будучыню».

Шукае выйсце з безнадзеі лірычны герой кнігі паэзіі Алеся Наўроцкага «Пакаленні і папялішчы», кнігі, якая амаль 30 год ішла да чытача. Трагедыя лёсу героя-аўтара, які «не ўпісаўся» ў сістэму ні сацыяльнага, ні літаратурнага, ні звыклага побытавага жыцця, нагадвае чымсьці «Жизнь человека» Л. Андрэева. Але — цуд мастацтва! — ці не ўпершыню бачу, каб такая грубая, часам за мяжою эстэтычнага проза жыцця пераўтварылася ў такую паэзію! Увогуле ж паэзіі цяпер мала, больш рыфмаванай публіцыстыкі, якая не бачыць, што адбываецца ў чалавечай душы. Надакучылі бязадрасныя выкрыванні і праклёны бюракратыі, але вось у новым зборніку Васіля Жуковіча «Разняволенне» з'явілася і канкрэтная, з імёнамі, палітычная сатыра, эпіграма (напрыклад, «Мясцовае гора, або Як сустракаў Яфрэм Ягора»). Нязвыкласцю формы, глыбінёй і філасафічнасцю ўразілі дзве паэмы ў прозе Янкі Сіпакова — «Ахвярны двор» і «Одзіум», прысвечаныя дзвюм найвялікшым трагедыям канца веку — Чарнобылю і землятрусу ў Арменіі.

Нацыянальная трагедыя бежанства, бяздомнасці, выгнання з роднай зямлі — ад часоў першай сусветнай вайны да Чарнобыля — яскрава прасвечваецца ў новым рамане Віктара Карамазава «Бежанцы», хоць канкрэтна аповяд у ім ідзе пра бежанцаў часу Вялікай Айчыннай.

Цыкл раманаў Вячаслава Адамчыка, пачаты «Чужой бацькаўшчынай», заканчваецца надрукаваным таксама ў «Полымі» раманам «Голас крыві брата твайго», дзе Вялікая Айчынная вайна паўстала дагэтуль некранутай трагічнай старонкай — як вайна братазабойчая, дзе адна частка беларусаў знішчае другую.

У трагічным ракурсе паказана жыццё пасляваеннай вёскі ў рамане Алеся Рыбака «Трэба было жыць», калі знікае апошняя надзея земляроба на ўсталяванне справядлівага, чалавечага жыцця. Пра пасляваенную вёску шмат пісалі, але звычайна трагедыя раствaралася ў настальгіі, светлых вясковых успамінах маленства...

Чаго не стае мне як чытачу нават у добрых творах? Думкі. Бязлітаснага аналізу, жадання дадумваць да канца, да першапрычын, каб нацыянальная трагедыя паўстала як сусветная і агульначалавечая. Пакуль жа яна паказана праз знешняе, растворана ў падзеях, характарах, дэталях, побыце. Можа, такая цудоўная рыса нашай прозы, як пластычнасць, канкрэтнасць і жывапіснасць, у гэтым выпадку не дапамагае? Не ведаю.

Мне хацелася б у нашай літаратуры знайсці калі не адказ, то хаця б пастаноўку пытання: хто ён такі, славуты «homo sovjetikas» (тэрмін, які стала ўвайшоў у публіцыстыку). Ужо амаль стагоддзе ў нашай краіне вырошчваецца і культывуецца тып чалавека, індульгенцыяй класавай і партыйнай правaты вызваленага не толькі ад усіх боскіх запаведзяў, але і ад чалавечых законаў маралі і сумлення, якія аб'яўлены «абстрактным гуманізмам». Мы стварылі грамадства, дзе страшна жыць, дзе ўсе ненавідзяць усіх і ніхто не адказвае за зло, дзе ланцугом зла і маны аблытваюцца ўсе — зверху данізу. А тыя, хто ідуць горкім і пакутніцкім шляхам праўдашукальніцтва, усё часцей прыходзяць да вываду: «Нет правды на земле, но нет — и выше!»

Але будзе ён ці не — «вышэйшы суд», павінен быць суд літаратуры, суд праўды і сумлення. Не шарж і не фельетон, не гіпербалізаваная антыўтопія, а псіхалагічна заглыбленае, аналітычнае і мужнае даследаванне: што адбываецца з чалавекам, які адрынуў сумленне, «пераступіў» мяжу, якая бездань узнікае на месцы душы?

Такое ўражанне, што пасля Дастаеўскага ніхто туды асабліва і не зазірнуў. Але як жа далёка Стаўрогіну Дастаеўскага, які не вытрымаў бездані свайго падзення і вырашыў «смести себя с земли как подлое насекомое», да сучасных стаўрогіных і верхавенскіх, на чыіх руках кроў мільёнаў нявінных, а ў душах — нават намёку на пакаянне. «Калі б прыйшлі, я б іх зноў да сценкі паставіў», — адказвае адзін з іх на пытанне, ці прыходзяць да яго нябожчыкі — яго ахвяры (апавяданне А. Асіпенкі «Воран»). Пэўным чынам закранае гэту тэму «лагерная» антысталінская літаратура (у прыватнасці Л. Геніюш, С. Грахоўскі ў аповесцях «Зона маўчання» і «Такія сінія снягі», В. Хомчанка ў некаторых апавяданнях, на сучасным матэрыяле — В. Казько ў аповесці «Но пасаран», С. Алексіевіч у «Цынкавых хлопчыках»)... Але гэта — толькі подступы. Можа, і праўда, як сказаў адзін паэт, «наше время ждет своих Шекспиров, нам ли совладать»?

УДАЛЕЧЫНІ АД БАЦЬКАЎШЧЫНЫ

Я. Дыла з жонкай і дачкой (прыблізна 1930 г.).

Пры падрыхтоўцы тэлеперадач, звязаных з лёсам рэпрэсіраваных беларускіх літаратараў і вучоных Язэпа Дылы і Язэпа Лёсіка, мне давялося сустрэцца і гутарыць з іх дочкамі. Ганна Язэпаўна Дыла жыве ў Саратаве. Алеся Язэпаўна Лёсік (дарэчы, хрэсніца Янкі Купалы і цёткі Уладзі) — у вёсцы Татарка на Стаўрапольшчыне.

Адарваныя хваляй сталінскіх рэпрэсій ад роднай Беларусі, яны і сёння жывуць успамінамі пра бацькаўшчыну, пра тых, хто разам з іх бацькамі працаваў на карысць беларускай нацыянальнай культуры. А вось тое, як жывуць гэтыя жанчыны, у якім стане знаходзяцца магілы выдатных беларускіх дзеячаў, падобна, нікога не цікавіць. Архівамі Ганны Язэпаўны і Алесі Язэпаўны шчодра пакарысталіся многія даследчыкі, а матэрыяльнай кампенсацыі за гэта — ніякай. Многія дакументы і фотаздымкі ім нават не вярнулі.

Помнік Язэпу Дылу на Саратаўскіх могілках, зроблены абы-як, нядаўна зусім паваліўся. А грошай на яго аднаўленне ў Ганны Язэпаўны няма.

Алеся Язэпаўна год таму вымушана была пазычыць грошы на рамонт даху. Цяпер жа, каб расплаціцца, старая жанчына ездзіць штодня на працу за 20 кіламетраў. Няма і ў яе сродкаў, каб паднавіць магілу бабулі — Ванды Лявіцкай (маці Язэпа Лёсіка і жонкі пісьменніка Ядвігіна Ш.).

Хочацца верыць, што жанчынам дапамогуць Літфонд, Прэзідыум АН БССР, усе, каму неабыякавы іх лёс.

Іх адрасы: Саратаў, 5, вул. Пасадская, 276, кв.5, Дыла Ганна Язэпаўна; Стаўрапольскі край, пас. Татарка, вул. Леніна, 104, Лёсік Алеся Язэпаўна.

А. СУХОЦКІ,
рэжысёр Галоўнай рэдакцыі літаратурна-драматычных праграм БТ.

ЛЯ КНІЖНАЙ ПАЛІЦЫ

Пра Беларусь, беларуса, пра яго слова...

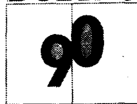

Чарговы выпуск гадавіка літаратурна-крытычных артыкулаў «Вобраз-90» (выдавецтва «Мастацкая літаратура») чытаецца на адным дыханні. Выпадак рэдкі для зборнікаў падобнага профілю. Заслуга ў гэтым, перш за ўсё, укладальніка С. Дубаўца, які вельмі патрабавальна паставіўся да адбору матэрыялаў.

Прыцягвае ўвагу традыцыйная анкета «Вобраза», пытанні якой на гэты раз былі якраз не традыцыйныя. Вось толькі асобныя з іх: «Прыгадайце, калі ласка, найбольш удалыя й запамінальныя, плённыя дзеля фарміравання нацыянальнае свядомасці літаратурныя вобразы Беларусі і беларуса», «Ваш вобраз Беларусі», «Што Вы разумееце пад беларускім вобразам свету?» і г. д. У. Калеснік, А. Разанаў, У. Ягоўдзік, П. Васючэнка, Л. Дранько-Майсюк, натуральна, кожны пасвойму адказалі на іх. Агульнае ў іх, бадай, толькі, разуменне «беларускага шляху» Адраджэння, адмаўлення ад нацыянальнага нігілізму.

Можна прымаць ацэнку С. Запрудскім рамана І. Навуменкі «Летуценнік» («Анатомія няўдачы»), можна адмаўляць яе, папракаючы аўтара ў зададзенасці. Мо пры такой палярнасці стаўлення да твора прасіцца сутыкненне розных поглядаў?

Чатыры публікацыі, хоць яны і не аб'яднаны ў асобны «сшытак», я б паставіў поруч. Гэта матэрыялы, якіх так і прагне душа, спакутаваная па свежым поглядзе на многія літаратурныя з'явы мінуўшчыны.

У. Конан падрабязна расказвае пра І. Канчэўскага («У свабодзе і творчасці — ратунак для свету») і адразу ж ідзе вядомы артыкул І. Канчэўскага, падпісаны псеўданімам І. Абдзіраловіч («Адвечным шляхам»), напісаны яшчэ ў 1921 годзе ў Вільні, а пасля кінуты ў спецзахавальнікі. А. Бяляцкі набліжае да нас яшчэ аднаго пакутніка на ніве Адраджэння — «Антон Луцкевіч — літаратурны крытык». С. Кавалёў («Падзенне дому Осцікаў») сягае ажно ў сівую даўніну і знаёміць нас з польскамоўнай паэмай «Лямант няшчаснага Рыгора Осціка», якая выйшла ў Вільні недзе ў 1580 — 1581 гадах і была напісана невядомым сёння Станіславам Лаўрэнціем.

Але менавіта гэтыя чатыры публікацыі і выклікаюць у мяне некаторае сумненне. Усё ж «Вобраз» задуманы як гадавік, прысвечаны сучаснай літаратуры. Для гісторыі літаратуры ёсць другі гадавік «Мастацкай літаратуры» — «Шляхам гадоў». Навошта ж, нават з самымі лепшымі намерамі, ставіць іх ледзь не «ў рожкі», забіраць плошчу ў «Вобраза», якая і так невялікая?

А. АН-ЕВІЧ.

«ЛіМ» ПАВЕДАМЛЯЕ

ГОСЦЬ «АЙЧЫНЫ» — ШАМЯКІН

На аўтарскі вечар народнага пісьменніка Беларусі Івана Шамякіна ў Палацы культуры Мінскага вытворчага тонкасуконнага аб'яднання імя Ц. Я. Кісялёва сабраліся не толькі жыхары Фрунзенскага раёна сталіцы рэспублікі, на тэрыторыі якога знаходзіцца гэтая ўстанова культуры, а і іншых кутноў горада, — усе, каму хацелася прыняць удзел у шанаванні любімага пісьменніка. Якому споўнілася 70 гадоў.

Вечар быў арганізаваны цэнтрам прапаганды беларускай культуры Фрунзенскага раёна «Айчына», і ўступным словам яго адкрыў сакратар Фрунзенскага райкома КПБ А. Суша. Ды не толькі па праву партыйнага кіраўніка. Ёсць у яго і грамадская пасада — намеснік старшыні савета прапаганды беларускай культуры.

Слова пра Івана Пятровіча сказалі яго малодшыя калегі і таварышы па пяру Л. Дайнека і М. Мятліцкі.

Прысутныя пазнаёміліся з дакументальным фільмам «Іван Шамякін», пaглядзелі мастацкую стужку «Вазьму твой боль», у аснову якой пакладзены адзін з самых значных раманаў І. Шамякіна.

КАСМІЧНЫЯ СПРАВЫ... ВЫДАВЕЦТВА

Выпуск кнігі «Касмічная акадэмія» запланаваны ў выдавецтве «Юнацтва». На днях рукапіс яе, у якім у папулярнай форме расказваецца пра асваенне касмічнай прасторы, цярністы шлях да зорак, перадалі калектыву двое з аўтараў — двойчы Герой Савецкага Саюза, лётчык-касманаўт СССР, кандыдат псіхалагічных навук Г. Берагавой і лаўрэат Дзяржаўнай прэміі СССР І. Пачкаеў. Яны ж мелі сустрэчу з выдавецкімі работнікамі рэспублікі.

Дарэчы, за апошні час у выдавецтве «Юнацтва» выйшаў шэраг кніг па авіяцыі і касманаўтыцы. Апошняя з іх, напісаная нашым земляком, лётчыкам-касманаўтам, двойчы Героем Савецкага Саюза У. Кавалёнкам «Радзіма крылы дала», пабачыла свет летась.

П. ЯКУБЧЫК.

МАБ: ПЕРШЫЯ КРОКІ

Адбылося пасяджэнне аргкамітэта Міжнароднай асацыяцыі беларусістаў. З паведамленнем аб падрыхтоўцы да кангрэсу МАБ, які адбудзецца 25—27 мая ў Мінску, выступіў старшыня аргкамітэта А. Мальдзіс.

А. Баршчэўскі і М. Кандрацюк расказалі аб справах польскіх беларусістаў, якія ў канцы студзеня аб'ядналіся ў сваю нацыянальную асацыяцыю (у яе ўвайшлі звыш 50 вучоных і перакладчыкаў). Узначаліў асацыяцыю прафесар Варшаўскага універсітэта А. Барташэвіч.

З аналагічнымі паведамленнямі выступілі члены аргкамітэта А. Лапінскене (Вільнюс), У. Анічэнка (Гомель), М. Нікалаеў (Ленінград), А. Каўка (Масква), М. Абала (Рыга) і іншыя.

А. ГУДАС.

ЛАЎРЭАТЫ ЧАСОПІСА

Часопіс «Беларусь» назваў сваіх штогадовых лаўрэатаў. Прэміямі адзначаны А. Жук («Эцюды вяртання», № 1), А. Звонак («Лырына з-за калючага дроту», № 1), У. Каротні (анталогія старажытнай беларускай літаратуры, №№ 7, 12), В. Казько («Дзікае паляванне каралёў сталіншчыны», №№ 8, 9), А. Кашкурэвіч (серыя графічных лістоў да «Новага запавету», №№ 1—12).

Літаратурная прэмія падшэфнага калгаса імя Жалезняковіча Карэліцкага раёна ўручана В. Жыліну (фотанарыс «Аўкцыён», № 9).

ШЛЯХ У БЯСКОНЦАСЦЬ ЖЫЦЦЯ

(Пачатак на стар. 1).

На такіх важных, можа, нават этапных перавалах ёсць патрэба задумацца над гэтай дарогай. Задумацца не толькі над пройдзеным і зробленым выдатным мастаком слова, не толькі над яе вытокам, яе накірункам, яе арыенцірамі.

Нядаўна, чытаючы свежы нумар часопіса, спыніўся на выказванні славутага аргенцінскага пісьменніка Эрнеста Сабата. Разважаючы пра сучасны стан мастацтва, ён зазначае: «У эстэтыцы знаходзіць адлюстраванне гістарычная рэальнасць. Кожны перыяд мае сваю каштоўнасць — рэлігійную, эканамічную ці метафізічную, — якая дае афарбоўку ўсяму астатняму». Думка — для нас — надзвычай актуальная.

Тое вялікае і страшнае ўзрушэнне, якое прынёс Чарнобыль, узрушэнне, да канца яшчэ не ўсвядомленае, не асэнсаванае, кожнага з нас прымушае па-іншаму пагледзець і на само жыццё ў розных яго праявах, і на яго мастацкае ўвасабленне, на яго эстэтычны аналаг. А гады перабудовы?.. Колькі каштоўнасцяў яны адверглі, зруйнавалі ўшчэнт!.. А што ўзамен?.. У такіх умовах не ўсё вытрымала выпрабаванне, не ўсе ранейшыя каштоўнасці захавалі сваю годнасць і жыццёвасць.

Некалькі гадоў назад крытыка была аднадушная ў тым, што Мележава творчая дарога ўпэўнена выкіравана (час — тады — гэта засведчыў) на магістральны шлях сусветнай літаратуры. Імя Мележа ставілася побач з імёнамі М. Горкага, М. Шолахава, А. Талстога, Л. Ляонава; ягоная творчасць разглядалася і ў пэўным кантэксце з творчасцю такіх сусветна вядомых мастакоў эпічнага характару, як У. Рэймант, Р. М. дзю Гар, Х. Лакснес, Т. Вулф. Зразумела, былі для гэтага падставы, яны ёсць і сёння. Падставы эстэтычнага характару.

Але зараз пра другое.

Маючы за плячыма немалы ўжо творчы вопыт, Іван Мележ у сваіх аўтабіяграфічных нататках «Трохі згадак і думак» падкрэсліў: «Відаць, трэба пісаць перш за ўсё аб тым, што асабліва дарага душы, што яе хвалявала і хвалюе — што стала дарагой часткай тваёй асабістай біяграфіі. Гэта асаблівасць патрабуе, разам з тым, каб пісьменнік жыў з людзьмі, каб іх надзеі і трывогі былі яго надзеямі і трывогамі, каб біяграфія пісьменніка была натуральна, непарыўна зліта з біяграфіяй свайго народа. Без гэтых дзвюх якасцей рэдка каму ўдаецца напісаць добры твор; хіба што талент выцягне.

З гадамі ўсё больш адчуваю я няўхільную справядлівасць таго закона творчасці, аб якім сказаў неяк Твардоўскі:

Вся жизнь в одном-единственном
завете:
То, что скажу, до времени тая,
Я это знаю лучше всех на свете,
Живых и мертвых. Знаю только я...»

Думка гэтая для пісьменніка мела прынцыповае значэнне.

Сувязь з роднай зямлёю, з жыццём народа, любоў да роднага кутка зямлі — для Мележа галоўнае. Тут корань усяго. І вельмі важна, што Мележавы тэарэтычныя высновы з'явіліся не ў выніку якіхсьці разумовых практыкаванняў, тым больш не з нейкіх кан'юнктурных меркаванняў. Яны народжаны жыццём, грунтуюцца на салідным уласным творчым фундаменце. Бо толькі перажытае асабіста можа быць асновай творчасці, цікавым і карысным для іншых, бо будзе яно адзіна непаўторнае, пазначанае пячаццю першаадкрыцця.

Мележава «Палеская хроніка»— самае красамоўнае гэтаму пацвярджэнне. Пісьменнік неаднаразова падкрэсліваў, асабліва ў артыкуле з красамоўнай назвай «Знайсці сябе», што яму ніколі не было ў такой ступені знаёмае і дарагое тое, пра што ён пісаў. «Я шырока бачыў поле, па якім ішоў, адчуваў у ім сябе і працаўніком, і гаспадаром. Але, што асабліва важна, поле гэтае я не толькі ведаў, я любіў яго. Таму што поле, па якім я ішоў,— гэта было маё поле. Гэта было жыццё блізкіх мне людзей і маё жыццё».

Адсюль ідзе ўсё: адсюль тыя этычныя і эстэтычныя ідэалы, якія ляжаць у аснове мастакоўскага адчування і бачання навакольнага свету; адсюль выключная непасрэднасць успрымання свету, унутрана стрыманая ўсхваляванасць аўтарскага голасу, моцная ўнутраная лірычная насычанасць раманаў.

Мележу надзвычай па-мастацку натуральна, свабодна ўдалося гэтай усхваляванасцю, лірычнай цеплынёй насыціць усю матэрыю твораў — побыт і сацыяльныя калізіі, пейзаж і думкі, пачуцці герояў. Адбылося арганічнае зліццё духоўнай і душэўнай біяграфіі пісьменніка з біяграфіяй народа, з якім ён жыў, думы і пачуцці якога былі і ягонымі ўласнымі думамі і пачуццямі.

Прысвячэнне да рамана «Людзі на балоце»: «Бацьку, маці, бацькоўскай зямлі». Гэтымі словамі пачынаецца апавяданне пра людзей Палесся на пераломным рубяжы гісторыі. Прачытаўшы раман «Людзі на балоце», пазней — «Подых навальніцы» і «Завеі, снежань», мы бачым, пераконваемся, што пісьменнік меў усе падставы, меў права сказаць гэтыя адказныя словы. Творы ў такой ступені пранікнуты любоўю да роднага аўтару кутка Палесся, да яго людзей, што ўспрымаюцца сапраўды як «запаветная песня» (Я. Брыль). Яна, гэтая песня, глыбокая і мілагучная, шырокая, павольная і чароўная, шчымліва-тужлівая і жыццесцвярджальная, поўная вялікай веры ў прыгажосць і высокі сэнс чалавечага быцця. Карані яе, вытокі ў глыбінях народнага жыцця, народжана яна нязменнай любоўю і вялікім клопатам сына роднай зямлі, паклікана часам, выканана шчыра, з найглыбейшай душэўнай аддачай, на высокім прафесійным узроўні.

Палессе... Адзін з самых глухіх куткоў Беларусі. Увесну і ўвосень па некалькі месяцаў адрэзаны ад вялікага свету. Жыццё тут ідзе па спрадвеку ўстаноўленых, пісаных і няпісаных, законах. Людзі жывуць, як жылі іхнія бацькі, дзяды, прадзеды і прапрадзеды. Здабываюць нялёгкі тут хлеб, працуюць, гадуюць дзяцей, смуткуюць і радуюцца, пяюць песні і плачуць, раджаюць дзяцей і хаваюць памёршых. Людзі жывуць, бо яны народжаны жыць, ім трэба жыць. Гэты ўнутраны, як бы біялагічны і разам з тым менавіта чалавечы, творчы пачатак жыцця, жыцця самога па сабе, жыцця ў сабе, у гэтым аб'ёме, у гэтым тэмпе, у гэтых вымярэннях, нарэшце, у гэтых фарбах, пісьменнік перадаў з выключнай дакладнасцю. У творах усё проста, натуральна, пераканаўча, ні ў малейшай ступені не адчуваецца аўтарскай зададзенасці, штучнасці, нацяжак. У Мележавай «Палескай хроніцы», як мала ў якім творы беларускай літаратуры, добра адчуваецца арганічнасць у адлюстраванні рэчаіснасці, калі жыццё ўзнаўляецца нібы ў формах самога жыцця. Выдатнае майстэрства сінтэзу дазволіла пісьменніку ў адзінай натуральнай жыццёвай плыні паказаць побыт, звычаі, норавы людзей, іх працу, заняткі, даць цудоўныя малюнкі палескай прыроды, спалучыць грунтоўнае сацыяльнае даследаванне з глыбокім псіхалагічным аналізам. Менавіта гэтая паўната, мэтанакіраваная ўсеабдымнасць у адлюстраванні рэчаіснасці, непарыўная ўзаемасувязь абставін і характараў з'яўляецца адной з вышэйшых адзнак мастацкай праўды.

У Мележа, як і заўсёды ў сапраўднай літаратуры, форма надзвычай дакладна і поўна выражае, увасабляе змест (калі магчыма наогул такое дзяленне твора мастацтва). А змест — гэта жыццёвыя факты, падзеі, сітуацыі, характары, гэта духоўны і душэўны змест асобы мастака. У Мележа тут выдатнае адзінства. Духоўны і душэўны свет яго як мастака, як чалавека закладваўся менавіта ў гэтым, што ўзнаўлялася, жыцці, на ўлонні гэтай прыроды, у акружэнні гэтых людзей, у гэтай працы, ішоў адсюль. Жыццё, узноўленае ў «Хроніцы»,— гэта і Мележава жыццё; свет, створаны тут,— гэта і ягоны свет. А ягоны свет — гэта свет ягонага асабістага жыцця, гэта той свет, з якога ён выйшаў, які нёс у сабе.

У аснове Мележавага мастацкага свету — багаты рэальны свет простых людзей у іх адзінстве з прыродай, у шчырым душэўным адзінстве з зямлёй, у складаным, супярэчлівым і бытавым перапляценні. Пісьменнік падае сваіх герояў ва ўсёй іхняй жыццёвай канкрэтнасці. Яны быццам выхаплены з жыцця. Толькі не аддзелены ад яго, а пададзены нібы разам з жыццём, якое іх акружае, з якім яны пастаянна ўзаемадзейнічаюць. Нельга ўявіць сабе Васіля, Ганну, Яўхіма, Міканора, Хадоську, прадстаўнікоў старэйшага пакалення па-за штодзённымі абставінамі іхняга жыцця, іхнімі клопатамі і турботамі, без працы, па-за сямейнымі і складанымі сацыяльнымі ўзаемаадносінамі. Для Мележавых «людзей на балоце» прырода, побыт, асабістыя ўзаемадачыненні, глыбокія сацыяльныя змены — гэта іхняе жыццё.

І Мележ знайшоў адэкватную таму жыццю форму — жанравую, сюжэтна-кампазіцыйную, моўна-стылёвую. Форма тут — гэта ўзнаўленне непасрэднай рэчаіснасці ва ўсёй яе глыбіні і аб'ёмнасці, гэта зварот да жыццёвага зместу ва ўсёй яго пачуццёвай сіле, ва ўсім яго багацці.

Стыль падпарадкаваны паказу, даследаванню, узнаўленню гэтай паўнаты і непасрэднасці жыцця, жыцця як бы ў формах самога жыцця. Паўната ахопу рэчаіснасці, эпічнасць, разуменне і адчуванне драматызму жыцця і чалавечых характараў, пластычнасць, аб'ёмнасць пісьма, аналітызм — вось тыя вызначальныя якасці, што складаюць сутнасць мележаўскай мастацкай структуры.

Мова хронікі. Яна заслугоўвае асобнай гаворкі. Народная прастамоўная, нават дыялектная стыхія напаўняе ўсю мову твора: не толькі мову герояў, але і мову аўтарскую; не толькі мову дыялогаў, маналогаў, але і апісанняў, апавядальную мову; не толькі мову куранёўцаў, але і Апейкі. Гэтая народная моўная стыхія — не так словы, як мелодыка, інтанацыя, лад яе, эмацыянальная афарбоўка.

Бывае, трапляеш у новыя мясціны. Сустрэнешся з адным чалавекам, другім, трэцім. Слухаеш іх гаворку. Адразу яна нейкая нязвыклая, нібы непрывабная. Праходзіць час. Звыкаешся. Пачынаеш усведамляць, адчуваць, што ў сваёй мелодыцы і рытміцы, лексіцы, эмацыянальнай і экспрэсіўнай напоўненасці мова гэтая народжана гэтым краем, гэтым навакольным светам.

Нешта падобнае адбываецца і пры знаёмстве з раманамі Івана Мележа. Спачатку дыялектныя асаблівасці, у прыватнасці фанетычныя, быццам рэжуць вуха. Потым акунаешся ў атмасферу жыцця куранёўцаў, у гэтае несупыннае вірʼванне чалавечых страсцей і пераконваешся, наколькі ўсё тут жыццёва, арганічна, адно як бы народжана другім. Такое можа ісці толькі ад аўтаравай пражытасці, унутранай глыбіннай далучанасці да ўсяго, пра што ён піша.

Сам раманіст зазначаў, што пачаў ён пісаць «Людзей на балоце» чыстай літаратурнай мовай, без багатай моўнай дыялектнай плыні. Спачатку пісалася. Потым адчуў, што ўсё не тое: не тыя людзі, не тая атмасфера, наогул не тое жыццё. І ён пачаў пісаць так, як, тое жыццё для яго гучала, як яно жыло — рэальна і ў ім. Мележа можна зразумець. Пісаў ён пра самае, самае асабістае, увабранае, як кажуць, з малаком маці, пра тое, чым жыў, што ўвайшло ў кроў і розум.

Сёння, з дыстанцыі часу, можна, напэўна, паразважаць і вось пра што. «Палеская хроніка» пісалася ў часы, калі асабліва актыўна вялася інтэрнацыяналізацыя і нашага грамадства, і нашай мовы. І, напэўна, наша родная мова, адчуваючы смяртэльную небяспеку для свайго існавання, як бы змабілізавала ўсе свае глыбінныя рэсурсы, свае прыродныя эстэтычныя магчымасці, каб паказаць сваю сілу, моц, прыгажосць. Такое было характэрна не для аднаго Мележа. Але ў Мележа выявілася найбольш дасканала і праўдзіва. Таму і жыццяздольна.

Няхай не здасца гэта занадта метафізічным, але міжволі неяк думаецца і пра такое. Усе, хто сустракаўся з Іванам Паўлавічам Мележам у апошнія гады жыцця, не маглі не заўважыць ягоную ўнутраную засяроджанасць, паглыбленасць у сябе, нейкую адлучанасць ад штодзённай мітусні. І ці не ў гэтыя часіны ў прадчуванні вялікай зямной трагедыі — чарнобыльскай катастрофы, паклікаены быў ён (хто скажа, якімі сіламі зямнымі ці нябеснымі) абяссмерціць свой край. Гэта Мележ зрабіў. Палессе, непаўторнае ва ўсіх сваіх праявах, гуках і рухах, чароўнае сваёй унікальна-непаўторнай красою. тое Палессе, на якое ўсім сваім жахам абрынулася вынішчальная ядзерная навала, засталося

Сустрэча са школьнікамі ў вёсцы Дворышча Хойніцкага раёна. 1962 г. Фота Ул. КРУКА.

Сярод рабочых у саўгасе «Спадарожнік» Быхаўскага раёна. 1975 г.
Фота Ул. КРУКА.

жыць. Засталося жыць, увасобленае мастаком-патрыётам у выдатных творах мастацтва. Такое падуладна толькі мастаку-патрыёту. Бо ці можна з такой сілай праўды выявіць глыбінную сутнасць роднага краю, усё багацце яго жыццёвых праяў, характар людзей? ці можна стварыць такі гарманічны мастацкі свет (асабліва ў «Людзях на балоце»), які б быў адэкватны свету рэальнаму? ці можна, нарэшце, прадчуць не такую блізкую яшчэ катастрофу і перад яе тварам усё зрабіць, каб выканаць сваю вышэйшую місію мастака-творцы? — ці можна ўсё гэта зрабіць, не любячы кожнай клетачкай сваёй душы родную зямлю, яе людзей, не ўсведамляючы сваёй вялікай адказнасці перад імі. Тут разважанні пра якіясьці прынцыпы вышэйшага парадку, пра каштоўнасці агульначалавечыя нічога не дадуць. Вялікая праўда мастацтва нараджаецца вялікай любоўю яго творцаў.

«Я ўпэўнены: праўда была, ёсць і будзе галоўным законам учарашняй, сённяшняй і заўтрашняй літаратуры. Яна— аснова жыцця літаратуры. — сур'ёзная, глыбокая, мужная праўда, праўда, якая вучыць людзей правільна разумець жыццё, якая горача ваюе за добрае, якая страсна ненавідзіць усё паганае, бруднае і на поўны голас папярэджвае пра небяспеку», — гаварыў Іван Паўлавіч на V з'ездзе беларускіх пісьменнікаў.

Гэта не проста дэкларацыя, гучныя словы. Пісьменнік імкнуўся ўсёй сілай свайго таленту сцвярджаць, раскрываць такую праўду.

Зразумела, Мележ быў сынам свайго часу. Час фарміраваў яго, дыктаваў свае патрабаванні. Не заўсёды глыбінныя заканамернасці часу і патрабаванні сучаснасці знаходзіліся ва ўзаемапранікненні. Так у жыцці, так і ў творчасці пісьменніка. Тады на першы план выступае публіцыстычнасць, парушаецца гарманічнасць узнаўляемага свету. Пануе праўда публіцыстычнага слова, але не слова мастацкага, якое адзінае нясе ў сабе праўду жыцця.

Сёння партыйныя разважанні Апейкі, нягледзячы на іх лагічную доказнасць, тэарэтычную аргументаванасць, чалавечую перакананасць, як і ягоныя спрэчкі з Башлыковым, успрымаюцца з вялікай доляй сумнення. Мы валодаем большай, багацейшай інфармацыяй, чым валодаў Мележ. Публіцыстыка сучасная больш багатая, чым публіцыстыка тагачасная. Як заўтра будзе ўспрымацца ўсё гэта — сказаць цяжка.

Мележу важна было не проста паказаць падзеі тых гадоў, не толькі выказаць да іх свае сучасныя (часу напісання твора) адносіны, паспрабаваць адчуць, убачыць перспектыву тых падзей, паглядзець на іх шырэй, у агульным руху краіны. І вось такі погляд, гэты падыход дазволіў раманісту ўбачыць і паказаць тое, што сёння для нас асабліва істотна. Гэта — адрыў селяніна ад зямлі, рассяляньванне селяніна.

Зямля — мэта, да якой імкнецца галоўны герой раманаў Васіль. (А Васіль— гэта сялянства, найбольш жыццястойкая і жыццяздольная яго частка). Зямля — ягоная радасць і гора, светлыя мары і горкія пакуты, праца, творчасць, смерць. Зямля — ён сам. Без зямлі — гэта ўжо не ён. Васіль атрымаў зямлю. Яго прымушаюць уступаць у калгас.

«Аддай сваё поле, дзе кожную сцяблінку, здаецца, сагрэў бы сам! Ішоў бы ад адной да другой ды хукаў бы, каб не мерзла!» — спрачаецца Васіль.

«Аддай поле, абагуль! Аддай поле — ето ўсё адно што — аддай душу, папробуй, адарві душу!.. Уся сіла чалавека — у зямлі! І сіла ўся, і радасць. Няма зямлі — няма, лічы, і чалавека!»

Усё ў Васіля сплялося ў адзін клубок. Нервы абвостраны да апошняга. Зямля — гэта з малаком маці, гэта адвечнае імкненне селяніна. Вякамі, ад пакалення да пакалення, мара пра зямлю, прага яе накопліваліся ў сэрцы, у розуме селяніна.

З вялікай сілай напісана апошняя, для Васіля асабліва драматычная сцэна, звязаная з барацьбой за зямлю. Сутыкнуўся ўжо Васіль не з кулаком Яўхімам, а з Міканорам, прадстаўніком беднага сялянства, які безаглядна прымае новае і энергічна праводзіць яго ў жыццё.

«— Зямля — народная, — прамовіў Міканор. У голасе яго пачулася зноў помслівая злараднасць.

—Мая!!

Васіль аж задрыжаў. Ад крыку, ад упартасці. Ён чуў, што сіла такі на Міканоравым баку, што надзеі ў яго, Васіля, амаль ніякай, што, мабыць, не даб'ецца нічога. Але гэта цяпер не толькі не кволіла, а дзіўна ўздымала адвагу. Зямля, якую ён любіў і раней, цяпер была яму даражэй, як калі-небудзь. Даражэй за ўсё, за сябе самога. Даражэй асабліва таму, што ён чуў—от-от яна сыдзе з-пад яго ног. Ужо сыходзіць. Ён цяпер гатоў быў для яе на ўсё».

Але нічога не дапамагае. Сутыкнуліся не на жыццё, а на смерць «маё» і «наша». У гэтай зацятай сутычцы сіла і права не на баку Васіля. Хаця па-чалавечы яго пазіцыя, яго ўпартасць, яго вялікая страсць да зямлі так зразумелы і выклікаюць толькі павагу, спачуванне, шчымлівы боль. Васіль пераможаны фізічна, пераможаны сацыяльна, надломлены маральна. Ён згубіў зямлю, якая была яго галоўнай марай, сэнсам і мэтай існавання. І якім павінен быў быць гэты ўнутраны злом, калі Васіль, які раней зямлю адчуваў як жывую, самую дарагую для яго істоту, паэтызаваў яе, губляе цяпер усялякую павагу. Ён «важка пайшоў цераз паласу ад людзей.

Ішоў, горбячы плечы, угнуўшы галаву. Лапці ўязджалі ў пульхную раллю, тапталі, нявечылі сцяблiны руні».

Прачытаўшы сёння Мележаву хроніку, асабліва старонкі, прысвечаныя драматычнаму лёсу Васіля Дзятла, па-іншаму бачыш і лёс усяго сялянства, інакш глядзіш і наогул на ўсё наша жыццё. Адарваць селяніна ад зямлі адарвалі з болем, са слязьмі, з крывёю... А што гэта дало? Да чаго прыйшлі? Раманы Мележа прымушаюць думаць пра гэта.

«Палеская хроніка» Мележа — не толькі або нават не так мінулае, як сучаснасць, уважлівы погляд у будучыню. Бо кардынальныя пытанні, якія тычацца месца чалавека ў свеце, ягоных узаемаадносін з зямлёю, з навакольным светам узаемаадносін з грамадствам у перыяды вялікіх гістарычных пераломаў, пытанні сцвярджэння непераходнай каштоўнасці чалавечай асобы ў самых значных грамадскіх пераўтварэннях, сёння важныя не менш, чым учора, а заўтра будуць патрабаваць нікольki не меншай увагі, чым сёння. І тут мае значэнне не так час падзей у творы, жыццёвыя абставіны і духоўная атмасфера ўзаемадзеяння персанажаў, як сам прынцып адносін да чалавека — прынцып філасофскі, прынцып мастацкі, як глыбіня пранікнення ў сутнасць жыцця, як праўда ўзнаўлення. У «Палескай хроніцы» яны адзіныя. У сваёй сутнасці сугучныя сучаснаму светаразуменню.

Яны жыццятворныя.

Серафім АНДРАЮК.

Алесь ЗВОНАК

ВЯЧЭРНІ ЗВОН

Вечерний звон, вечерний звон!
Как много дум наводит он...
Русская народная песня.

Як гучна льюцца галасы званоў,
Нібы закляцця моц з іх раптам спала
І разарвала ў ланцугу звяно,
Што рух часін на прывязі трымала.

Вячэрні звон — палоннік нематы —
Маўчун абезгалоўленай званіцы,
І я маўчаў дзесяткі год, як ты,
Прыкуты да пакутнай калясніцы...

Я не вяду падлік хадзе падзей,
Час, летапісец мудры, іх падлічыць.
Я пад зямлёю гінуў і ў вадзе,
Забойцаў бачыў брыдкія аблічча.

Той час, як пралля на верацяно,
Намотваў дзей-падзей суровых ніці.
Праз краты сонца не было відно
І подых волі мог мне толькі сніцца...

Я ўсё чакаў, што цемры таўшчыню
Прабіўшы, праз астрожнае ваконца
Загляне, усміхаючыся дню,
Надзеі незаплямленае сонца...

Так нас, калісь бяспёрых арлянат,
Вучыў працейшай мудрасці Купала,
Што сілу можа даць толькі Зямля
І крылы, што на ўзлёт нам не хапала.

Хіба без іх прайшоў бы ўсе кругі,
Што нават Данту не маглі прысніцца,
Дзе заліва Сцікса берагі
Людская кроў — не мутная вадзіца...

Была й мая душа ў тых кіпцюрах,
І хоць не стаў сцярвятнікаў здабыткам,
А гнаў яе у пяткі дзікі страх,
Цынга-зладзейка цапала за лыткі.

А я жыву. Я чую, як званы
Нясуць свой спеў над Свіслаччу-ракою,
Як гасяць помсты вогнішчы яны,
Разносяць гукі згоды і спакою.

І доўга-доўга рэха іх гудзе,
І вечаровы цёплы змрок гусцее,
І на вачах маіх згасае дзень
Яшчэ адной няздзейсненай надзеі...

РАТАЦЫЯ

Ад родных ніў, ад роднай хаты...
М. Багдановіч.

Ад родных ніў, ад роднай хаты
У велічны крамлёўскі двор
Яны узяты ў дэпутаты
Галасавальны множыць хор.

Той далгарукаўскі надворак
Ужо асвойтаны даўно,
А ў залі не сціхае ворах —
Канца прамовам не відно.

Тут збор людзей вышэйшай маркі.
То й ты не вешай галавы:
Хоць акадэмік, хоць даярка
Тут маюць роўныя правы.

Хаця і ўтульна ў тым сядзельцы,
Не прыкархнуць тут аніяк:
То камень кіне ў бросню Ельцын,
То вострым джалам джгне Сабчак.

То перуном грымяць прамовы,
То рэхам слоўны вадаспад:
Чым больш хвалы перабудове
Тым воз шпарчэй паўзе назад!

А думкі-хмаркі не таропка
Плывуць да роднага кутка,
І ўжо не тую цісне кнопку
Падчас, забыўшыся, рука...

Што ж?! Пасядзелі з поўным правам
Між славай венчаных муроў,
Пакіравалі ў смак дзяржавай,
Пара й дамоў, даіць кароў!

ЖЫВІ МІФ СВЕТЛЫ...

Мне, столькі год прапаўшаму без вестак,
Адпетаму ў астрозе і ў царкве,
Так лашчыць сэрца покліч благавесту,
Што над маім прыстанішчам плыве.

Я хрышчаны ў царкве, што на Нямізе,
Якую вернік Жоўтай зваць прывык.
Ад небаскробаў сіратой паблізу
Яна й цяпер стаіць без галавы.

Аднак прайшла на безгалоўе,мода,
Адродзяць купал і адновяць крыж.
Бо ў будучыню дойліду-народу
Патрэбна вера, а не светлы шыш!

І я на той высакароднай хвалі
Дактрыну гэту цвёрда ухваліў:
Чым больш імкнешся ў неба, тым
трывалей
Стаіш дзвюма нагамі на зямлі.

Сваёй Галгофай горкаснай прайшоў я,
Крывавы смерч не раз у твар хвастаў.
Таму скажу з адкрытаю душою:
Жыві між нас міф светлы пра Хрыста!

ЖАЛЬБА

Поўны жалю ў прэсе некралог,
Дзе найпершых прозвішчаў калонка.
А нябожчык жыў сабе як мог,
Жарт цаніў і вастрасловіў тонка;

І такія стрэмкі падпускаў,
Што сябры хапаліся за бокі,
Здатны быў на жарт, на востры сказ,
У «вярхах» бываў на косым воку.

Быць заўжды стараўся ў старане
Ад сусальнай пазалоты культу,
Хоць і мусіў граць на той струне,
Што заўжды была пакорнай пульту.

Так прайшоўшы свой жыццёвы шлях,
Дажываў свой век забыты ўсімі,
Да папругі ўвесь у медалях;
Слава ж дзён былых плялася міма.

Так вось Богу і аддаў душу.
Хай зямелька будзе яму пухам!
Толькі я сардэчна вас прашу:
Не кідайце словы-пацяруху:

«Ён жывы! Ён з намі! Ён між нас!!
Будзе вечна жыць у нашых сэрцах!»
Фарысеі! Гучная хлусня
Быць не можа проціборцам смерці.

І спыніце свой няшчыры хор
Аб заўчасным нечаканым сконе:
Сябра наш даўным-даўно памёр,
Толькі мы яго хаваем сёння!

АБАРЫГЕН

Ходзіць вецер легканогі па праспекту,
Ледзь варушыць ліст каштанавых прысад.
Як чужы, як невядомы, прышлы нехта,
Быццам трапіў я ў цудоўны горад-сад.

Следу Ляхаўкі, з дзяцінства сэрцу мілай,
Серабранкі не пракмеціў анідзе,
Заблудзіўся ў камароўскіх даўніх вілах,
Разгубіўся у Татарскай слабадзе...

Што ж ты робіш са сваім абарыгенам,
Горад мілы, горад родны, горад мой?!
Паланёны навізною перамены,

Я гляджу здзіўленнем скуты, сам
не свой,
Як сцякае па шчацэ тваёй каменнай
Рэчка-Свіслач каламутнаю слязой!

ШКАДА

Пушыцца белым покрывам зіма,
Змятае снегавей з рабіны гронкі.
На сцюжу снежань свой вядзе замах,
Лядком калюж пазваньваючы тонкім,

Так і было, так і было тады,
Калі ў адну дзве долі праглі скласці.
Асеў юнацкіх дум ружовы дым,
Датлеў даўно агеньчык кволы шчасця...

А так шкада, што крые сівізна,
Што чорт спакус не стукае у рэбры,
Што першазімкам лёгкім давідна

Нам не блукаць па шаранёвым срэбры,
Дзе цені дрэў у белым царстве сна,
На снег кладуцца паласатай зебрай...

ЦАР

У народа майго не вяліся цары.
Больш князі. А яшчэ — Ефрасіння.
Ашчаслівіў быў цар гарадок на Дняпры
Дык яго і адтуль папрасілі.

Пасплывалі гады той грымотнай пары
То глыбокай, то плыткаю плынню.
Шмат у ступе вады натаўклі мы, сябры
Па нязнанай і знанай прычыне.

Вера ж наша жыве: хай благое сплыве
З каламутнай вадой ручаіны,
Бо на новы папас час імклівы заве

Па яшчэ не таптанай сцяжыне,
Толькі кажуць туды без цара ў галаве
Уваход на завалу зачынен!

РОК-САНЕТ

Быццам джына выпусцілі з пляшкі,
Паспрабуй запхні яго назад.
Дзіка скачуць голыя мілашкі,
Ледзь прыкрыўшы банцікамі зад.

Нібы ў конскай збруі, ўвесь у бляшках
Утрапёна курчыцца саліст.
Скуль яна, нястрыжаная бражка,
Скуль грывасты хлюст, пісклявы хлыст?!

Скуль ён, той шаленства дух разгульны,
Лоўчы неспакушаных ахвяр?!
Прайдзісвету ў кодле тым утульна,

Наркаману тут лафа і фарт.
Запусці такіх зняnaцку ў джунглі —
Бедных малпаў выкасіць інфаркт!

Між мажорам і мінорам

Пра фестываль мастацтваў у Віцебску

Лепей раз пачуць...

Збянтэжаны кампазітар Н. слухаў канцэрт і чакаў... сваю шапку. Бо калі ён пераступіў парог філармоніі, музыкант С. з воклічам: «Гэта — яна!» кінуўся наперарэз і папрасіў самавітую шапку «напракат» — да канца канцэрта. А ў канцы выконвалася авангардысцкая «Меса суперузброенага чалавека». Полістылістычны твор сучаснага англійскага кампазітара П. Дэйвіса на евангельскі тэкст даў магчымасць не толькі раскрыцца майстэрству, а і разгуляцца імправізатарскай фантазіі музыкантаў.

Фурор! Нязвыклая музыка, выкананая з артыстычным бляскам, удумліва, дасціпна тэатралізавана (прыдалася кудлатая шапка, і не яна адна!). Натхнёна граў мінскі ансамбль «Класік-Авангард» (дырыжыраваў кантрабасіст У. Байдаў), узнёсла гучала сола літоўскай вакалісткі Ю. Лейтайтэ...

Праграма ансамбля доўжылася ў той вечар больш за 2 гадзіны і складалася пераважна з твораў, якія раней у Мінску не выконваліся: «Матэт» А. Вівальдзі, «Капрычыо на дацкія і рускія народныя тэмы» (для флейты, габоя, кларнета ды фартэпіяна) К. Сен-Санса, паэма «Захад» А. Рэспігі... А пасля канцэрта разам з гасцямі - салістамі Ю. Лейтайтэ, Н. Герасімавай, яе канцэртмайстрам А. Яфрэмавым, фінскім піяністам Ф. Гросбекам «Класік-Авангард» адразу выправіўся ў дарогу. Доўгі вечар музычных прэм'ер быў свайго роду генеральнай рэпетыцыяй выступленняў, якія пачаліся назаўтра ж — у Віцебску, на II фестывалі, прысвечаным памяці І. Салярцінскага.

Не падавалася святочная рэклама на віцебскіх вуліцах. Сярод ардынарных чырвона-сініх радкоў афіш была надзейна пахавана інфармацыя, уціснутая ў — даруйце недалікатную — метафару «брацкую магілу» фестывальнага графіка. А між тым фестываль, надзелены, нарэшце, імем «Наша спадчына», прапаноўваў праграму, прываблівую і для сталіц. Тыдзень камернай музыкі, вернісажы віцебскіх мастакоў, сустрэчы з ганаровымі гасцямі — дырэктарам Вялікай канцэртнай залы Ленінграда Д. Салярцінскім, сынам выдатнага музычнага дзеяча, з маскоўскім кампазітарам Р. Фрыдам, паказ спектакля Мінскага тэатра-студыі «Арт» «Пра Шагала» і лепшых работ коласаўскай трупы...

Дзякуй Богу, беднасць рэкламы не адбілася на цікавасці віцьбян: музычны фестываль атуляла некрыклівая ўвага сапраўдных паклоннікаў з чалавечымі тварамі.

Зараз бы сюды спецыфіку эфіру: націсні кнопку — і вось яна, музыка! І не трэба тлумачыць непаўторнае габойнае bel canto Ю. Лікіна, струменлівы «голас» кларнетыста Г. Забары, пранізлівае пяянне скрыпкі А. Мальцавай, элегантнае гранне віяланчэліста А. Кучынскага, іскрыстую эмацыянальнасць піяністкі Б. Штэйнбук і вытанчаны піянізм У. Дулава, віртуознасць ударніка - мультыінструменталіста У. Судноўскага, mezza voce альтыста М. Анішчанкі, высакароднасць «аксамітных» фраз нешматслоўнага кантрабаса, на якім іграе лідэр ансамбля У. Байдаў...

Праклятая каструбаватасць слоў, абмежаванасць «музычных» вызначэнняў! А «Класік-Авангард» жа такі розны — цалкам апраўдвае сваю назву. Вось хоць бы віцебскі рэпертуар: духоўны гімн М. Куліковіча (своеасаблівая візітоўка фестывалю, выконваўся на адкрыцці, супольна з віцебскім хорам «Кантус»), «Бліскучы дывертысмент» М. Глінкі, Фартэпіянны квінтэт Д. Шастаковіча (саліст Ф. Гросбек), монаопера Р. Фрыда «Пісьмы Ван Гога» (дырыжор Ю. Нікалаеўскі, саліст С. Якавенка). А яшчэ Бах, Шнітке, Мыльнікаў, Арцёмаў, Дзешавоў, Тактакішвілі... А праграмы з салісткамі Ю. Лейтайтэ, Н. Герасімавай; а зорка камернага вакалу Н. Герасімава ў ансамблі з кларнетыстам Г. Забарам (канцэртмайстар А. Яфрэмаў); а унікальны квартэт беларускіх кларнетыстаў — Г. Забара са сваімі вучнямі І. Брычыкавым, П. Навуменкам, Г. Казадоем...

Свежыя слыхавыя ўражанні падарылі замежныя госці — ансамбль «Фінскія салісты» ды піяніст Ф. Гросбек, які меў і сольны канцэрт. Асабліва запомніліся не распаўсюджаныя ў нас розныя складу ансамблі духавікоў — у творах Ф. Пуленка, Я. Стаміца, Л. Бетховена. Парадаваў музычных гурманаў інструментальны жарт Б. Марціну «Рэвю для кузіны», творы сучасных фінскіх кампазітараў, прынамсі, прэм'ера Г. Гросбека, прысвечаная Віцебску і сёлетняму фестывалю — Саната для віяланчэлі і фартэпіяна. (Дарэчы, Г. Гросбек — бацька Фольке і Евы Гросбекаў; Ева скрыпачка фінскага ансамбля, вучылася ў Мінску ў прафесара В. Пархоменкі).

Сімвалічным было выкананне фінамі трыо буйнога амерыканскага кампазітара А. Копленда «Віцебск», напісанага ў 1929 г., якое «вырасла» з тужлівага народнага яўрэйскага напеву, пачутага кампазітарам ад музыканта-віцьбяніна...

Дом на былой Пакроўскай вуліцы (цяпер вул. Дзяржынскага), дзе доўгі час жыў М. Шагал.

З палітычным дамешкам

Блукаць па старым Віцебску цікава, хоць і яго не пашкадавала вайна, хоць і па ім аж да нашых дзён пагуляў бульдозер «новага жыцця». Па абліччы горада чытаеш і зусім далёкую гісторыю, і скорапіс цяперашняга часу.

Вось постаць Пакроўскай царквы ў рыштаваннях, а над уваходам — віншавальны калядны транспарант. Вось пабіты кулямі і ўвенчаны двухгаловым арлом помнік падзеям 1812 года. Вось уваскрэшаны гадзіннік на ратушнай вежы, па-віцебску «каланчы»: апоўдні ён дзіўным даўкім гукам б'е матыў «Радзіма, мая дарагая» і гэтак жа глуха адлічвае час. Вось гожы куточак з мініяцюрным Пушкіным — у знак таго, што паэт двойчы праязджаў праз горад.

Тут ёсць і кінутая камяніца, здаля страшнаватая, быццам прытулак «бомжаў», а зблізу — што казачны домік без вокнаў-без дзвярэй, з лесвіцай без парэнчаў. Сцены распісаныя вясёлымі малюнкамі: чырвоная конская галава, жоўты віслюк, сіні барадаты дзяцюк, а столь — раўнюткімі блакітнымі вершаванымі страфамі... Непадалёк шырокі шчыльны плот, размаляваны зусім цэнзурнымі словамі — па-беларуску, па-руску: гэта вершы і нават... жартоўная міні-п'еса! А побач — масток цераз Віцьбу, пад якім хаваецца палахлівае чорнае кацяня, рыхтык тое, што намалявана дагары нагамі на рэстаўратарскай агароджы... Дзівосна: штосьці сярэдняе паміж светам Шагала і сённяшніх ленінградскіх міцькоў.

Але ў казку фестывальнага Віцебска, убранага рыплівым сняжком, абуджанага да абнаўлення рэстаўратарамі, умешваліся эпізоды з іншых жанраў.

11—18 студзеня. Іменна тымі, фестывальнымі днямі эфір напоўнілі суровыя весткі з суседняй Літвы і з далёкага паўднёвага заліву. У тыя дні, прадстаўляючы слухачам сваю оперу «Пісьмы Ван Гога», кампазітар Р. Фрыд казаў: «Калі я думаю пра Чарнобыль, пра тое, што дзеецца ў краіне, пра дату 15 студзеня, я пераконваюся, што ашалелы свет зрабіўся падобны да многіх карцін Ван Гога. Вар'яцтва робіцца нормай жыцця... Але цудоўна, што менавіта ў гэтыя трывожныя для гісторыі дні ў горадзе — фестываль, што музыка, жывапіс, разумнае слова звяртаюцца да людзей...»

Так, фестываль у Віцебску жыў спакойна. Хоць музыканты мо і дасюль успамінаюць позні вечар, калі яны і Ю. Лейтайтэ, выканаўшы апошнім нумарам надзённую «Месу суперузброенага чалавека», вярталіся з канцэрта і раптам убачылі, як танкі ды БТР кіруюць кудысьці праз горад. Хоць і ў нашай гасцініцы была нагода напалохацца, калі праз вестыбюль шнуравала група міліцыянераў з аўчаркай ды аўтаматам («Каго ловяць? — Нікога не ловяць. Вы што, не ведаеце, якая абстаноўка? — ??? — Гэта гасцініца. Тут і азербайджанцы жывуць, і армяне, і літоўцы. Адзін нядаўна трапіў у аварыю, дык у яго знайшлі зброю. А раптам нап'юцца і...»).

Насуперак усяму прыехалі ў Віцебск і музыканты Каўнаскага сімфанічнага аркестра разам са сваім дырыжорам Г. Далінкявічусам. Прыехалі, адыграўшы напярэдадні паніхіду па ахвярах падзей у Літве... Яны выйшлі на сцэну пасля таго, як закончылі сваю праграму фінскія ды беларускія музыканты. Людзі ў зале моўчкі падняліся з крэслаў. Відаць, ніколі сцены коласаўскага тэатра не поўніліся такою цішынёю... Дырыжор углядаўся ў нашы твары; праз хвіліну шапнуў: «Спасибо...»

Яны сыгралі «Плач» Э. Бальсіса (сола на габоі Ю. Рымас), «Адажыо» В. Моцарта, «Мару» Ю. Наўяліса, гэтак падобную да шуманаўскіх «Мрояў». Апладысментаў паміж творамі не было. Апошнюю паўзу Г. Далінкявічус выкарыстаў для кароткага звароту да слухачоў і запрашэння на заўтрашні канцэрт... Потым зала наладзіла авацыю, і дзесяткі сэрцаў, здавалася, біліся ва унісон. А дырыжор, трымаючы кветкі, абвёў вачамі публіку і ўпершыню светла ўсміхнуўся...

Дзівасвет Шагала

Вы Шагала не любіце? Ну, дык што! Гэта права асабістага густу, эстэтычнай адсведчанасці, душэўнага настрою. Але добра, калі вы не пачапілі сваю бірку на мастака, мяркуючы пра яго паводле трох чорна-белых рэпрадукцый ды двух фактах біяграфіі. Бо нават перагарнуўшы каляровы альбом, а некалі зрабіўшы набегі на знакамітую выстаўку «Масква — Парыж», сёе-тое пачытаўшы, немагчыма было б успрыняць аблічча Марка Шагала такім, якім акрэслілася яно тут, у Віцебску.

Музыканты (і найперш ураджэнец Віцебска У. Байдаў), намаганнямі якіх віцебскі фестываль акадэмічнага мастацтва з'явіўся на свет і жыве, прапанавалі паяднаць у яго сёлетняй афішы разам з іншымі падзеямі і выстаўку М. Шагала. Іх ідэя супала з намерамі тых ініцыятараў і спонсараў, якія задумалі наладзіць у горадзе Шагалаўскія дні (тэматычныя чытанні, выстаўку «Вяртанне майстра», сустрэчу з рэжысёрам А. Рудэрманам — аўтарам вядомага фільма «Тэатр часу перабудовы і галоснасці», звязанага з імем Шагала).

Шкада, паяднання пад агульным крылом фестывалю не адбылося. Рэклама Шагалаўскіх дзён, можна сказаць, заглушыла і тое, што было прысвечана памяці Салярцінскага (хто не ведае маштаб гэтай асобы — пачытайце пра яго, а лепш — самога І. Салярцінскага), і нават спектакль, прысвечаны Шагалу. Выйшаў змястоўны тэматычны дадатак да «Витебского курьера» — «Шагаловские дни в Витебске». Абласное ТБ зрабіла паказ выдатных замежных стужак пра мастака. «К Шагалу в Витебск» — змясціла анонс «Советская культура». Ярчэй за афішы «Нашай спадчыны» глядзелася і вулічная рэклама «дзён». «Вы на шагалаўскі фестываль?» — удакладняла адміністратарка, афармляючы мае гасцінічныя дакументы на падставе броні... Музычнага таварыства.

Вернісаж «Вяртанне майстра» прыцягнуў увагу прадстаўнікоў і рэспубліканскага Міністэрства культуры, і партыйнага кіраўніцтва вобласці, і саюзнага друку, і ЦТ. Праўда, на адкрыцці выстаўкі гучалі не толькі прамовы, але і вершы, і музыка. Ды гралі чамусьці не майстры з «Класік-Авангарда...» Зрэшты, не будзем судзіць строга ігру мінскага лектара-музыказнаўцы М. Казініка, ураджэнца Віцебска, які адважыўся і сам узяць у рукі скрыпку, і дань магчымасць выступіць сваім

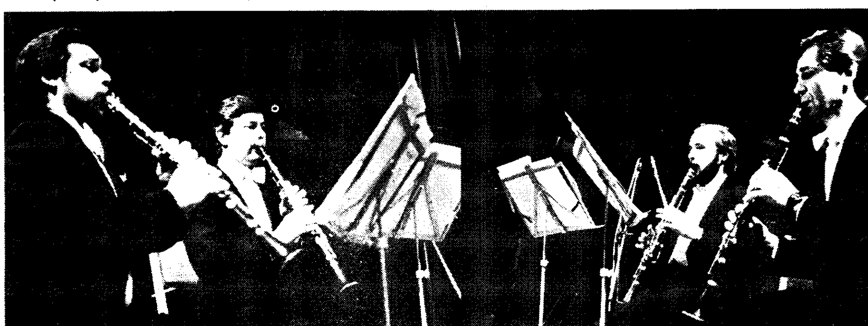

Мінскі квартэт кларнетыстаў

Дыпламанты міжнародных конкурсаў У. Байдаў і Ю. Лікін.

сыну. Адзінае што — мог бы музыкант - асветнік запрасіць публіку не толькі на заўтрашнія мерапрыемствы «дзён», а і на вячэрні канцэрт, які сам жа вёў.

Дык вось, ніхто і нідзе не згадаў чамусьці, што Шагалаўскія дні — не адзіная падзея ў Віцебску, што адначасова праходзіць варты самай шырокай увагі фестываль, удзельнічаюць у якім лаўрэаты і дыпламанты самых розных музычных конкурсаў. І як жа ўсё было б цудоўна, каб не гэтая мяжа пасярод свята!

Тым часам у Гарадскім цэнтры культуры адкрыліся І Усесаюзныя Шагалаўскія чытанні, якія вёў актыўны арганізатар «дзён», вядомы віцебскі паэт Д. Сімановіч. Сярод прысутных — В. Быкаў, Р. Барадулін, навукоўцы з Расіі А. Шацкіх, У. Валадарскі, М. Бяссонава...

Думаю, нават і той, хто доўгі час бачыў Шагала ў крывым люстэрку, адпаліраваным не надта дасведчанымі ў мастацтве, затое выхаванымі ў традыцыях ідэалагічнай падазронасці людзьмі, дазнаўся б тут пра шмат што цікавае для сябе. Адкрыў бы, скажу так, дзівасвет мастака з дзіцячай — навыварат, як сны — фантазіяй. З невытлумачальным і зразумелым адначасова служэннем Віцебску, што быў для яго, як Ерусалім, «вечным горадам».

За гадзіны чытанняў багата было сказана пра пажыўны грунт культурных традыцый колішняга Віцебска, дзе віравала тэатральнае жыццё, дзе з традыцый мастацкай школы Пэна вырасла народная мастацкая школа Шагала, дзе была народная кансерваторыя і сімфанічны аркестр, якім не мог пахваліцца і Петраград і якім кіраваў знакаміты М. Малько. Гэта, дарэчы, ён пазнаёміў Салярцінскага з будучым блізкім сябрам — маладым Шастаковічам...

Згадваўся і 73-ці год, прыезд Шагала ў Маскву, ягоны пратэст супраць таго, каб вернісаж ладзілі ў Пушкінскім музеі, а яго, Шагала, лічылі замежным мастаком, і пажаданне зрабіць выстаўку ў Траццякоўцы — галерэі рускага, айчыннага мастацтва...

У гэткім поліфанічным кантэксце зусім адметна раскрывалася асоба Марка Шагала. З даклада М. Бяссонавай: «Пачуваў сябе класічнага тыпу «вандроўным жыдом», які жыве між Парыжам і Віцебскам, між Віцебскам і Масквой, між Віцебскам і Пецярбургам...» А гэта — з выказванняў Шагала: «Пачуваю сябе дрэвам, якому патрэбна свая зямля, свой дождж, сваё паветра... Удалечыні я жыў, як дрэва з радзімы, выдранае з карэннем, я быццам бы вісеў у паветры, але ўсё-такі жыў і рос... Я застаўся верны сваім бацькам з Віцебска... Я гэтак малюю таму, што я — яўрэй з Віцебска... Трэба толькі бачыць свет асаблівымі вачамі: быццам толькі што нарадзіўся».

Як лічаць спецыялісты, мастак інтэрпрэтаваў у выявах сярод іншага і яўрэйскі фальклор, выслоўі, многія з якіх ужо зніклі з гутарковага ўжытку, ды могуць быць рэканструяваны дзякуючы Шагалавым палотнам. Але выяўляецца і цесная сувязь яўрэйскага фальклору з беларускім, нават сюжэтна, а значыць — уплыў беларускіх народных традыцый на творчасць Шагала (уплыў паганскай падсвядомасці, «летуценна-лятучых» вобразаў). На думку М. Бяссонавай, «Шагал блізкі да традыцыі народных карцін ды народных ікон, якія былі менавіта тут, а не ў артадаксальнай праваслаўнай Расіі,— тут, ва ўзаемадачыненнях праваслаўя і каталіцтва». І яшчэ, «Хрысціянская сімволіка не менш значная для яго за старажытнаюдзейскую. Мастацтва Шагала — экуменізм асаблівага роду, падобнага прыкладу культура XX стагоддзя не ведае».

...Некалькі хвілін хады — і можна зноў агледзець экспазіцыю, што на два месяцы пасялілася ў карціннай галерэі. Паштоўкі старога Віцебска; сямейныя здымкі, пісьмы Шагала, кнігі, аформленыя ім; асобная зала жывапісу ягонага настаўніка Ю. Пэна; рэпрадукцыі карцін, падараваныя Беларусі ўраджэнкай Віцебска Н. Лежэ; арыгіналы работ: каляровыя літаграфіі, жывапіс. (У падрыхтоўцы экспазіцыі ўдзельнічалі Музей выяўленчых мастацтваў імя Пушкіна, Пскоўскі гісторыка-архітэктурны і мастацкі музей-запаведнік, Віцебскі абласны краязнаўчы музей).

...Калі б і пасля выстаўкі вы не захапіліся Шагалавым дзівасветам — па-клоўнску хуліганістым, па-малечы наіўным, па-ўсялюдску парадаксальным, дык... Дык ужо далі б, пэўна, веры, што, як сказала на вернісажы адна афіцыйная асоба, вяртанне мастака ў Віцебск, дзе будзе створаны і яго музей, — «гэта падзея не толькі для шагаламанаў, але і для нармальных людзей».

Узвысім голас?

«Відушчае толькі сэрца. Вачамі ўсяго не ўбачыш». Дазволю сабе перайначыць Сент-Экзюперы: вушамі ўсяго не пачуеш. Не пачуеш — асабліва, калі тыя вушы прывучаныя слухаць ды чуць толькі скаргі, патрабаванні ды лямант. А хіба «ціхая» музычная інтэлігенцыя калі-небудзь захоча звярнуць на сябе ўвагу фанатычным енкам? «Ціхія інтэлігенты» спавядаюць фанатызм у адной іпастасі: як фанатызм ва ўласнай творчасці, у працы. Ды, відаць, нехта павінен ўзвысіць голас, каб «отверзлись сановные уши», каб прыслухаліся да тых, чыё мастацтва — не для загрубелай сярэднестатыстычнай савецкай душы, уцягнутай у вір бізнесвідовішчаў.

«Фестываляў камернай музыкі ў краіне вельмі мала, гэта некамерцыйная справа і ладзяць яе энтузіясты»,— слушна падкрэсліваў наш госць Д. Салярцінскі. Так, лепшыя на Беларусі музычныя фестывалі — і гэты, і Полацкі — плён падзвіжніцтва адзінак, а не калектыўнага розуму рэспубліканскага дэпартамента культуры. Дзіўна? Ну, чаму ж... У мастацтве, як мо нідзе, вырашальная сіла — асоба.

«Класік-Авангард», суполка асоб, захапіў сваімі ідэямі іншых. І вось ужо другі год запар, не маючы з таго ніякага прыбытку, фінансаваў фестываль ягоны спонсар, ці як нехта трапна сказаў — донар: Віцебскі навукова-вытворчы кааператыў «Лідэр». (Дзякуй Богу, ёсць там людзі з душою і свядомасцю мецэнатаў). Далучыліся, як змаглі, абласное аддзяленне Музычнага таварыства (вялікі арганізатарскі «воз» цягнуў намеснік старшыні У. Правілаў), абласное ўпраўленне культуры, аддзяленне Саюза мастакоў, Палац культуры і тэхнікі прафсаюзаў, тэатр імя Я. Коласа. Ад рэспубліканскага СТД за музыкантаў «хварэла» і дапамагала ім А. Саламаха.

Фінскія музыканты (9 чалавек) прыехалі на фестываль за кошт сваёй дзяржавы, такім чынам пакінуўшы нам, апроч успаміну пра мастацкія ўражанні, яшчэ і валюту (лёс якой пакуль невядомы).

А вось — кантраст: не выказалі нават простай цікаўнасці да музычнага фестывалю Міністэрства культуры БССР, Саюз кампазітараў (ці дакладней — беларускія кампазітары), абыякава паставіліся ў Віцебскім музвучылішчы (так і не была, напрыклад, зроблена выстаўка дакументаў, якія прывёз з Ленінграда сын Салярцінскага).

Ды і пра статус «Класік-Авангарда» не выпадае гаварыць у мажоры. Ансамбль належыць не Мінкульту, не філармоніі, нават не гарадскому ўпраўленню культуры (як, скажам, нованароджаная «Няміга»), а НВА «Метраном». Мне патлумачылі: гэтая будаўнічая ўстанова, якая з большай ці меншай стабільнасцю падтрымлівае ансамбль матэрыяльна, не можа даць тое, што звычайна забяспечвае музыкантам дзяржаўная канцэртная арганізацыя: залы для выступленняў, планаванне гастроляў, замежныя сувязі, рэкламу...

Дык што сабе думае Міністэрства культуры, што сабе думае кіраўніцтва БДФ, калі адводзіць вочы ад праблем «суполкі лаўрэатаў», высакакласнага ансамбля, маладога, працавітага, апантанага пошукамі — а значыць перспектыўнага і прэстыжнага для культуры Беларусі, якая імкнецца давесці, сцвердзіць сваю еўрапейскасць!

Сёння рэпертуар ансамбля — некалькі гадзін музыкі. Авангардысцкай, класічнай, рознай. Нават пракоф'еўскі балет «Трапецыя» іграюць, і без дырыжора. У планах — падрыхтоўка праграмы з новых або забытых твораў беларускіх аўтараў: праблема толькі са здабываннем цікавых нот. Калі жыццё не павернецца крута, дык у сакавіку паедуць на фестываль у Фінляндыю. Не таму, што камандзіруе дзяржава, а таму, што запрашаюць замежныя сябры — ім не сорамна будзе за гасцей з Беларусі. За мяжой увогуле ўмеюць шанаваць прафесійнае мастацтва, ці варта здзіўляцца росту колькасці вакансій у нашых аркестрах...

Не хачу і думаць, што нехта з удзельнікаў «Класік-Авангарда» можа таксама ў рэшце рэшт... Ансамбль павінен жыць! Бо У. Байдаў плануе на снежань ужо III фестываль, прысвечаны памяці Салярцінскага і адраджэнню лепшых, спадчынных культурных традыцый Віцебска — свайго роднага і дарагога для многіх горада. Бо з надзеяй і верай піша ў сваіх фестывальных нататках педагог Віцебскага музычнага вучылішча У. Карпенка: «Арыстакратызм духу — вось неацэнная адметнасць тых слухачоў, што ішлі на канцэрты. І што б ні сталася з намі, гэтага рабіць нельга, і гэтае пачынанне — як зарука іншай будучыні».

С. БЕРАСЦЕНЬ.

Фота У. БАЗАНА, Г. ЖУКАВА і БЕЛТА.

Віцебск — Мінск.

ШУШКЕВІЧ Станіслаў Пятровіч

1 лютага на 83-м годзе жыцця памёр вядомы беларускі паэт, член КПСС з 1965 года, персанальны пенсіянер рэспубліканскага значэння Станіслаў Пятровіч Шушкевіч.

Станіслаў Пятровіч Шушкевіч нарадзіўся 19 лютага 1908 года ў вёсцы Бакінава Дзяржынскага раёна Мінскай вобласці ў сям'і беззямельнага селяніна. Вучыўся ў Белпедтэхнікуме ў Мінску. Працаваў у Дзяржаўнай бібліятэцы БССР, загадваў бібліятэкай Навукова-даследчага інстытута сельскай і лясной гаспадаркі імя У. І. Леніна. Быў членам літаратурных арганізацый «Маладняк», БелАПП. Скончыў крытыкатворчае аддзяленне літаратурнага факультэта Вышэйшага педагагічнага інстытута імя М. Горкага ў Мінску. Працаваў у рэдакцыях газет «Літаратура і мастацтва», «Калгаснік Беларусі», «Звязда». Сталінскі рэпрэсіўны малох перарваў творчую працу С. Шушкевіча. З канца 1936 да канца 1944 года ён знаходзіўся ў турэмным і лагерным зняволенні. Потым — праца бухгалтарам, настаўнікам, а з 1949 па 1956 год зноў турма і ссылка ў Краснаярскі край. Вярнуўшыся на радзіму, С. Шушкевіч працаваў у рэдакцыях газет «Мінская праўда» і «Літаратура і мастацтва».

Творчы шлях С. Шушкевіча пачаўся яшчэ ў далёкім 1924 годзе. З-пад яго няўрымслівага пяра выходзяць у розныя гады лірычныя, поўныя чалавечае цеплыні і спагады зборнікі «Вершы», «Дарогаю вясны», «Услед за марамі», «Сябрам» і іншыя. Кніга ўспамінаў «Вяртанне ў маладосць», што пабачыла свет у 1968 годзе, расказала сучасніку пра трывожныя часы 20—30-х гадоў, пра людзей, якія жылі і працавалі на ніве беларускага мастацтва, пра здратаваныя шляхі сібірных пакутаў паэта-вязня. Але ніякія жыццёвыя нягоды не выстудзілі палымянага сэрца Станіслава Пятровіча. Праз гады ён пранёс цеплыню і любоў да роднае Беларусі, захаваў чысціню лагодных ранішніх прамянёў і блакітную цішу вечаровых зараніц. Гэтай дабрынёй сагрэты і шматлікія кнігі для дзяцей — «Лясная калыханка», «Сарочы церамок», «Мы на змену ідзём», «Гара Марата Казея», «Вясёлыя дзятлікі» і іншыя.

Яго любілі і юныя чытачы і дарослыя. Літаратурная і грамадская дзейнасць С. Шушкевіча знайшла народнае прызнанне. Яму прысвоена ганаровае званне заслужанага работніка культуры БССР.

Светлае слова, чуйныя радкі, добрыя чалавечыя справы пакінуў нам у спадчыну Станіслаў Пятровіч Шушкевіч. Памяць пра яго назаўсёды застанецца ў нашых сэрцах.

А. У. РУСЕЦКІ, Н. М. МАЗАЙ, І. А. БРЫЛЬ, В. У. БЫКАЎ, П. Е. ПАНЧАНКА, Я. І. СКУРКО (Максім Танк), І. П. ШАМЯКІН, В. У. АДАМЧЫК, Р. І. БАРАДУЛІН, В. У. БЛАКІТ (Болтач), А. І. ВЯРЦІНСКІ, Н. С. ГІЛЕВІЧ, М. С. ГІЛЬ (Гілевіч), А. С. ГРАЧАНІКАЎ, А. П. ЖАЛЯЗОЎСКІ, С. І. ЗАКОННІКАЎ, В. В. ЗУЁНАК, Ц. В. КРЫСЬКО (Васіль Вітка), А. П. КУДРАВЕЦ, А. А. КАРАТАЙ (Максім Лужанін), Я. І. КАРШУКОЎ, У. С. ЛІПСКІ, В. А. ЛУКША, У. Б. НАРКЕВІЧ, У. П. НЯКЛЯЕЎ, У. А. ПАЎЛАЎ, А. У. ПІСЬМЯНКОЎ, Б. І. САЧАНКА, В. П. СУПРУНЧУК, І. Г. ЧЫГРЫНАЎ.

Адыходзіць цэлая эпоха...

Адыходзяць нашы літаратурныя, нашы духоўныя бацькі. Нядаўна мы праводзілі ў апошні шлях Кандрата Крапіву. І вось у той жа шлях праводзім Станіслава Пятровіча Шушкевіча. Адыходзяць старэйшыны новай беларускай літаратуры, і з імі, у іх асобе адыходзіць эпоха цэлая — і не толькі ў літаратурным, але і ў грамадска-палітычным жыцці беларускага народа. Бо яны, нашы бацькі, нашы старэйшыны, былі не толькі пісьменнікамі: яны былі актыўнымі ўдзельнікамі падзей, былі сынамі свайго часу...

Адыходзіць цэлая эпоха. Эпоха, якая пачыналася вялікай ломкай і якая вялікай ломкай, вялікім, драматычным (калі не трагічным) пераломам канчаецца.

Вялікае месца ў жыццёвай і творчай біяграфіі Станіслава Пятровіча заняла газета «Літаратура і мастацтва». З ёй ён звязаў свой лёс з самага заснавання, у гады маладосці; у рэдакцыю «ЛіМа» ён вярнуўся пасля вяртання з Сіблага, у рэдакцыю «ЛіМа» ён заходзіў да апошняга часу...

Менавіта тут мы з ім пазнаёміліся, тут мы разам супрацоўнічалі, сустракаліся, вялі гутаркі. Помню, як недзе восенню 64-га года Станіслаў Пятровіч зайшоў да мяне ў пакой і, сказаўшы сваё звычайнае, вельмі характэрнае для яго «Вы ведаеце», прызнаўся, што напісаў аўтабіяграфію і што хацеў бы параіцца. Ён раіўся, як, у якіх словах, лепш сказаць пра рэпрэсіі, пра свой лёс — лёс сталінска-берыеўскага вязня. Да гэтага часу ўжо канчалася хрушчоўская адліга і пачыналіся брэжнеўскія замаразкі з бездарожжу папалам. Станіслаў Пятровіч спыніўся на словах: «ад мяне адабралі свабоду...», «ткалася злачынства» і г.д.

Уразілі мяне таксама, помню, заключныя словы аўтабіяграфіі: «Любая радзіма, мой любы народ, я ведаю, што мала зрабіў для тваёй славы, для тваёй сілы, для твайго шчасця. Ты мне даруй за гэта. Але ж я яшчэ зусім юны. Мне здаецца, што мой юнацкі голас адзываецца ў родным Бакінаўскім лесе...»

Так яно і ёсць, дарагі Станіслаў Пятровіч. Ваш па-юначаму звонкі голас адзываецца ў Бакінаўскім лесе. І хай будзе пухам Вам наша родная беларуская зямліца...

Анатоль ВЯРЦІНСКІ.

Апошняя дарога

Памяці С. П. ШУШКЕВІЧА

Не завіруха
У сэрцы сваволіць —
Жальбай у ім
Станіслаў Пятровіч,
Працавіты і справядлівы,
Няўрымслівы і цярплівы.
Дарогі цяжкія
Лёс крыжавалі,
Несправядлівасцю
Кроў бунтавалі —
Імі ішоў ён
Горда і годна
З верай і праўдай,
З моваю роднай.
Словы знаходзіў
Дарослым і дзецям,
Шчырыя словы,
З народным сукveццем.
Смутак і радасць
І да бацькоўскага кута
Дарогі давалі
Вярталі.
З гэтай дарогі
Вяртання няма:
След зацярушыць
Жалобна зіма.

Ніна ГАЛІНОЎСКАЯ.

Саюз пісьменнікаў Беларусі глыбока смуткуе з прычыны смерці пісьменніка, заслужанага работніка культуры БССР Станіслава Пятровіча ШУШКЕВІЧА і выказвае спачуванне родным і блізкім нябожчыка.

Калектыў рэдакцыі тыднёвіка «Літаратура і мастацтва» глыбока смуткуе з прычыны смерці старэйшага беларускага пісьменніка, былога лімаўца Станіслава Пятровіча ШУШКЕВІЧА і выказвае спачуванне родным і блізкім нябожчыка.

ДУМКА ЧЫТАЧА

ЦІ СКАРЫСТАЕМ ШАНЦ?

Салжаніцын заклікаў рускіх: давайце выпусцім з Саюза Прыбалтыку, Малдову, Закаўказзе, Сярэднюю Азію, а разам з Украінай і Беларуссю ўтворым Расійскі Саюз.

Украінцы жадання ствараць Расійскі Саюз не выказваюць. У нас жа хто-ніхто не супраць...

Скажам, той жа калектыў Ваўкавыскага завода дахавых і будаўніча-аддзелачных машын выказаў гатоўнасць хоць сёння ўвайсці ў Расійскую Федэрацыю. (Гл. газ. «Праца» ад 8 лістапада 1990 г., «Літаратура і мастацтва» ад 16 лістапада).

Гэта прымусіла мяне яшчэ раз задумацца над тым, што чакае Беларусь у такім Саюзе, калі ён сапраўды будзе ўтвораны.

«Трэба даць прастору здаровай прыватнай ініцыятыве»,— выказваецца Салжаніцын. І хоць пасля гэтага ён робіць нейкія папрокі капіталізму, ясна: будучая Расія бачыцца яму капіталістычнай. За такую ж Расію змагаюцца сёння шматлікія расійскія партыі. Вярхоўны Савет РСФСР на чале з Б. Ельцыным таксама не супраць «даць прастору здаровай прыватнай ініцыятыве».

На гэтым наша дружба з Расіяй скончыцца, бо пачнецца канкурэнтная барацьба. Але ж Беларусь і Расія—«барцы» розных вагавых катэгорый. Перш за ўсё, Расія мае золата, алмазы, вугаль, *нафту, жалезную* і іншыя руды, лес. З усяго гэтага на Беларусі ёсць толькі лес, у значнай меры забруджаны Чарнобылем.

Пералічанае—не толькі стратэгічная сыравіна, без якой сучасная эканоміка не можа існаваць. *Гэта яшчэ і тавар,* які на сусветным рынку дае валютныя сродкі. Такім чынам, Расія будзе іх мець, Беларусь— не. *Я не кажу ўжо, што* Расія зможа ўстанавіць на гэтую сыравіну манапольныя цэны ў самім Саюзе, цэны, якія Беларусі будуць *не па кішэні.*

Яшчэ адна наша слабасць— ускраіннае геаграфічнае становішча (адносна Расіі). У любой капіталістычнай краіне ўскраіны адсталыя, калі не з'яўляюцца манапалістамі нейкай прадукцыі (выключэнне складаюць ускраіны марскія, але ж Беларусь да мора не выходзіць). Гэта звязана з тым, што за дастаўку купленага тавару плаціць не той, хто прадае, а той, хто купляе. А чым далей везці, тым болей плаціш.

Становішча пагаршаецца яшчэ і тым, што Беларусь вымушана везці для сваіх патрэб вельмі здалёк аб'ёмныя грузы: вугаль, метал. Таму памеры выдаткаў на перавоз тут вельмі адчувальныя. Калі, дапусцім, тона вугалю прадаецца па 50 рублёў, а за перавоз яе на адлегласць у тысячу кіламетраў бяруць 5 рублёў, то для пакупніка, які жыве за пяць тысяч кіламетраў (ад Кузбаса ці КАТЭКа), цана за перавоз можа зраўняцца з цаной купленага вугалю. Для цэнтральных жа раёнаў Расіі той вугаль будзе танней, не гаворачы ўжо пра Урал.

Такім чынам, перадумовы канкурэнтнай барацьбы ў нас неспрыяльныя. (Іх зазнала на сабе і *дарэвалюцыйная* Беларусь. Невыпадкова нам невядома аніводнага беларускага мільянера). З узнікненнем жа *расійскіх канцэрнаў,* у якія адначасова з перапрацоўчымі ўвойдуць прадпрыемствы горназдабываючыя, становішча *беларускай эканомікі стане* невыносным: цэны на метал, вугаль, нафту, на камплектуючыя вырабы для нас стануць рабаўнічымі. Беларускія *прадпрыемствы* пойдуць з малатка, прычым расійскія мільярдэры будуць скупляць іх не для таго, каб *даць ім новае жыццё,* а каб назаўсёды спляжыць. За вароты заводаў і фабрык будуць выкінуты сотні тысяч людзей. Пойдзе *масавая скупка расійскімі* багацеямі беларускіх земляў. Галеча, голад, жабрацтва, мільёны эмігрантаў, што ў пошуках заробку *пацягнуцца* як у Расію, так і ў свет,— вось што чакае нашу старонку ўслед за гэтым.

Выратаванне наша—толькі ў незалежнасці.

Незалежнасць дасць галоўнае — самастойнасць у вырашэнні ўсіх пытанняў, якія тычацца рэспублікі. І сярод найважнейшых — аб сацыяльна-эканамічным ладзе. Мне асабіста думаецца, што пераход да класічных капіталістычных адносін быў бы для нас заўчасным. Беларусь, спляжаная Чарнобылем, мае патрэбу ў дзяржаўным размеркаванні даброт, у дзяржаўным клопаце пра нашу няшчасную культуру, нашу няшчасную прыроду.

Незалежнасць не прынясе нам ні вугалю, ні рудаў, якіх не маем. Але ж, будучы незалежнымі, мы, хутчэй за ўсё, будзем купляць іх у той жа Расіі за сельскагаспадарчую прадукцыю, якой у Расіі ніколі не будзе даволі. Выгада незалежнага існавання тая, што Беларусь *пазбудзецца бязлітаснай* канкурэнцыі з боку расійскіх канцэрнаў і манаполій, нашэсця на беларускі рынак нізкаякасных, *але больш* танных, чым беларускія, тавараў. Дзякуючы таму, што беларускі рынак будзе абаронены ад чужога ціску *ўласнай грашовай* сістэмай, пратэкцыяніскім заканадаўствам, мытнымі бар'ерамі, эканоміка будзе працаваць *стабільна, задавальняючы попыт* насельніцтва. Калі ж нейкае прадпрыемства і збанкрутуе, то яно пяройдзе ва ўласнасць *ізноў жа сваіх, а не расійскіх* акцыянерных таварыстваў, што для рэспублікі ў цэлым стратай не будзе.

У свеце шмат краін, якія саступаюць Беларусі і па тэрыторыі, і па насельніцтве, і па прыродных рэсурсах, але, на *наша дзіва,* жывуць не горш, чым Злучаныя Штаты. Возьмем, напрыклад, маленькую Данію (45 тыс. кв. км, 5 мільёнаў чалавек). На *тэрыторыі* яе маюцца толькі невялікія запасы цэментнай сыравіны, каменнай і калійнай солі, бурага вугалю. *Але яна,* дзякуючы сваёй незалежнасці і рупнай працы людзей, квітнее (цікавая дэталь: яйкі ў Даніі лічаць не штукамі, як мы прывыклі, а на вагу, кілаграмамі і тонамі). Беларусь жа мае такія запасы каменнай і калійнай солі, што можа завaліць тым і другім усю Еўропу. Ёсць рэзервовыя запасы нафты, буры вугаль, процьма торфу. Перакананы, што ёсць і жалезная руда. Яе проста не знайшлі, бо па-сапраўднаму не шукалі, не маючы ў тым пільнай патрэбы.

Беларусы не бяднейшыя за іншых на разумных людзей, ёсць у нас і армія эканамістаў, фінансістаў і г. д. Імі і будзе распрацавана праграма самастойнага развіцця з улікам спецыфічных асаблівасцяў. Геаграфічнае становішча Беларусі вельмі выгаднае. Беларусь ляжыць паміж Расіяй і Польшчай, Украінай і Прыбалтыкай. За чужыя грузы, якія будуць перавозіцца праз нашу тэрыторыю, нам будуць плаціць, як гэта робяць ва ўсім свеце. Безумоўны плюс і наша невялікая, паводле еўрапейскіх мерак, шчыльнасць насельніцтва.

Цяперашняе кіраўніцтва рэспублікі верыць, або робіць выгляд, што верыць, быццам Масква кампенсуе хоць частку нашых чарнобыльскіх стратаў. Але пакуль Беларусь падпарадкоўваецца Маскве, гэтыя надзеі марныя.

Мабыць, ніводная з савецкіх рэспублік не мае такіх гарманічных суадносін прамысловасці *і сельскай гаспадаркі,* як Беларусь. Незалежнай Беларусі прыйдзецца толькі скарэкціраваць гаспадарчыя сувязі, пераарыентаваць іх галоўным чынам на ўнутрырэспубліканскія, як мага змякчаючы залежнасць ад замежных пастаўшчыкоў.

Незалежнасць дазволіць нам нарэшце пазбыцца жахлівых атамных складаў, размешчаных на нашай зямлі, чужога войска, што і ў мірны час дратуе нашы палеткі манеўрамі, карыстаецца нашым жыллёвым фондам, паглынае харчовыя запасы.

І, нарэшце, самае важнае: *незалежнасць захавае беларусаў* як этнас, спыніць размыванне нацыі. Рушыць уперад свабодная культура, усе мастацтвы, Беларусь перастане губляць таленты і розумы, якія сёння для сваіх патрэб высмоктвае Расія.

Няўжо іншыя рэспублікі скарыстаюць шанц стаць вольнымі, а беларусы пагрэбуюць ім?

Іван ЛАСКОЎ.

г. Якуцк.

ЦІ ТОЛЬКІ РАСЧАРАВАННЕ?..

(Пачатак на стар. 5).

раць аб уласным кавалку зямлі.Неяк разгаварыўся з адным нашым вяскоўцам, бацькі якога некалі вялі тут аднаасобную гаспадарку. А ты помніш, пытаюся, дзе быў бацькаў надзел? Памятаю, адказвае, магу і зараз паказаць, хоць усё там перамянілася, перааралася...»

Анатоль Трахімавіч запрашае мяне паглядзець іхні Палац культуры (ён прымыкае да саўгаснай канторы). Праз якую хвіліну трапляем на прыгожую галерэю, што навісае над вялікай танцавальнай залай. Спускаемся па лесвіцы ўніз, заходзім у глядзельную залу, потым у бібліятэку з доўгімі стэлажамі кніг. Бібліятэкарка расказвае, што ў іх каля васьмісот чытачоў. Падыходзіць да нас дырэктар Дома культуры Хрысціна Аляксандраўна, жонка Анатоля Трахімавіча, іх дачка Марына — героі драмы, што *разыгралася ў гэтых сценах.* Я пытаюся ў жанчын, якімі яны кіраваліся матывамі, выходзячы з партыі. Аказалася, што абедзве *яны па адукацыі гісторыкі.* «Гісторык больш, чым хто іншы, павінен умець аналізаваць жыццё, рабіць з гэтага пэўныя высновы»,— кажа Хрысціна Аляксандраўна. Трыццацігадовая Марына ўсміхаецца: «Вы ж ведаеце, якія цяпер разумныя і цікаўныя дзеці. Пачынаю ўрок, а яны мне: раскажыце, што такое ГУЛАГ, або: чаму ў нас толькі адна партыя?, ці праўда, што некалі ні шчылі заможных сялян? Спрабавала гаварыць дзецям праўду, хоць сяму-таму ў школе гэта не падабалася. Ну, а цяпер, калі выйшла з партыі, казаць тую праўду будзе лягчэй...».

А ЦЯПЕР невялікае пасляслоўе да майго аповяду.

Як вядома, у апошнія гады з КПСС выйшла каля мільёна чалавек. Сярод іх і аўтар гэтых радкоў. Адны пры гэтым пішуць заявы з выкладаннем матываў свайго няпростага кроку, другія выбіраюць іншы шлях—спыняюць плату членскіх узносаў, каб выйсці пацiху. *Гэта так, к слову. Хочацца* мне паразважаць вось пра што. Хоць у новым партыйным статуце гаворыцца, што кожны *член партыі мае права* добраахвотна выйсці з яе, услед тым добраахвотнікам часта нясуцца рознага роду абвінавачванні. Іх імкнуцца зняславіць, скампраметаваць, як гэта і здарылася з Жулегамі. Рэдакцыя атрымлівае лісты, аўтары якіх пішуць, што на працы (пераважна ў навучальных і навукова-даследчых інстытутах, школах, дзяржаўных установах) іх папярэджваюць: хто выйдзе з партыі, развітаецца з пасадай. Ці даводзіць, што гэта з'яўляецца грубым парушэннем правоў чалавека. Ці ведаюць пра гэта ў ЦК КПБ, калі ўзяць вышэй — у Палітбюро ЦК КПСС? Мяркую, што ведаюць, але ж — не спыняюць «ретивых», нават ухваляюць...

Цяпер пра другое, мо больш балючае. Пераважна ў абывацельскім асяроддзі на адрас тых, хто выйшаў з партыі, можна чуць такія папрокі: калі *трэба было рабіць кар'еру,* дык у тую КПСС бегам беглі, а калі мінулася кату масленіца, пачалі даваць задні ход...

Што тут сказаць? *Хто ў партыі* быў пры чынах, пры, як цяпер кажуць, кармушцы, той там і застаўся. Але ж справа ў тым, *што сапраўды больш-менш* адказная пасада прадугледжвала наяўнасць партыйнага білета. Раскажу, як паступаў у партыю я. Працаваў тады загадчыкам сельскагаспадарчага аддзела райгазеты. Аднойчы, было гэта ў сакавіку 1958 года, выклікае мяне рэдактарка і перадае гаворку, якая адбылася на бюро райкома партыі. Сутнасць яе — на пасадзе загадчыка газеты нельга трымаць беспартыйнага чалавека. Так што, сказала рэдактарка, давай паступай у партыю... З вышыні сённяшніх гадоў магу пасміхнуцца. А тады я прамаўчаў і зрабіў так, як мне прапанавалі...

І апошняе. Аднойчы мяне папракнуў сябра: «Вось ты *крытыкуеш сістэму, а сам некалі* ў сваёй палітаддзельскай газеце спрыяў калектывізацыі...» Сапраўды, у 1952 годзе я пасля скончэння універсітэта быў размеркаваны на працу ў палітаддзельскую газету Смаргонскай МТС «Сталінец». Там, у якасці адказнага сакратара гэтага лістка, відаць, сапраўды «паспрыяў» калектывізацыі, якая тады праводзілася ў заходніх абласцях Беларусі. Вінаваты. Але скажыце, чаму чалавеку, які неяк служыў сістэме, трэба адмаўляць у праве скінуць путы, якія, хай сабе добраахвотна, насіў? Галоўнае, на маю думку, правільна асэнсаваць свае жыццё, пазбавіцца фальшывых ілюзій. І пакаяцца.

Пакаяцца ніколі не позна.

Міхась ЗАМСКІ.

Воранава — Мінск.

ДЗЕЯ ПЕРШАЯ

Карціна І

Прыстойная па нашым часе кватэра. Вечар. Многа кветак. Над сталом, застаўленым па краях крышталёвымі чаркамі і пустымі фарфоравымі сподкамі, палае вялікая люстра ў выглядзе кароны. Астатняе абсталяванне ў кватэры таксама найноўшае. Відаць, што збіраецца нейкая бяседа. Той-сёй з гасцей ужо тут: малады чалавек у вайсковай форме лётчыка; сямейная пара — ён і яна; і яшчэ адзін мужчына, ужо ў гадах, але з выглядам усё роўна як маладога. Лётчыка завуць АНДРЭЕМ. Сямейную пару — АНТАНІНАЙ і ВАЛЬДЭМАРАМ. Вядома, мае сабе імя і мужчына з выглядам усё роўна як маладога чалавека: АНАТОЛЬ ІВАНАВІЧ. З кухні ў пакой заходзіць з талеркамі ў руках ГАСПАДЫНЯ Людміла Міхайлаўна ў палатняным фартуху.

ГАСПАДЫНЯ: Ну вось, стол ужо, лічы, падрыхтаваны. Засталося паставіць выпіўку ды закуску.

АНАТОЛЬ ІВАНАВІЧ **(нібыта злавесна).** Ужо поўнач наступае, а Германа няма...

АНТАНІНА. А я колькі помню госці ў Левановічаў, дык...

ГАСПАДЫНЯ. Ты ўжо дагаворвай, Антаніна, чым табе не падабаюцца госці ў Левановічаў?

ВАЛЬДЭМАР. Мая жонка хоча сказаць, што гаспадар, гэта значыць, Левановіч Эдуард Сямёнавіч, у свой дзень нараджэння заўсёды спазняецца на вячэру ў дом.

АНАТОЛЬ ІВАНАВІЧ. Во-во, Людміла Міхайлаўна, спазняецца ваш супруг, дарма што кожны раз гасцей запрашае.

ГАСПАДЫНЯ. Я зноў у лабараторыю пазваню.

АНАТОЛЬ ІВАНАВІЧ. Пазвані, пазвані, Людміла Міхайлаўна, пашукай свайго супруга.

ГАСПАДЫНЯ. Неяк вы, Анатоль Іванавіч, задужа змрочна?..

АНАТОЛЬ ІВАНАВІЧ. Гэта не знарок. Сёння чамусьці ўвесь час у крайнасці мяне кідае. Дарэчы, дзе гэта падзеўся Даўгучыц? Ён што, на кухні ў вас, Людміла Міхайлаўна?

ГАСПАДЫНЯ. Што, вы не ведаеце, дзе можна знайсці ў чужым доме Даўгучыца? Пакуль усе выгоды не ацэніць ды не паспрабуе...

Усе смяюцца.

АНАТОЛЬ ІВАНАВІЧ. Ды ўжо ж...

Зноў усе смяюцца. Як на тое, заходзіць Даўгучыц.

ДАЎГУЧЫЦ. Бачу, і сёння Эдзік верны сабе. Няйначай, другую кампанію недзе частуе.

ГАСПАДЫНЯ. Штосьці не падобна. Я ўжо колькі разоў званіла — лабараторыя не адказвае. А можа б, ты, Андрэй, заняўся гэтым? **(Глядзіць на лётчыка.)** Усё-такі брат твой.

АНДРЭЙ **(смяецца).** Брат мой, а муж твой. **(Устае з канапы, ідзе ў калідор.)**

ДАЎГУЧЫЦ. Ат. Эдзік заўсёды так.

АНАТОЛЬ ІВАНАВІЧ. Не гавары на чалавека *лішняе.*

ДАЎГУЧЫЦ. Помню, гадоў пяць таму дык і зусім не прыйшоў. Можа, і сёння давядзецца *папіць-паесці без імянінніка.*

АНТАНІНА. Як гэта без імянінніка?

ВАЛЬДЭМАР. Сапраўды, *што пра нас падумаюць?*

І з гэтага чамусьці смяюцца; можа, таму, што...

ДАЎГУЧЫЦ. Гэта яшчэ што! Левановіч *не паспеў да ўрачыстага стала* ў свой дзень нараджэння! Гэта нават... Словам, за выдатным чалавекам штосьці *такое павінна цягнуцца* — ці анекдот, ці звычайная плётка. Без гэтага ў вышэйшым свеце няма асобы. Ды і ўвогуле...

ГАСПАДЫНЯ. Што ўвогуле?

ДАЎГУЧЫЦ. А тое, мадам, што не толькі шляхі гасподнія невядомыя, але і справы чалавечыя не заўсёды на віду. Я вось сёння быў на пісьменніцкім з'ездзе...

АНТАНІНА. Ну і што нашы пісакі там новае выдумалі?

ВАЛЬДЭМАР. А што яны могуць выдумаць? Хіба што новую «Лысую гару».

Іван ЧЫГРЫНАЎ

ХТО ВІНАВАТЫ

Драматычная фантазія на чарнобыльскую тэму ў дзвюх дзеях

Дзейныя асобы:

ЭДУАРД ЛЕВАНОВІЧ — вучоны-энергетык.
ГАСПАДЫНЯ кватэры — яго жонка Людміла Міхайлаўна.
АНДРЭЙ ЛЕВАНОВІЧ — брат Э. Левановіча, лётчык з падраздзялення так званай «кліматычнай вайны».
ПІСЬМЕННІК Павел Дзямідавіч.
АНТАНІНА І ВАЛЬДЭМАР — проста муж і жонка, нейкія сябры Левановічаў.
АНАТОЛЬ ІВАНАВІЧ, ДАЎГУЧЫЦ — таксама сябры Левановічаў.
КАМАНДЗІР ПАДРАЗДЗЯЛЕННЯ.
КАПІТАН—І, КАПІТАН—ІІ.
АЛЯКСЕЙ СЕВАСЦЯНАВІЧ — сакратар партыйнага камітэта.
СЯЛЯНЕ — першы, другі, трэці.
ЛЯСНІК, ПЧАЛЯР — альбо першы мужык, другі мужык.
РАМАН АНТОНАВІЧ — дырэктар саўгаса.
ДЗІНА ДАВЫДАЎНА — вясковая настаўніца.
КАРЭСПАНДЭНТ (з экрана).
МІЛІЦЫЯНЕР І ЦЫВІЛЬНЫ.

АНАТОЛЬ ІВАНАВІЧ. Цікава, аўтара так і не знайшлі?

ВАЛЬДЭМАР. Дзе яго знойдзеш? Ананімны твор.

АНАТОЛЬ ІВАНАВІЧ. У наш час ды ананімны?

ВАЛЬДЭМАР. Крыміналісты перабольшваюць сваё аналітычнае значэнне. КэГэБэ таксама. На абываталя разлічана.

АНАТОЛЬ ІВАНАВІЧ. Вось што значыць галоснасць, дэмакратыя!.. Нават дзяржаўную бяспеку ўжо бяруць пад сумненне.

ВАЛЬДЭМАР. Пабойцеся Бога, Анатоль Іванавіч, я не дзяржаўную бяспеку бяру, як вы кажаце, пад сумненне. Вы мяне не так зразумелі. Я меў на ўвазе цяперашнія тэхнічныя магчымасці крыміналістыкі.

АНТАНІНА. Кіньце вы, а то, не дай Бог, і праўда дагаворыцеся.

АНАТОЛЬ ІВАНАВІЧ. Во-во, Антаніна Бацькаўна, сачыце за мужам, не давайце яму язык распускаць, дарма што на двары перабудова. Нябось, вершык гэты ведаеце?

Товарищ, верь,
Пройдет она,
Так называемая гласность,
И комитет госбезопасности
Припомнит наши имена.

АНТАНІНА. Вучыся ў Анатоля Іванавіча, Вальдэмарчык.

ВАЛЬДЭМАР. Але ж Анатоль Іванавіч мастак даводзіць гаворку да небяспечнага моманту. Колькі помню, кожны раз вось гэтак — усе вінаваты, адзін ён...

АНАТОЛЬ ІВАНАВІЧ **(паднімае рукі).** Цур-цур-цур!... Ведаеце, як мае прозвішча па-балтцку? Без блох. Так што... Шукайце вінаватых у іншым месцы.

Заходзіць Андрэй.

АНДРЭЙ. Глуха.

АНТАНІНА. Нават на братаў званок не адказвае?

ГАСПАДЫНЯ. Ладна, Андрэй, брат сабе як хоча, а мы... У нас ёсць і выпіць што і закусіць чым, а найперш — госці. Будзем сядаць за стол. Ты нясі з ванны напіткі, а я хуценька зноў на кухню. Хто мне паможа?

АНДРЭЙ. А я і памагу. Прынясу бутэлькі, потым пачну закусь насіць з кухні.

Людміла Міхайлаўна з дзеверам выходзяць.

ВАЛЬДЭМАР **(да Даўгучыца).** Дык што там на пісьменніцкім з'ездзе? У іх, нашых пісьменнікаў, хоць што, хоць дробненькае, але здарыцца. Дык што сёлета?

ДАЎГУЧЫЦ. Усё тое ж — як вясной каля купіны, калі жабы ікру кладуць. Топчуць адзін аднаго. Але я не пра гэта хацеў. Зрэшты, пра з'езд вам раскажа дэлегат. Нябось, Людміла Міхайлаўна не забыла пра свайго куміра?

Заходзіць з падносам Гаспадыня.

ГАСПАДЫНЯ **(пачуўшы Даўгучыцавы словы).** І не забыла, і запрасіла, і на першы тост змовіла. **(Ставіць талеркі на стол.)**

АНТАНІНА **(паказваючы на паднос).** Хто цяпер носіць?.. Цяпер, Людмілачка, возяць посуд са стравамі на калёсіках. Адстаяце ад людзей, Левановічы!

ГАСПАДЫНЯ. За людзьмі, Антанінaчка, усё роўна не ўгонішся. Асабліва пры такім гаспадару, як мой. Ну, дзе яго носіць?

АНТАНІНА **(смяецца).** А можа, гэта і добра, што мы тут без яго будзем. Няхай яму там ікнецца.

ГАСПАДЫНЯ **(ужо нібыта ўзлавана).** Дзе гэта там?

АНТАНІНА. Ну...

ГАСПАДЫНЯ. Хіба што... Ты тут, Тонечка, сярод мужчын разбэшчваешся... Хадзем-тка лепей паможаш мне на кухні.

АНТАНІНА. Я ж даўно прапанавала табе свае паслугі.

ВАЛЬДЭМАР. Дапусцім, не ты сама, а я спрабаваў цябе надаўмець.

АНТАНІНА **(пляскае мужа па руцэ).** А ты вечна!.. Падхалім!

Заходзіць з бутэлькамі Андрэй.

АНДРЭЙ. Хто падхалім?

ДАЎГУЧЫЦ. Ды ўсе мы тут, таварыш старшы лейтэнант, падхалімы. Нявестку тваю ўлашчваем, каб без вячэры не застацца.

АНТАНІНА. Ды што вы нам хацелі расказаць, пан Даўгучыц?

ДАЎГУЧЫЦ. Ды вось ніяк не ўзаб'юся на першы сказ. Усё нечым заняты важным. А пра галоўнае...

АНАТОЛЬ ІВАНАВІЧ. Хто скажа — што цяпер галоўнае?

ДАЎГУЧЫЦ. Галоўнае — заўсёды ў мінулым. Цяпер, бачыце, за Сталіна моцна бяруцца. Героямі становяцца Бухарын, Каменеў...

АНАТОЛЬ ІВАНАВІЧ. Ну, тут даўно ўсё зразумела. Раз узнікаюць гэтыя постаці, значыць, наступны з гістарычнай цемры выйдзе Леў Давыдавіч.

ДАЎГУЧЫЦ. Ты так думаеш?

АНАТОЛЬ ІВАНАВІЧ. А тут і высільвацца дужа не варта.

ДАЎГУЧЫЦ. Як сказаць. Але паслухайце.

АНТАНІНА. Ну так, пра галоўнае... А хто такі Леў Давыдавіч?

АНАТОЛЬ ІВАНАВІЧ. Лейба.

АНТАНІНА. Хто-хто?

ДАЎГУЧЫЦ. Анатоль Іванавіч усё яшчэ гуляе ў канспірацыю. Леў Троцкі.

АНТАНІНА. А што, Анатоль Іванавіч у нас антысеміт?

АНАТОЛЬ ІВАНАВІЧ. Ну, вы і скажаце, Антаніна Бацькаўна.

АНТАНІНА. Дарэчы, у майго бацькі імя ёсць, таксама штосьці падобнае на Лейбу.

АНАТОЛЬ ІВАНАВІЧ. Дагаворвайце. Як гэта павінна гучаць — Лейбаўна?

ДАЎГУЧЫЦ. Ат, гаворыце абы пра што!.. Лепей і праўда паслухайце. Гэта мне расказаў сёння адзін журналіст. Чарненка, калі яшчэ жыў Брэжнеў, а Чарненка загадваў у ЦэКа кадрамі, сабраў у Маскву з усёй краіны загадчыкаў аддзелаў арганізацыйна-партыйнай работы. Парадак дня нарады вызначаны не быў, але хадзілі ціхія чуткі, што на ёй будзе Брэжнеў. Усе прыехалі з тоўстымі партфелямі, набітымі паперамі на кожны выпадак. І вось выходзіць з бакавога пакою Чарненка, а за ім... Не, не так. Спачатку выносяць велічэзны партрэт Другога Ільіча, а ўжо за ім выходзіць Чарненка.

АНАТОЛЬ ІВАНАВІЧ. Дык дзе ж тут галоўнае?

ДАЎГУЧЫЦ. Пачакай, гэта я, відаць, нецікава расказваю. Словам, два лэйбусы патрымалі з паўгадзіны на руках партрэт, тады Чарненка пытае ў загадчыкаў аддзелаў арганізацыйна-партыйнай работы — ну, як, падабаецца вам наш дарагі Леанід Ільіч? Так, так, заківалі галовамі загадчыкі. Ну вось, усё роўна як з палёгкай уздыхнуў Чарненка, і загадаў выносіць партрэт. Загадчыкі думалі, што пасля гэтага нарэшце пачнецца нарада, але не. Чарненка падзякаваў усім, хто прыехаў на нараду, і распусціў.

АНАТОЛЬ ІВАНАВІЧ. Гэтую сцэну ў кіно паказваць бы.

АНТАНІНА. Дык хіба не паказвалі самога Чарненку? Ужо амаль мёртвага. У бальніцы. Грышын падняў Генеральнага з ложка, падпёр нейкімі калкамі ззаду і загадаў кінахранікёрам здымаць.

АНАТОЛЬ ІВАНАВІЧ. Было, было і такое. Грышын хацеў быць Генсекам услед за Чарненкам, а перад тым Чарненка імкнуўся пераняць уладу ад Брэжнева. Цікава, як гэта Гарбачову ўдалося прабіцца на першае месца?

ДАЎГУЧЫЦ. Пакуль тайна.

АНАТОЛЬ ІВАНАВІЧ. Ах, гэтыя тайны. Крамлёўскія тайны. Дарога для іх адтуль пакуль адна — альбо ў анекдоце выскачыць, альбо ў прамежках паміж зменай каравула, калі расчыняюцца на нейкі момант жалобныя вароты.

ГАСПАДЫНЯ. Была я сёння на рынку, што-кольвечы дакупіць да стала. Дык там нейкі юродзівы выступаў. Я ажно здзівілася, чаму не забірае яго міліцыя?

ДАЎГУЧЫЦ. Было за што?

ГАСПАДЫНЯ. Ды ў нас цяпер любога бяры і саджай за доўгі язык. Вас тут — кожнага.

АНАТОЛЬ ІВАНАВІЧ. То й гаспадыньку тады!

ГАСПАДЫНЯ. А я і не адмаўляюся.

АНТАНІНА. Вечна мы вось так — чалавек хоча нешта сказаць, а мы ўжо напагатове, наморднік на яго. Дайце Людмілачцы дагаварыць. Ну, дык што там юродзівы?

ГАСПАДЫНЯ. Бэсціў усіх, Тонечка, бэсціў. Прадказваў канец свету. Казаў, што па святому пісанню прынясе яго з сабой нейкі мечаны. Пра Гарбачова ён не заікаўся. Але ўсе зразумелі, што якраз Гарбачоў і меўся на ўвазе. У яго ж на галаве знак.

АНАТОЛЬ ІВАНАВІЧ. Ну вось, а вы кажаце — няма за што вас саджаць. Як гэта там сказана?

ВАЛЬДЭМАР. Дзе?

АНАТОЛЬ ІВАНАВІЧ. Ну, у тым вершыку. Пра галоснасць, ЧаКа і перабудову.

ВАЛЬДЭМАР. Пабойцеся Бога, Анатоль Іванавіч. Вы ж самі яго нядаўна дэкламавалі.

АНАТОЛЬ ІВАНАВІЧ. Няўжо? Якая неасцярожнасць!

ВАЛЬДЭМАР. Альбо знарочыстасць.

АНАТОЛЬ ІВАНАВІЧ. Выходзіць, што я правакатар?

АНТАНІНА **(ускідваецца).** Ну-ну, хлопчыкі!

ГАСПАДЫНЯ. Але ж трэба хутчэй саджаць вас за стол, а то звярэеце. **(Выходзіць.)**

АНТАНІНА. Нам бы хіраманта цяпер сюды.

ВАЛЬДЭМАР. Ці хоць бы цыганку.

АНТАНІНА. Кажуць, экстрасенсы хутка будуць мець...

АНАТОЛЬ ІВАНАВІЧ. Можа, і праўда перакваліфікавацца?

АНТАНІНА. А што? Адзін мой знаёмы так і зрабіў.

АНАТОЛЬ ІВАНАВІЧ. Ну і што, дасягнуў поспеху?

АНТАНІНА. Ва ўсякім разе, падае надзеі. Але... Словам, яшчэ ўсё наперадзе. А таварыш Гарбачоў сапраўды чалавек... Ну, незразумелы. Прынамсі, для мяне.

ДАЎГУЧЫЦ. Навошта дарэмна непакоіцца? Няхай ён сабе працягвае цараваць над намі, а мы будзем...

АНАТОЛЬ ІВАНАВІЧ. А мы?

АНТАНІНА. А мы будзем тым часам патрохі пляткарыць пра яго.

ДАЎГУЧЫЦ. А найбольш — пра яго жонку, Раісу Максімаўну.

АНАТОЛЬ ІВАНАВІЧ. Дарэчы, чаму да яе так нядобра ставяцца жанчыны?

АНТАНІНА. Хіба толькі жанчыны?

АНАТОЛЬ ІВАНАВІЧ. Ва ўсякім разе...

АНТАНІНА. Ва ўсякім разе, няхай дужа не вылазіць наперад мужа.

АНАТОЛЬ ІВАНАВІЧ. Усёткі зайздрасць?

ДАЎГУЧЫЦ. Ну, тут штосьці іншае. Можа, вінаваты найперш погалас людскі. Гэта як перад вывяржэннем вулкана. Людзі глуха наракаюць на штосьці, а ніхто пакуль не разумее — праз што, дзеля чаго. Таму і вінаватых шукаюць не там, дзе трэба. Ну, а тут Раіса Максімаўна... Як не ўключыш тэлевізар, дык яна. Ды наперад усіх.

АНАТОЛЬ ІВАНАВІЧ. Нічога, прывыкнеце.

ВАЛЬДЭМАР. Было б дзеля чаго.

АНАТОЛЬ ІВАНАВІЧ. Гэта ўжо лёс такі ўсіх царыц.

АНТАНІНА. Але ж і размовы сёння ў нас!

ДАЎГУЧЫЦ. Дык яны ва ўсіх цяпер такія размовы. Дападзі да столі ці да падлогі — ва ўсіх кватэрах пра адно і тое ж: глухія нараканні, далёкае клакатанне лавы пад зямлёй. Так што... А што наконт усяго гэтага ваш знаёмы гаворыць?

АНТАНІНА. Які?

ДАЎГУЧЫЦ. Ну, той, што падаўся ў хіраманты.

ВАЛЬДЭМАР. Навошта хірамант? Усё ўжо прадказана. У Бібліі.

ДАЎГУЧЫЦ. У Бібліі?

ВАЛЬДЭМАР. Ну так, у Бібліі. Недзе ж у Левановічаў ёсць Біблія?

Устае з канапы, ідзе ў сумежны пакой, прыносіць адтуль кнігу.

АНТАНІНА **(працягвае руку).** Пакажы!

ВАЛЬДЭМАР. А ці дастойна ты ўзяць у рукі ды зняць з яе пячаткі? **(Да Анатоля Іванавіча.)** Дзе тут?.. У якім раздзеле найбольш прадказанняў?

АНАТОЛЬ ІВАНАВІЧ. Адгортвай апошнія старонкі ў новым пісанні — Іаана Багаслова.

ВАЛЬДЭМАР **(чытае).** І калі ён зняў чацвёртую пячатку, я пачуў голас чацвёртай жывёліны, якая гаварыла: ідзі і глядзі. І я глянуў, і вось, конь бляды, і на ім коннік, якому імя смерць; і пекла рухалася за ім і дадзена яму ўлада над чацвёртаю часткай зямлі — забіваць мечам і голадам, і морам і звярамі зямнымі...

АНАТОЛЬ ІВАНАВІЧ. Гэта не зусім тое, Вальдэмар. Дайце мне.

Вальдэмар падае кнігу. Анатоль Іванавіч шукае знаёмае месца ў ёй.

АНТАНІНА. Вы пра самае жахлівае, што будзе...

АНАТОЛЬ ІВАНАВІЧ **(чытае).** І сем ангелаў, якія мелі сем труб, падрыхтаваліся трубіць. Першы ангел пратрубіў, і выдаў град і ўспыхнуў агонь, змяшаныя з крывёю, і ўпалі на зямлю; і трэцяя частка дрэў згарэла, і ўся трава зялёная згарэла. Другі ангел пратрубіў, і нібыта вялікая гара, палаючы агнём, абрынулася ў мора; і трэцяя частка мора зрабілася крывёю. Тады пратрубіў трэці ангел, і ўпала з неба вялікая зорка, што гарэла нібыта свяцільнік, і пала на трэцюю частку рэк і на вытокі вод. Імя гэтай зорцы палын; і трэцяя частка вод зрабілася палыном, і многія з людзей памерлі ад вод, таму што яны сталі горкія. Чацвёрты ангел пратрубіў...

Чуецца званок у дзверы. Андрэй ідзе ў калідор адчыняць. Трымаючы ў руках Біблію, Анатоль Іванавіч чакае, пакуль зойдзе ў пакой хтосьці новы.

АНТАНІНА **(спрабуе адгадаць).** Госць ці гаспадар?

ВАЛЬДЭМАР. Гаспадар...

ДАЎГУЧЫЦ. Госць...

ВАЛЬДЭМАР. А можа, кеге-бе-е-е?

(Працяг на стар. 14—15).

ХТО ВІНАВАТЫ

(Пачатак на стар. 12—13).

Адчыняюцца дзверы, заходзіць з кветкамі Павел Дзямідавіч.

ПІСЬМЕННІК. Рад бачыць старую, але пачэсную кампанію. Дзе ж імяніннік?

ДАЎГУЧЫЦ. Імяніннік, Павел Дзямідавіч, яшчэ на рабоце.

ПІСЬМЕННІК. Колькі ж яе ў яго, тае работы?

АНТАНІНА. А ён за ўсіх.

ПІСЬМЕННІК. Ну што ж, ён за нас, а мы за яго.

Заходзіць гаспадыня.

ГАСПАДЫНЯ. Павел Дзямідавіч правільна кажа — ён недзе за нас, а мы за яго.

ПІСЬМЕННІК. Дазвольце, Людміла Міхайлаўна, пацалаваць ручку. І гэтыя кветкі вам нёс.

Гаспадыня бярэ ад яго кветкі, стаўляе ў вазу.

ГАСПАДЫНЯ. Знаёміць вас не трэба?

Госці рассаджваюцца вакол стала.

ПІСЬМЕННІК **(акурат устрывожана)**. І што, вось так, не будзем чакаць імянінніка?

ГАСПАДЫНЯ **(какетліва)**. І не будзем, Павел Дзямідавіч!

ПІСЬМЕННІК. Што вы тут чыталі?

АНАТОЛЬ ІВАНАВІЧ. Біблію.

ПІСЬМЕННІК. Раней да Маркса звярталіся, да Леніна.

АНАТОЛЬ ІВАНАВІЧ. Можа, таму, што пра Біблію забылі?

ПІСЬМЕННІК. Я пра Біблію ніколі не забываў. Пісьменнік без Біблії, можна сказаць, нішто. Іншая справа, што спасылкі на Біблію ў мяне выкрэслівалі. А вы што, Анатоль Іванавіч, цяпер у галіне багаслоўя практыкуеце?

АНАТОЛЬ ІВАНАВІЧ. Я — гісторык шырокага профілю. Да гэтага мы проста, часам, гаварылі па Біблії, але не ўпаміналі яе.

Гаспадыня ляскае відэльцам па бутэльцы.

ГАСПАДЫНЯ. Павел Дзямідавіч, за вамі першае слова.

ПІСЬМЕННІК. Тост без імянінніка?

ГАСПАДЫНЯ. Думаю, Левановіч не пакрыўдзіцца.

ПІСЬМЕННІК. Гэты наш Левановіч... Анекдот. Толькі навошта мне ўдзельнічаць у гэтым анекдоце?

АНТАНІНА. Вы скажыце свой тост, а ўсё астатняе пойдзе, як трэба.

ПІСЬМЕННІК. Ну то... за нашага імянінніка. Няхай яму...

Госці выпіваюць, накідваюцца на закусь.

ДАЎГУЧЫЦ **(да пісьменніка)**. Што там на з'ездзе было пасля?

ПІСЬМЕННІК. Калі вы пайшлі?

ДАЎГУЧЫЦ. Пасля вашага выступлення.

ПІСЬМЕННІК. Значыць, з'езд прайшоў без вас, калі вы гэтак рана пайшлі з яго. Адбыліся выбары. Я больш не сакратар. Супроць мяне прагаласавала адна чацвёртая частка членаў Саюза пісьменнікаў. Пасля гэтага сакратар ЦэКа сказаў мне, што сакратарыят ЦэКа рашыў не рэкамендаваць мяне.

ДАЎГУЧЫЦ. Але па вас не відаць, што вы апынуліся без пасады?

ПІСЬМЕННІК. Падумаў раптам: трэба рыхтавацца да старасці. Усё роўна калісьці давядзецца пра гэта дбаць. Пісьменнік павінен думаць увесь час пра старасць.

АНТОН ІВАНАВІЧ. Гм, а мне здавалася, што ваш брат заўсёды павінен быць малады.

ПІСЬМЕННІК. Гэта вам сапраўды так здавалася. Бо, мусіць, не ведаеце, што азначае — кэбэжэ?

АНАТОЛЬ ІВАНАВІЧ. Звычайная абрэвіятура і нічога больш.

ПІСЬМЕННІК. Гэта, дарагі мой Анатоль Іванавіч, расшыфроўваецца так: калі буду жывы. Леў Талстой з самае маладосці ў дзённіках сваіх гэтак пісаў, загадваючы нешта наперад. І яшчэ ён часта гаварыў — пабойся Бога, бо паміраць жа давядзецца.

АНТАНІНА. Нешта ў нас сёння альбо абрэвіятуры нейкія, альбо... Дзе той гаспадар?

ПІСЬМЕННІК. Дзіўна было б, калі б ён цяпер знаходзіўся тут.

ГАСПАДЫНЯ **(устрывожана)**. Як гэта?

ПІСЬМЕННІК. Радыяцыя павышаная. Сёння ўвесь дзень пра гэта на з'ездзе шапталіся. Кажуць, заходнія радыёстанцыі перадаюць.

ВАЛЬДЭМАР. Цікава, пры павышанай радыяцыі гэта дазваляецца ўжываць? **(Бярэ са стала пляшку, пстрыкае пальцамі другой рукі па шкле.)**

ДАЎГУЧЫЦ. Па ўсім відаць, дарэмна мы пачыналі без гаспадара. Прафесар ужо б дакладна адказаў на такое пытанне.

ГАСПАДЫНЯ **(гэтак жа ўстрывожана)**. Ладна, памаўчыце-тка! **(Да пісьменніка.)** Павел Дзямідавіч, а калі сур'ёзна? Што там буржуі перадаюць?

ПІСЬМЕННІК. Далібог, Людміла Міхайлаўна, дакладна нічога не ведаю. Заняты быў увесь дзень з'ездаўскімі інтрыгамі. Але...

Звоніць тэлефон. Гаспадыня ўскоквае, бяжыць у калідор. Тады гукае адтуль.

ГАСПАДЫНЯ. Андрэй, гэта цябе!

Андрэй вылазіць з-за стала, выходзіць. З ім у калідоры застаецца і нявестка.

АНДРЭЙ **(бярэ трубку)**. Так, я. **(Слухае.)** Так точна. Выязджаю. **(Кладзе трубку.)**

ГАСПАДЫНЯ. Што гэта значыць — выязджаю?

АНДРЭЙ. А тое, Людміла Міхайлаўна, што кароткатэрміновы адпачынак мой, здаецца, ляснуў. Выязджаю кіеўскім цягніком да месца службы. Уранні павінен быць у часці.

ГАСПАДЫНЯ. Што-небудзь здарылася?

АНДРЭЙ. Хто ж пра гэта па тэлефоне скажа? Так што, абнімі за мяне брата. Няхай даруе, што не дачакаўся.

ГАСПАДЫНЯ. Ты ж хоць паспееў перакусіць? Ці яшчэ пасядзіш?

АНДРЭЙ. Загад ёсць загад — трэба ехаць. Неадкладна.

ГАСПАДЫНЯ. Як жа яны цябе знайшлі?

АНДРЭЙ. Мае адрасы па ўсім ланцугу, дзе бываю. Справа не хітрая і даволі дэталёва адпрацаваная. Я вось думаю, як мне зрабіць—ці то па-англійску знікнуць, ці то развітацца з гасцямі.

ГАСПАДЫНЯ. Ідзі, пакажыся.

Андрэй вяртаецца да гасцей. За ім ідзе Людміла Міхайлаўна.

АНДРЭЙ. Мушу пакінуць вас, дарагія таварышы...

ВАЛЬДЭМАР. Сабутыльнікі...

АНДРЭЙ. А хоць бы і так. З прыемнымі людзьмі нават горкую гарэлку салодка піць.

АНТАНІНА. Фу, Андрэй Сямёнавіч... Штосьці на вас не падобна гэта... Горкую гарэлку... піць... Вы лепей скажыце, што здарылася? Бамбяць?

АНДРЭЙ **(усміхаючыся)**. Увогуле — гэта ваенная тайна. Але і не бамбяць, і не страляюць. Служба. Спатрэбіўся на службе.

АНАТОЛЬ ІВАНАВІЧ. Ну вось. Выйшла, аказваецца, на праўду. Як гэта ў пісанні?

АНТАНІНА **(да Андрэя)**. І часта з вамі такое здараецца? Ну, што раптам выцягваюць з-за стала?

ВАЛЬДЭМАР. Абы не з пасцелі...

АНТАНІНА. Памаўчаў бы!.. Не шкодзіла б, каб цябе таксама іншы раз вось гэтак!..

Антаніна падыходзіць да лётчыка, цалуе. За ёй падыходзяць развітацца Вальдэмар, Даўгучыц... Адзін пісьменнік сядзіць панура за сталом і не кратаецца.

«Шчасліва вам»,— кажа Андрэй, выходзячы з пакою. Гасне святло.

Карціна II

Прыцемак так і застаецца ў апусцелай кватэры Левановічаў. Ціха адчыняюцца дзверы, заходзіць гаспадар, ЭДУАРД ЛЕВАНОВІЧ. Гаспадар уключае святло, бачыць — на стале, як кажуць, папіта і паедзена. На канапе ляжыць ДАЎГУЧЫЦ. Ад зыркага святла прачынаецца.

ДАЎГУЧЫЦ. Нарэшце і гаспадар стыкнуўся на двор.

ЛЕВАНОВІЧ. Бачу, і без мяне тут справіліся.

ДАЎГУЧЫЦ. Нездарма ж кажуць—калі Магамет не ідзе да гары, то гара ідзе да Магамета. Вось і мы...

ЛЕВАНОВІЧ. Памалацілі. Як на таку цапамі. Ты дык ажно ўхадокаўся, бачу.

ДАЎГУЧЫЦ. Ты не дужа накідвайся. Я ў Людмілы Міхайлаўны папрасіўся заначаваць. Сам ведаеш, дабірацца мне далёка. Ды й...

ЛЕВАНОВІЧ **(усміхаецца)**. Якраз вось у гэтым «ды й...» і сакрыта ўсё.

ДАЎГУЧЫЦ. А што ж рабіць скажаш, калі мне ў жыцці ўвогуле не шанцуе? Я ў цябе нават у туалет не грэбую хадзіць. Бо чэхаславацкі. А ў маім трэба стаяць пасля ўсяго над унітазам і падчышчаць. Ну, словам... Ды й канапа мая дзіравая стала. Урэшце, не без тваёй дапамогі, ты ж сам некалі спаў на ёй, калі не было куды падзецца.

ЛЕВАНОВІЧ. Сапраўды, канапа ў цябе мулкая. Застаецца толькі дзівіцца, чаму не замяніш?

ДАЎГУЧЫЦ. Прывычка, Эдуард Сямёнавіч, прывычка. Ну, што з таго выйшла, што жонку памяняў?

ЛЕВАНОВІЧ. Бачу, так і напрошваешся, каб шкадавалі? Без гэтага жыць не можаш. Але за гэта калі-небудзь і пабіць могуць.

Адчыняюцца дзверы з другога пакою. Выходзіць у халаце Людміла Міхайлаўна.

ГАСПАДЫНЯ **(да мужа)**. Я так і не разумею — ты гэта дзівачыш, ці што здарылася?

ЛЕВАНОВІЧ. Дзе Андрэй?

ГАСПАДЫНЯ. Выклікалі ў часць. Дарэчы, што ў яго за служба? Лётчык, а...

ЛЕВАНОВІЧ. Лётчык. Але служыць у камандзе так званай «кліматычнай вайны».

ГАСПАДЫНЯ. Ладна. Але чаму ты не гаворыш, дзе ты быў на свой дзень нараджэння?

ЛЕВАНОВІЧ. На рабоце. На Чарнобыльскай атамнай станцыі аварыя.

ДАЎГУЧЫЦ. Што гэта значыць?

ЛЕВАНОВІЧ **(сядае)**. Тое, што ў нас таксама павышаная радыяцыя.

ДАЎГУЧЫЦ. Калі гэта здарылася?

ЛЕВАНОВІЧ. Учора.

ДАЎГУЧЫЦ. Заходнія радыёстанцыі ўжо на ўсе галасы распавядаюць.

ГАСПАДЫНЯ. Ну і што ж будзе?

ЛЕВАНОВІЧ. Не ведаю. Пакуль справа засакрэчваецца. Але радыяцыя вялікая. У нас зашкаліла ўсе прыборы. Ёсць чуткі, што адзін з чатырох блокаў узарваўся.

ДАЎГУЧЫЦ. Гэта ж раўнасільна некалькім атамным бомбам!

ЛЕВАНОВІЧ. Так... Па радыяцыі...

ГАСПАДЫНЯ. Штосьці я не разумею. Пачакайце. Чарнобыль?.. Гэта ж недалёка, за некалькі кіламетраў ад нашай вёскі?! Там жа маці! Эдзік, там жа мая маці?!

ЛЕВАНОВІЧ. Я званіў у раён. Не дазваніўся.

ГАСПАДЫНЯ. О-о, Божа!.. **(Ідзе ў калідор да тэлефона.)**

ДАЎГУЧЫЦ **(да Левановіча)**. Раскажы падрабязна: што здарылася, чаму?

ЛЕВАНОВІЧ. Ніхто нічога не ведае. На ўсё наклала руку Масква. Але мы дазваніліся знаёмаму акадэміку — па яго словах выходзіць, што на станцыі ажыццяўлялі нейкі эксперымент.

ДАЎГУЧЫЦ. Якія могуць быць на атамнай станцыі эксперыменты? Спярша падарункі рабілі да дваццаць сёмага з'езда партыі, цяпер, бачыш, эксперымент. Вось і збылося прадказанне, хочаш вер, хочаш не вер. Мы тут, пакуль чакалі цябе, Біблію чыталі. Чарнобыль — гэта палын. Род палыну. Вось і выбухнула палын-зорка. Што ж цяпер будзе, Эдуард Сямёнавіч?

ЛЕВАНОВІЧ. Спытай пра што-небудзь лягчэйшае.

ДАЎГУЧЫЦ. Але ж ты вучоны... Энергетык...

ЛЕВАНОВІЧ. Атам даўно стаў палітыкай. Вось і цяпер справу бяруць у рукі палітыкі. Мы пачынаем даводзіць, што гэта вельмі небяспечна — выбух атамнага блока, а нам цыц, не панікуй! Я ўспамінаю сваё дзяцінства. Фронт у сорак першым затрымаўся на Бесядзі, на самым краю Беларусі, на паўднёвым усходзе. А Смаленск ужо к таму часу паў. Дык у нас мужыкоў палохалі, каб не расказвалі, што Смаленск здалі. Моў, панікёры, і ўсё тут. Аказваецца, кіраўнікі нашы нічому не навучыліся. Усё паўтараецца. Не ў тых формах, дык у гэтых, але паўтараецца.

ДАЎГУЧЫЦ. Дык што ж будзе?

ЛЕВАНОВІЧ. Бяда будзе, вось што! Катастрофа. Чарнобыльская радыяцыя ўжо над Скандынавіяй. Можаш уявіць, што робіцца вакол станцыі.

ДАЎГУЧЫЦ. Можа...

ЛЕВАНОВІЧ. Што — можа?

ДАЎГУЧЫЦ. Я падумаў, можа, трэба ўцякаць куды...

ЛЕВАНОВІЧ. Ад радыяцыі? Тым больш, што межаў распаўсюджання яе пакуль ніхто не ведае. Цэлы дзень сёння мы спрабавалі штосьці даведацца, удакладніць, але дарэмна. Далей свайго інстытута не здолелі прабіцца.

ДАЎГУЧЫЦ. Але Чарнобыльская станцыя на Украіне? Што ўкраінцы?

ЛЕВАНОВІЧ. Абстаноўка амаль такая ж... Ніхто дакладна нічога не ведае. Але некаторыя дзівакі радуюцца, што вецер учора дзьмуў не ў іх бок.

ДАЎГУЧЫЦ. Гэта як у анекдоце. Але ж учора на нас, заўтра — на іх. Дарэчы, а які вецер сапраўды ўчора быў?

ЛЕВАНОВІЧ. Паўночна-заходні.

ДАЎГУЧЫЦ. Значыць, сапраўды на нас дзьмуў?

ЛЕВАНОВІЧ. Выходзіць, так.

Заходзіць Гаспадыня.

ГАСПАДЫНЯ. Эдзік, я ніяк не магу дазваніцца!

ЛЕВАНОВІЧ. Куды ты звоніш? У маці ж тваёй тэлефона няма.

ГАСПАДЫНЯ. Затое ў школе ёсць. Ды і ў саўгаснай канторы тэлефоны стаяць ледзь не ў кожнага.

ЛЕВАНОВІЧ. Не старайся дарэмна. Туды цяпер не прабіцца. Да таго ж, ноч. Заўтра нашы вучоныя едуць на месца здарэння. У Чарнобыль. Так што...

ГАСПАДЫНЯ **(з неўразуменнем глядзіць на мужа)**. Што — так што?

ЛЕВАНОВІЧ. Тое, што я таксама еду. Адтуль пазваню ў раён. І ў вёску, да маці. І табе сюды. Супакойся.

ГАСПАДЫНЯ. Пра што ты гаворыш? Як я магу супакоіцца? У мяне ж там маці!

ЛЕВАНОВІЧ. Ну і што?

ГАСПАДЫНЯ. А тое, што твая маці далёка...

ЛЕВАНОВІЧ. Так, мая паспела памерці.

ГАСПАДЫНЯ. Ты гаворыш так, быццам рады гэтаму?

ЛЕВАНОВІЧ. Не крычы! Я стаміўся. Я вось вып'ю шклянку ды лягу.

ГАСПАДЫНЯ. Ну так, табе што? Тваёй маці небяспека не пагражае.

Левановіч уздыхае: «Не губляй галавы». Даўгучыц налівае яму чарку, тады сабе: «Тваё здароўе!» Левановіч п'е моўчкі, затым налівае сам, зноў п'е і не бярэ нічога ў рот.

ГАСПАДЫНЯ. Калі вы едзеце?

ЛЕВАНОВІЧ. Заўтра. Мне пазвоняць.

ГАСПАДЫНЯ. Я з табой таксама паеду.

ЛЕВАНОВІЧ. Туды, Люся, едуць спецыялісты. А не іх жонкі.

ГАСПАДЫНЯ. А ў мяне там маці!

ЛЕВАНОВІЧ. Ну, супакойся, супакойся!

ГАСПАДЫНЯ. Як гэта можна, што ніхто нічога не ведае?

ЛЕВАНОВІЧ. Чаму ж не ведаем? Ведаем, што ўзарваўся блок на Чарнобыльскай станцыі. Адсюль і вынікі. Ледзь не ваеннае становішча.

ГАСПАДЫНЯ. Я заўсёды баялася тваёй работы. Вось яна і паказала сябе.

ДАЎГУЧЫЦ. Людміла Міхайлаўна, пры чым тут Эдуард Сямёнавіч? Станцыю ў Чарнобылі не ён будаваў, не ён эксплуатаваў.

ЛЕВАНОВІЧ. І не я праектаваў.

ГАСПАДЫНЯ. Усе вы!.. Вунь Аляксандраў ледзь не пад ложкам у сябе збіраўся ставіць рэактар. А цяпер? Дзе ваш Аляксандраў? Словам, я еду на Палессе.

ЛЕВАНОВІЧ. Што табе рабіць на Палессі?

ГАСПАДЫНЯ. Там у мяне маці. Трэба забраць адтуль, калі яшчэ жывая.

ДАЎГУЧЫЦ **(да Левановіча)**. Няхай едзе. Якое ёй жыццё цяпер? Адна трывога. А я ўсё-ткі паспрабую дабрацца ў свой мікрараён. Можа, таксі падхаплю.

ЛЕВАНОВІЧ. Я ж не ведаў, што ты ў нас заначаваў, а то б машыну не адпускаў.

ДАЎГУЧЫЦ. Дарэчы, засцерагчыся ад радыяцыі можна?

ЛЕВАНОВІЧ. Практычна? Не. Трэба пакідаць заражаную тэрыторыю. А ўвогуле... Ніхто не гатовы да яе.

ДАЎГУЧЫЦ. Я так разумею, што... Словам, ратуйся не ратуйся, а канец вядомы. Ну, бывайце, таварышы Левановічы. Калі спатрэблюся — званіце. **(Выходзіць.)**

ГАСПАДЫНЯ **(да мужа)**. А гэта сапраўды страшна?

ЛЕВАНОВІЧ. Што — гэта?

ГАСПАДЫНЯ. Ну...

ЛЕВАНОВІЧ. Страшней не бывае.

У кватэры зноў паціху настае змрок.

Карціна III

Падраздзяленне так званай «кліматычнай вайны». Над картай, што на стале ў назіральнай вышцы, схіліліся вайскоўцы: КАМАНДЗІР ПАДРАЗДЗЯЛЕННЯ, ДВА КАПІТАНЫ.

КАМАНДЗІР ПАДРАЗДЗЯЛЕННЯ. Бяда ў тым, што нашы самалёты — звычайныя машыны. Яны не прыстасаваны да такой работы. Лётчык нічым не абаронены ў небе ні знізу, ні з бакоў ад радыяцыі. Таму можна толькі ўяўляць, колькі мілірэнтгенаў кожны з нас атрымлівае ў гэта месца за адзін палёт. **(Ляпае ніжэй спіны).**

КАПІТАН-І **(смяецца).** Гэта вы вельмі дакладна, таварыш палкоўнік. І жывапісна.

КАПІТАН-ІІ **(панура ківае галавой).** Мала смешнага ў тым, што хтосьці нячутна і нябачна свідруе табе задніцу. **(Да палкоўніка.)** А што, калі нашым лётчыкам браць з сабой свінцовыя пласціны?

КАМАНДЗІР ПАДРАЗДЗЯЛЕННЯ **(падахвочвае гаварыць).** Ну-ну!

КАПІТАН-ІІ. Каб класці на сядзенне, пад тую ж задніцу.

ПАЛКОЎНІК. А з бакоў? Што з бакоў пакладзём?

КАПІТАН-ІІ. З бакоў пакуль нічога не прыдумалі класці.

КАМАНДЗІР ПАДРАЗДЗЯЛЕННЯ. Якая бездапаможнасць! Век атама, але як абараніць ад радыяцыі чалавека, ніхто не ведае. Вучоныя, маць іх так! Панахапалі зорак на грудзі, некаторыя сталі падобныя на выставачных выжлаў. Усё ў імя чалавека, усё на карысць народу. Дзе ж яна, тая карысць?

КАПІТАН-І. Самі-то яны для сваёй працы на рэактарах нейкія доспехі вынайшлі... У кіно паказваюць.

КАПІТАН-ІІ **(да палкоўніка).** Ці праўда, што на Чарнобыльскай АЭС рабіліся нейкія эксперыменты?

КАМАНДЗІР ПАДРАЗДЗЯЛЕННЯ. Чорт іх ведае! Але ўсё можа быць. Я мяркую па тым, як пісалі, здаецца, у лютым, «Известия» пра гэту станцыю. Дзіўна, як можна калектыву новай атамнай станцыі браць высокія абавязацельствы? Гэта значыць — працаваць за норму. Вось і падарунак да з'езда, вось і шандарахнула, маць іх!..

КАПІТАН-І **(глядзіць на гадзіннік).** Недзе ўжо Левановіч павінен падлятаць...

КАМАНДЗІР ПАДРАЗДЗЯЛЕННЯ. Хто ў нас наступны?

КАПІТАН-ІІ. Старшы лейтэнант Войцік.

КАМАНДЗІР ПАДРАЗДЗЯЛЕННЯ. А пра свінцовыя пласцінкі вы, відаць, жартуеце? Як кажуць, на бязрыб'і і рак рыба? Тым больш, што прынцып правільны. Усё-ткі свінец.

На вышку ў лётным камбінезоне з авіяшлемам у руцэ заходзіць Андрэй Левановіч.

АНДРЭЙ **(робіць стойку «смірна»).** Таварыш палкоўнік!..

КАМАНДЗІР ПАДРАЗДЗЯЛЕННЯ. Не да фармальнасцяў. Сядайце, старшы лейтэнант, расказвайце. Горача там?

АНДРЭЙ **(сядае).** Горача, таварыш палкоўнік. Чацвёрты блок станцыі ўсё яшчэ ў агні.

КАМАНДЗІР ПАДРАЗДЗЯЛЕННЯ. Чым яго цяпер тушаць?

АНДРЭЙ. Усё яшчэ пяском з верталётаў. Сёння на даху рэактара людзей ужо не відаць.

КАМАНДЗІР ПАДРАЗДЗЯЛЕННЯ. А што ў Прыпяці?

АНДРЭЙ. Спакойна. І ўвогуле, калі глядзець на зямлю з вышыні, то ўражанне, таварыш палкоўнік, дзіўнае — быццам нічога страшнага не здарылася. На Украіне — сады ў квецені, пасвіцца жывёла, на палях — трактары...

КАМАНДЗІР ПАДРАЗДЗЯЛЕННЯ. І ніякіх адзнакаў? Ну, знешніх?

АНДРЭЙ. Здаецца, лясы ў Беларусі жаўцеюць...

КАМАНДЗІР ПАДРАЗДЗЯЛЕННЯ. Дзіва што!.. Значыць, верталёты ў Чарнобылі працуюць?

АНДРЭЙ. Так точна, таварыш палкоўнік.

КАМАНДЗІР ПАДРАЗДЗЯЛЕННЯ. А мы адно назіраем ды атрымліваем кожны сваю дозу радыяцыі. Як ваш дазіметр?

АНДРЭЙ. Ён не разлічаны на такую дозу. Тут трэба буржуйскі.

КАМАНДЗІР ПАДРАЗДЗЯЛЕННЯ. Нават з гэтым да капіталістаў трэба з паклонамі ісці. Добра, старшы лейтэнант, пішыце справаздачу аб палёце і адпачывайце. Сёння ў вас, здаецца, яшчэ адзін вылет?

АНДРЭЙ. Так точна, таварыш палкоўнік.

КАМАНДЗІР ПАДРАЗДЗЯЛЕННЯ. Дарэчы, як вы адчуваеце сябе пасля палёту?

АНДРЭЙ. Ужо на сон хіліць.

Палкоўнік доўга глядзіць на Андрэя, пасля пераводзіць, усё роўна як здранцвелы, позірк на капітана-ІІ, капітана-І...

Гаворыць радыё.

«Ад Савета Міністраў СССР. Як паведамлялася ў друку, на Чарнобыльскай атамнай электрастанцыі, размешчанай за сто трыццаць кіламетраў на поўнач ад Кіева, адбылася аварыя. На месцы працуе ўрадавая камісія... У яе састаў увайшлі кіраўнікі міністэрстваў і ведамстваў, вядомыя вучоныя і спецыялісты. Паводле папярэдніх дадзеных, аварыя адбылася ў адным з памяшканняў чацвёртага энергаблока і прывяла да разбурэння часткі будаўнічых канструкцый рэактара, яго пашкоджання і некаторай уцечкі радыёактыўных рэчываў...»

КАПІТАН-І. На што-што, а на камісіі мы здатныя.

КАПІТАН-ІІ. Раз створана камісія, лічы — канцы ў ваду. Яшчэ ні адна камісія ў нашай краіне не даводзіла народу ні аб прычынах аварыі, ні аб іх выніках. Прынамсі, так, як гэта належыць рабіць.

АНДРЭЙ. Мяркуючы па тым, што я бачыў з самалёта, справа не ў «частцы будаўнічых канструкцый. Палае ўвесь рэактар.

Карціна IV

Вясковая вуліца. Калодзеж з журавлём. Сярод вясковых людзей — АЛЯКСЕЙ СЕВАСЦЯНАВІЧ, сакратар партыйнага камітэта. Тут жа ў натоўпе ЭДУАРД ЛЕВАНОВІЧ і яго жонка ЛЮДМІЛА МІХАЙЛАЎНА.

АЛЯКСЕЙ СЕВАСЦЯНАВІЧ **(да сялян).** Няварта хвалявацца, таварышы хлебаробы. Абком партыі валодае сітуацыяй. Старшыня аблвыканкома паехаў у сталіцу...

СЕЛЯНІН-І. Сітуацыяй, дарагі таварышок, валодаць можна. Толькі як яе разумець? У вас валодаць сітуацыяй — гэта засцерагчы народ, як вы кажаце, ад панікі. А ў нас — ведаць сёння дакладна, што нам пагражае і што рабіць? Во, мужыкі кажуць, што гэта страшней за атамную бомбу, нават за ядзерную.

АЛЯКСЕЙ СЕВАСЦЯНАВІЧ. Глупства. Самі ж бачыце. Калі амерыканцы скінулі бомбы над Японіяй, там гінулі людзі. А ў нас?

СЕЛЯНІН-ІІ. Дак у нас пакуль... Мы пакуль і праўда жывыя.

АЛЯКСЕЙ СЕВАСЦЯНАВІЧ. І будзеце жыць.

СЕЛЯНІН-ІІІ. Але ж, кажуць, радыяцыя?

АЛЯКСЕЙ СЕВАСЦЯНАВІЧ. Ну, выпаў ёд. А вы ведаеце перыяд распаду ёду?

СЕЛЯНІН-І. Ну, што такое ёд, мы, здаецца, ведаем. Але вось як ён выпадае і распадаецца?..

АЛЯКСЕЙ СЕВАСЦЯНАВІЧ. То паслухайце. Ён нават карысны для чалавечага арганізма. Недахоп ёду выклікае базедавую хваробу.

СЕЛЯНІН-І. Дапусцім, гэта можна зразумець, дарагі таварышок. Але ж, відаць, і ён, калі залішне, стане шкодным?

АЛЯКСЕЙ СЕВАСЦЯНАВІЧ. Ну, якая шкода ад яго? Вось глядзіце. **(Бярэ вядро за вушкі, заводзіць яго над калодзежам, апускае на жураўлі ўніз, дастае ваду; нагінае аберуч вядро, са знарочыстым смакам п'е.)** Вось бачыце — я, ваш сакратар, п'ю і зусім не баюся.

СЕЛЯНІН-ІІ. Але скажыце, таварыш сакратар, якая каманда нам паступіць?

АЛЯКСЕЙ СЕВАСЦЯНАВІЧ **(разводзіць рукамі, ляпае імі па грудзях сабе).** Ну якая вам яшчэ патрэбна каманда, калі партыя з вамі? Будзем займацца сваім адвечным клопатам. А які ў нас з вамі цяпер клопат?

СЕЛЯНІН-ІІ. Самі ж бачыце...

АЛЯКСЕЙ СЕВАСЦЯНАВІЧ. Не, вы не так зразумелі мяне, дарагі таварыш. Трывога — гэта адно, а клопат... Вясна, трэба засяваць зямлю. Так што, пагаманілі і хопіць. Пара разыходзіцца ды ў поле ехаць.

СЕЛЯНІН-І. Значыць, не трывожыцца?

АЛЯКСЕЙ СЕВАСЦЯНАВІЧ. Я ж кажу, трывога — гэта адно, а клопат...

СЕЛЯНІН-І. Але ж, дарагі таварышок, я сёння слухаў замежнае радыё...

АЛЯКСЕЙ СЕВАСЦЯНАВІЧ. А навошта слухаеш яго? Спаў бы, як усе добрыя людзі. Мне вось няма калі слухаць замежнае радыё.

Сяляне вакол смяюцца. Але ж і разыходзіцца пачынаюць ад калодзежа. На месцы застаюцца тры чалавекі — АЛЯКСЕЙ СЕВАСЦЯНАВІЧ, ЭДУАРД ЛЕВАНОВІЧ і яго супруга ЛЮДМІЛА МІХАЙЛАЎНА. Сакратар нарэшце бачыць іх, радасна міне насустрач.

АЛЯКСЕЙ СЕВАСЦЯНАВІЧ. Вы ціхенька стаіце за спінамі калгаснікаў, а я не бачу. Добры дзень, Эдуард Сямёнавіч.

ЛЕВАНОВІЧ **(падае руку).** А гэта мая жонка, Аляксей Севасцянавіч.

АЛЯКСЕЙ СЕВАСЦЯНАВІЧ **(вітаецца з ёю).** Добры дзень, добры дзень. Я гэта міма праязджаў, бачу — мужыкі тоўпяцца, ну я і спыніўся па звычцы. Паразмаўлялі вось. А як вы тут апынуліся?

ЛЕВАНОВІЧ. Быў у Чарнобылі на атамнай станцыі. Людміла Міхайлаўна тым часам прыехала да маці.

ЛЮДМІЛА МІХАЙЛАЎНА. Прыехала ратаваць.

АЛЯКСЕЙ СЕВАСЦЯНАВІЧ. Ад чаго ратаваць? Жыве сярод людзей. Дарэчы, у гэтай вёсцы ваша маці жыве?

ЛЮДМІЛА МІХАЙЛАЎНА. Не. Мы тут таксама праездам. Маці жыве на беразе ракі.

АЛЯКСЕЙ СЕВАСЦЯНАВІЧ **(хмурыць лоб).** Гэта іншая справа. Але ж ці абавязкова ехаць вам туды? **(Глядзіць на Левановіча.)** Мы можам сюды прывезці вашу маці. Зараз вось пазваню ў раён і яе прывязуць з усім скарбам.

ЛЮДМІЛА МІХАЙЛАЎНА. Дзякуй, але я сама хачу паехаць у вёску. Можа, апошні раз?

АЛЯКСЕЙ СЕВАСЦЯНАВІЧ. Што вы ўсе лямантуеце?!

ЛЕВАНОВІЧ. Няхай едзе. Тым больш, што машына ў нас ёсць. Ды і да вёскі ўжо не дужа далёка.

АЛЯКСЕЙ СЕВАСЦЯНАВІЧ. Як ведае. А вы, Эдуард Сямёнавіч?

ЛЕВАНОВІЧ. Мне хутчэй трэба ў Кіеў. Справы.

АЛЯКСЕЙ СЕВАСЦЯНАВІЧ. Магу машыну даць.

ЛЕВАНОВІЧ. Не трэба, падкінеце да аэрапорта.

АЛЯКСЕЙ СЕВАСЦЯНАВІЧ. Як жадаеце.

Людміла Міхайлаўна развітваецца. Адыходзіць.

АЛЯКСЕЙ СЕВАСЦЯНАВІЧ. Што ў Чарнобылі?

ЛЕВАНОВІЧ. Катастрофа.

АЛЯКСЕЙ СЕВАСЦЯНАВІЧ. Што значыць — катастрофа? Аварыя?

ЛЕВАНОВІЧ. Завіце, як хочаце. Але небяспека ад гэтага не змяншаецца.

АЛЯКСЕЙ СЕВАСЦЯНАВІЧ. Ці хутка справяцца з аварыяй?

ЛЕВАНОВІЧ. З самой аварыяй, можа, і хутка, аднак, з вынікамі яе... Думаю, што ніколі.

АЛЯКСЕЙ СЕВАСЦЯНАВІЧ. Як вас разумець?

ЛЕВАНОВІЧ. Вось вы зараз гаварылі людзям пра ёд. Але ж ёд — гэта першае, што выразна выявілася пасля выбуху. За ёдам дадуць аб сабе знаць цэзій, стронцый... А тэрмін распаду гэтых рэчываў — стагоддзі, ва ўсякім выпадку, стронцыю.

АЛЯКСЕЙ СЕВАСЦЯНАВІЧ. Вы не перабольшваеце, Эдуард Сямёнавіч?

ЛЕВАНОВІЧ. Гэта элементарна, Аляксей Севасцянавіч. Пра гэта студэнты ведаюць.

АЛЯКСЕЙ СЕВАСЦЯНАВІЧ. А што цэзій і стронцый у нас выпадалі — гэта ўжо дакладна?

ЛЕВАНОВІЧ. Мяркуючы па тым, на якім паліве працавала станцыя,— можна лічыць, што так. Іншая справа, на колькі далёка разнёс выбух гэтыя страшныя рэчывы. А яшчэ трэба ўлічваць вецер, аблокі. Так што...

АЛЯКСЕЙ СЕВАСЦЯНАВІЧ. А чалавеку? Як тады чалавеку жыць тут?

ЛЕВАНОВІЧ. Нельга.

АЛЯКСЕЙ СЕВАСЦЯНАВІЧ. Выходзіць?..

ЛЕВАНОВІЧ. Самае небяспечнае цяпер падманваць сябе, Аляксей Севасцянавіч.

АЛЯКСЕЙ СЕВАСЦЯНАВІЧ. Да што мы? Я гатовы хоць...

ЛЕВАНОВІЧ. Падманваючы сябе, мы будзем падманваць народ.

АЛЯКСЕЙ СЕВАСЦЯНАВІЧ. Вы асуджаеце, што я гаварыў тут людзям?

ЛЕВАНОВІЧ. Бадзёрасць не заўсёды на карысць справе. Кажуць, што яшчэ не адменены майскія дэманстрацыі?

АЛЯКСЕЙ СЕВАСЦЯНАВІЧ. Не. Ва раіце адмяніць? Але ў сталіцы пра гэта не хочуць і слухаць. Першы сакратар настойвае. Ды і я, па праўдзе кажучы, не разумею...

ЛЕВАНОВІЧ. Не губіце народ, Аляксей Севасцянавіч.

АЛЯКСЕЙ СЕВАСЦЯНАВІЧ. Але ж паніка... Не выведзем народ на вуліцы — пачнецца яшчэ большая паніка. Значыць, сапраўды штосьці страшнае здарылася.

ЛЕВАНОВІЧ. Няхай народ ведае, што яму пагражае. І няхай хутчэй уцякае адсюль. Не супакойвайце і не затрымлівайце. Памагайце выязджаць з гэтай зоны.

АЛЯКСЕЙ СЕВАСЦЯНАВІЧ. Лёгка сказаць — няхай уцякае. Вы ўяўляеце сабе, што тут пачнецца? Страшней, чым у вайну.

ЛЕВАНОВІЧ. Але вораг у народа цяпер страшнейшы, чым у вайну, дарма што нябачны.

АЛЯКСЕЙ СЕВАСЦЯНАВІЧ. А, можа, яшчэ не ўсё так страшна, як вы палохаеце?

ЛЕВАНОВІЧ. Я — вучоны, Аляксей Севасцянавіч. Людзям трэба сказаць праўду пра чарнобыльскую катастрофу.

АЛЯКСЕЙ СЕВАСЦЯНАВІЧ. Ну, вы таксама, Эдуард Сямёнавіч! Не ўсякая праўда на карысць народу. Ды і не ўсё ад нас тут залежыць. Самі ведаеце. Ёсць Масква, Кіеў, Мінск... Самае галоўнае цяпер — не дапусціць панікі. Разабрацца ва ўсім паступова, каб прыняць правільнае рашэнне. А вы — праўду.

ЛЕВАНОВІЧ. Я вам сказаў: пашкадуйце народ, Аляксей Севасцянавіч. **(Хоча адыходзіць ад калодзежа.)**

АЛЯКСЕЙ СЕВАСЦЯНАВІЧ. Куды ж вы? Я падвязу. А дагаворым у машыне. **(І ўжо на хаду.)** Урэшце, па Чарнобылі працуе ўрадавая камісія. Яна ж нешта пэўнае скажа.

На слупе ў вёсцы гаворыць радыё: «На Чарнобыльскай атамнай электрастанцыі працягваюцца работы па ліквідацыі вынікаў узнікшай аварыі. У выніку прынятых мер за мінулыя суткі выдзяленне радыеактыўных рэчываў знізілася. Узроўні радыяцыі ў раёне АЭС і ў пасёлку станцыі знізіліся... работа прадпрыемстваў, калгасаў, саўгасаў і ўстаноў ідзе нармальна».

ЛЕВАНОВІЧ **(паслухаўшы).** Дзікунства!..

Карціна V

Зноў назіральная вышка ў падраздзяленні «кліматычнай вайны». Тыя ж два КАПІТАНЫ і КАМАНДЗІР ПАДРАЗДЗЯЛЕННЯ.

КАПІТАН-ІІ. Няўжо гэтыя аблокі каму-небудзь пагражаюць? Ну і няхай плывуць сабе над усёй краінай на Ледавіты акіян!

КАМАНДЗІР ПАДРАЗДЗЯЛЕННЯ. Загадана рассеяць.

КАПІТАН-І. Няхай бы градабойнымі зеніткамі рассейвалі.

КАМАНДЗІР ПАДРАЗДЗЯЛЕННЯ. Загадана пасыпаць больш дзейсным сродкам з самалёта.

КАПІТАН-ІІ. Значыць, аблокі пагражаюць Маскве? Так я думаю?

КАМАНДЗІР ПАДРАЗДЗЯЛЕННЯ. Пры чым тут Масква! Загадана спыніць прасоўванне іх на ўсход, і мы павінны спыніць. Мы ваенныя людзі, дарагія мае капітаны.

Колькі часу вайскоўцы сядзяць моўчкі. Тады зноў пачынаюць размаўляць.

КАПІТАН-І. Мяркуючы па метэакарце, аблокі рухаюцца з Чарнобыля.

КАПІТАН-ІІ. Хутчэй, што так...

КАПІТАН-І. Значыць, яны радыяцыйныя? І Андрэю з Іванам зноў давядзецца ляцець у гэтай заразе?

КАПІТАН-ІІ. Але ж... Таварыш палкоўнік!..

КАМАНДЗІР ПАДРАЗДЗЯЛЕННЯ. Ды чую я!..

КАПІТАН-ІІ. І што вы на гэта скажаце, дазволю спытаць?

КАМАНДЗІР ПАДРАЗДЗЯЛЕННЯ. Загад, таварышы капітаны, загад! А то можна падумаць, што вы не тую прафесію сабе ў жыцці выбралі?

Пстрыкае мікрафон на стале: «Зорка, я — Коршак, Зорка, я — Коршак. Чуеце мяне?»

КАМАНДЗІР ПАДРАЗДЗЯЛЕННЯ. Так, мы чуем вас, Коршак. Дзе вы знаходзіцеся, старшы лейтэнант Левановіч?

Голас АНДРЭЯ: На ўсходняй кромцы аблокаў. Над Тулай неба ўжо чыстае. Затое на захад, над Беларуссю, зямля заслонена спрэс.

КАМАНДЗІР ПАДРАЗДЗЯЛЕННЯ. Коршак, Коршак, заданне выконваць гатовы?

Голас АНДРЭЯ. Так точна, таварыш палкоўнік!

ПАЛКОЎНІК. Выдатна, старшы лейтэнант. Абстаноўка з часу вашага вылету не змянілася. Мы вам жадаем поспеху.

Голас АНДРЭЯ. Сувязь спыняю.

Пстрыкае мікрафон. На вышцы настае цішыня.

КАПІТАН-ІІ. Трагічная зямля. Ці мала ёй дасталося ў гісторыі!.. А цяпер — Чарнобыль зацяружвае атрутай.

КАПІТАН-І. Не зайздрошчу я Левановічу.

КАМАНДЗІР ПАДРАЗДЗЯЛЕННЯ. Чаму ж не выручыў, сам не паляцеў?

Зноў пстрыкае мікрафон: «Зорка, Зорка, я — Сокал. Адкажыце!»

КАМАНДЗІР ПАДРАЗДЗЯЛЕННЯ. Дзе вы знаходзіцеся, Сокал?

Голас ЛЕТЧЫКА. Выйшаў на край аблокаў з боку Бранска.

КАМАНДЗІР ПАДРАЗДЗЯЛЕННЯ. Атакуйце аблокі!

Голас ЛЕТЧЫКА. Ёсць атакаваць аблокі!

КАМАНДЗІР ПАДРАЗДЗЯЛЕННЯ **(шчоўкае выключальнікам).** Усіх не выручыш, капітан. Да таго ж, мы на вайсковай службе. І кожны займае сваё месца. Сёння старшы лейтэнант Левановіч і капітан Аляксееў выконваюць баявую задачу, я паўтараю — баявую, а заўтра настане чарга іншым.

Канец першай дзеі.

ВЯРТАЮЧЫСЯ ДА НАДРУКАВАНАГА

АДКУЛЬ ПАЛЯКІ НА БЕЛАРУСІ

З цікавасцю прачытаў у нумары за 28. 09. 90 г. ліст намесніка старшыні Саюза палякаў Беларусі Рышарда Кацынэля «Мы — частка народа Беларусі» і падзяляю асноўны яго пафас у тым, што ўсім нацыянальнасцям на Беларусі належыць жыць у згодзе і ўзаемнай павазе. Спадзяюся, што і сам ліст напісаны і надрукаваны дзеля зняцця непаразуменняў і дасягнення гэтых высокіх мэт. Але ўсё ж аўтар абыходзіць маўчаннем вельмі важнае і прынцыповае пытанне аб паходжанні палякаў на Беларусі, прынамсі, у той колькасці, якая зараз афіцыйна падаецца, ці, як кажуць, па пашпарце. Толькі даводзіцца, што палякі на Беларусі былі і ёсць, і быццам бы гэта зусім не звязана з палітыкай і практыкай паланізацыі беларусаў у далёкім і недалёкім мінулым. Але ж з гісторыі вядома, што перамяшчэнне на беларускія землі груп палякаў з этнічных польскіх зямель было нязначным. Нават у часы Рэчы Паспалітай Статут Вялікага княства Літоўскага 1588 г. забараняў набыццё зямель і заняцце дзяржаўных пасад выхадцам з «Кароны». У так званай Другой Рэчы Паспалітай практыкаваліся перасяленні з цэнтральных раёнаў краіны ва «Усходнія Крэсы» асаднікаў, чыноўнікаў, некаторых катэгорый рабочых, але пасля 17 верасня 1939 г. усе так ці інакш звязаныя з буржуазным польскім рэжымам людзі сталі ахвярамі сталінскіх рэпрэсій. Пасля вайны многа палякаў і частка беларусаў-католікаў, якія запісаліся палякамі, пераехалі на жыхарства з БССР у Польскую Народную Рэспубліку.

Згодзен з аўтарам ліста, што ўрэшце «нацыянальнасць дыктуецца не правам, не зямлёй, на якой жыве чалавек, а ім самім», «хай кожны сам вырашае гэта пытанне». Але, лічу, перш трэба растлумачыць людзям, усім і кожнаму, вытокі іх польскасці, ці сапраўды яны паходзяць з этнічных польскіх зямель, ці іх беларускія продкі раней ці пазней былі «перавернуты» ў палякаў. Тады многія на Віленшчыне, Гродзеншчыне, Брэстчыне задумаюцца, ці пісаць сваю нацыянальнасць так, як кажа ксёндз у касцёле (не маю тут на ўвазе вельмі паважаных айцоў Уладзіслава Чарняўскага, Яна Матусевіча ды іх аднадумцаў), ці адпаведна сваёй роднай мове, якая, ва ўсякім разе на вёсцы, за рэдкім выключэннем беларуская. Ведаю некаторых пашпартных палякаў, якія, зразумеўшы гістарычныя і палітычныя ўмовы зробленага ў свой час іх бацькамі запісу, у сапраўднасці прызнаюць сябе беларусамі, але афіцыйна змяніць уласны нацыянальны статус не могуць і ўжо імкнуцца выправіць гэтую памылку ў сваіх дзецях. Кожны павінен рабіць свой нацыянальны выбар свядома, валодаючы аб'ектыўнай гістарычнай інфармацыяй, але такі выбар у нас робяць толькі адзінкі, бо ўжо многія дзесяцігоддзі, за якія выраслі новыя пакаленні, людзі ў нашай рэспубліцы фактычна не вывучалі сваёй гісторыі. Вось чаму «вылічваць, хто ёсць хто» — усё ж трэба. І таму вельмі надзённымі здаюцца выступленні ў «ЛіМе» па польскім пытанні на Беларусі Анатоля Сідарэвіча. Магчыма, аўтар у палемічным запале залішне рэзка ставіць акцэнты, бо, відаць, яму, глыбока дасведчанаму ў гэтым пытанні, вельмі баліць за свой народ, які цэлыя стагоддзі падвяргаўся і паланізацыі, і русіфікацыі, і зараз апынуўся на мяжы нацыянальнага існавання, але ў прынцыпе, у галоўным Анатоль Сідарэвіч несумненна мае рацыю: палякі на Беларусі ў значнай, калі не ў большай ступені з'явіліся за кошт паланізацыі беларусаў. Маўчаць аб гэтым цяпер — значыць канчаткова замацоўваць вынікі нацыянальнай палітыкі польскіх шавіністаў на беларускіх і ўкраінскіх землях, у лепшым выпадку, а ў горшым — ствараць прадпасылкі для працягу такой палітыкі ў разліку на перспектыву.

Трэба толькі вітаць нацыянальна-культурнае адраджэнне палякаў, як і іншых нацыянальных меншасцей, што ў розныя часы і рознымі шляхамі апынуліся на беларускай зямлі і назаўсёды ўпляліся ў яе гісторыю. Такое адраджэнне патрэбна для развіцця і самаўсведамлення ўласна беларускай нацыі, для ўмацавання дружбы з народамі-суседзямі, для ўваходжання Беларусі ў еўрапейскую і сусветную супольнасць. Варта зразумець усім: адродзіцца, устане з каленяў беларускі народ, будуць існаваць і развівацца яго рэгіянальныя часткі, накшталт палескай, і нацыянальныя меншасці, якія аднолькава з беларусамі былі падвергнуты дэнацыяналізацыі ў культаўскія і застойныя гады.

Вельмі добра, калі польскі нацыянальна-культурны рух на Беларусі будзе рухам сапраўдных па паходжанні і свядомых палякаў, якія аднаўляюць і працягваюць традыцыі сваіх продкаў. Такі рух беларусы павінны паважаць, падтрымліваць і ганарыцца, што ён ёсць на іх зямлі, якая заўсёды была гасціннай і добразычлівай да ўсіх сваіх жыхароў, незалежна ад нацыянальнасці ці веравызнання. Але вельмі прыкра і балюча было б бачыць гэты рух рухам апалячаных беларусаў, ці яшчэ горш (бо гэта ўжо прамая небяспека для існавання нацыі) — рухам паланізацыі беларусаў-католікаў. Бо памяркуйце, ці можна лічыць адраджэннем польскай культуры такі магчымы варыянт, як стварэнне польскіх школ для дзяцей тых пашпартных палякаў, продкі якіх і яны самі ніколі не карысталіся польскай мовай як асноўнай, ці наогул не валодалі ёй. У такім выпадку, а яны зусім не выключаны, мы можам мець справу з паланізацыяй этнічна беларускага насельніцтва, хоць і прыкрытай метрычна-пашпартнымі запісамі ці каталіцкім веравызнаннем. Каб не дайсці да такіх перспектыў, бо гэта ніколі не прыводзіла да дабра ў беларуска-польскіх узаемаадносінах і не адпавядала карэнным інтарэсам польскага народа (у многім таму аслабла і стала лёгкай здабычай суседскіх дзяржаў шматнацыянальная Рэч Паспалітая), важна ўжо цяпер і палякам і беларусам зрабіць высновы з тых сігналаў, якія своечасова падае Анатоль Сідарэвіч.

Уладзімір СОСНА,
дацэнт кафедры гісторыі БССР БДУ імя У. І. Леніна.

ПА СТАРОНКАХ ДРУКУ

АДКРЫЦЦЁ САМІХ СЯБЕ

Польшча перажыла маленькі шок (прынамсі, гэта было бачна па старонках сур'ёзных і не вельмі выданняў). Высветлілася, што на ўсход ад Беласточчыны існуе нейкая Беларусь, якая яшчэ квола, але ўжо імкнецца даводзіць суседзям пра свае ўласныя інтарэсы. А штуршком стала непадпісанне ў Мінску польска-беларускай дэкларацыі. Тым больш пасля паспяховага завяршэння перамоў у Кіеве. Беларускі гісторык з Варшавы д-р Туронак вызначыў сутнасць розніцы ў адносінах Украіны і Беларусі з Польшчай. Пасля актыўнага ўзброенага супраціўлення ў другой палове 40-х гг. украінцаў, што былі таксама падзелены дзяржаўнымі межамі, калі так званыя «бандэраўцы» знішчалі роўна савецкую і польскую акупацыйную адміністрацыю, варшаўскі камуністычны рэжым вырашыў не пакінуць украінцам у так званай Народнай Польшчы сваёй зямлі. Баяздольныя пласты ўкраінскага насельніцтва былі знішчаны, а астатнія расселены на заходніх, перайшоўшых ад Нямеччыны тэрыторыях. Беларусы ж здолелі захаваць кампактнасць рассялення на сваіх спрадвечных землях. Да апошняга часу ўлады БССР бадай ігнаравалі гэты факт. І толькі зараз пад уплывам як унутраных, так і знешніх фактараў, некаторыя ўрадаўцы ўзгадалі пра існаванне беларусаў і па-за межамі БССР. Дадайце сюды яшчэ глыбокі недавер капэбэўцаў да салідарнікаў. Меліся прэтэнзіі да Польшчы і з боку колаў, блізкіх да БНФ: абурэнне выклікала тое, што на Беласточчыне было спалена некалькі цэркваў, у тым ліку і святыня ў Грабарцы. У выніку польскі міністр замежных спраў п. Скубішэўскі прыехаў не ў вельмі добры час. Не здолела добра спрацаваць і Міністэрства замежных спраў БССР. На гэтую структуру раней усе глядзелі як на недарэчнасць, разумеючы яе патрэбу ў забеспячэнні яшчэ аднаго «нашага» голасу ў ААН. А тут раптам прыйшлося рабіць нешта сур'ёзнае. І няхай Варшава даслала праект дакумента за 3 тыдні да сустрэчы, апарат міністэрства не з'арганізаваў справу, нічога не абмяркоўвалася ў камісіях Вярхоўнага Савета. Новы міністр Краўчанка ўсё ж здолеў асэнсаваць тое, што пазней скажа д-р Туронак. Дэлегацыя БССР адмовілася падпісваць Дэкларацыю, падкрэсліўшы, што далейшыя перамовы павінны адбывацца з улікам інтарэсаў беларускай меншасці ў Польшчы. Гэта было абсалютна нечакана для польскага боку. І вось ужо польскія газеты поўняцца артыкуламі пра здарэнне, красамоўныя назвы кідаюцца ў вочы. Часопіс «Plûs» (17.II.1990) выходзіць з яскравай вокладкай: паказана памежжа дзвюх дзяржаў, нацыянальныя бела-чырвоны і бел-чырвона-белы сцягі вызначаюць іх, і беларуская Пагоня, уздыбленая, нясецца з боку Мінска на захад, ногі каня пагрозліва занесены над Беласточчынай.

Беларусь пачала нешта азначаць ва Усходняй Еўропе. І яшчэ да візіту п. Скубішэўскага польскі ўрад прызначае немалыя грошы на адбудову царквы ў Грабарцы. Праўда, быў і хваравіты ажыятаж вакол сустрэчы 3-7 кастрычніка ў Белавежы, на якой прысутнічалі прадстаўнікі БНФ, беларусаў Беласточчыны і Захаду. Некаторыя варшаўскія выданні палічылі, што дыпламатычны крызіс быў падрыхтаваны ў Белавежы. Сустрэча ж, пэўна, мела інфармацыйна-азнаямляльны характар. Але тут ужо спрацавала новая польская бяспека, і некаторыя беларускія дзеячы Беласточчыны са старой генерацыі пачалі клясціся ў вернасці Польшчы, у нежаданні жыць у БССР, калі далучыць да яе Беласточчыну. Але ўзнікла ў польскай грамадскасці, асабліва ў інтэлектуальных колах, сур'ёзнае зацікаўленне беларускай праблематыкай. Таму ўжо часопіс «Венж» (а ў рэдакцыю яго ўваходзіць і былы прэм'ер п. Мазавецкі) рыхтуе спецыяльны нумар, прысвечаны Беларусі. Ён павінен з'явіцца ў пачатку 1991 г. У Польшчы пачынаюць разумець, што рана ці позна, але ўзнікне незалежная Беларуская Рэспубліка. А свайго партнёра і суседа трэба ведаць. У Польшчы пачынаюць разумець, што пытанне толькі ў часе, у тэмпах падзей, але вектар працэсу ўжо бачны.

Усё гэта павінна і нам адкрыць саміх сябе, зразумець, да якога стану мы даведзены, што былі неўспрымальнымі нават суседзямі. І пра сябе сказаць здолеем мы толькі самі, не спадзеючыся на іншых.

Алег ДЗЯРНОВІЧ,
гісторык.

г. Мінск.

«ЛіМ» ПАВЕДАМЛЯЕ

Папаўненне ў серыі «Спадчына»

Як мы паведамлялі, кнігай Старога Уласа «Год беларуса» выдавецтва «Мастацкая літаратура» пачало выпускаць новую серыю «Спадчына». Нядаўна яна папоўнілася кнігай Яна Баршчэўскага «Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях» (пераклад з польскай М. Хаўстовіча). Гэта па сутнасці беларуская «Тысяча і адна ноч», поўная прыгод і фантастыкі.

Ян Баршчэўскі першым так шырока выкарыстаў беларускія казкі і паданні, прытым зрабіў гэта ў самыя неспрыяльныя для Беларусі часіны. Узгадайма пачатак XIX стагоддзя: закрыццё Віленскага універсітэта, выкладанне ва ўсіх школах пераходзіць на рускую мову, забаронена сама назва «Беларусь»...

У гэты час Я. Баршчэўскі (каля 1790—1851) шукае форму для свайго твора: «Я не пераймаю формаў, якія любілі пісьменнікі англійскія, нямецкія або французскія; лічу, што чужаземнае не будзе пасаваць негаваркому жыхару Беларусі. Я ўзяў форму з самой прыроды». Фантазія пісьменніка сабрала ў доме шляхціца Завальні цікавую сябрыну. Сам ён любіў казкі і чарадзейныя гісторыі, што былі для яго лекамі ад бяссоння, «той госць быў для яго наймілейшы, які меў у запасе найбольш гісторый, розных здарэнняў і паказак».

В. МЕШЧАРАКОВА,
рэдактар па рэкламе выдавецтва «Мастацкая літаратура».

Заснавальнікі:
САЮЗ ПІСЬМЕННІКАЎ БЕЛАРУСІ
І МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ БССР.

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ — 33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Людміла КРУШЫНСКАЯ, Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел літаратурнага жыцця: Алесь МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жанна ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕЎСКІ — 33-24-62; аддзел народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62; аддзел навін: Віталь ТАРАС, Юрась ЗАЛОСКА — 33-22-04; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАЎ — 33-44-04; фотакарэспандэнт: Уладзімір КРУК — 33-24-62; бухгалтэрыя — 23-73-37.

Пры перадруку просьба спасылацца на «ЛіМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцэнзуе. Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтараў публікацый.

Галоўны рэдактар Мікола ГІЛЬ.

Рэдакцыйная калегія:
Заір АЗГУР, Алесь АСІПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Анатоль ВЯРЦІНСКІ, Андрэй ГАНЧАРОЎ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГІЛЕП, Уладзімір ГНІЛАМЁДАЎ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСКІ, Алесь ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕЎ, Ніччпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Рычард СМОЛЬСКІ, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Віктар ТУРАЎ.

Адказны сакратар Барыс ПЯТРОВІЧ.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12